

319

მ მ ა მ ბ ე

თვითი ქურონალი

წელიწადი მეათე

№ I

იანვარი, 1903

ტფილისი

საბჭოთაო ენობის საქართველოს

1903

186.

საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

Дозв. пенз. Тифлисъ, 20 Января, 1902 г.

შინაარსი

I—ჩემი პირველი სიხვარული.—(ეტიუდი) შ. ანაგვის- ზირელისა	ბმ. 1
II—ვაი ზაჟისაგან.—ოთხ-მოქმედებიანი კომედია ა. გრი- ბოელოვისა, თარგმანი განდგეილისა (დასასრული)	27
III—ხენტი.—რუს-ოსმალის (1877—1878 წ. (უკანასკნელ ომის დროის ისტორიული რომანი. ნაფუფისა (თარგმანი სომხურიდან) ბ. ევანგულოვისა (გაგრძელება)	53
IV—სამნი.— შ. გორგისა, თარგმანი ი. ზოლუმოვდგინო- ვისა. (გაგრძელება)	107
V—მეფე ლირი (გაგრძელება).	1
და მ ა ტ ბ ა.—საზღვრეთის ქველი ისტორია დასაწყის- სიდან დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე.—ფრან- გულიდან ნათარგმნი ვ. ჯ—ზა	353—384

„ჩემი პირველი სიყვარული“

(ეტიუდი)

I

„ყოველი გზა რომში მიგიყვანსო“, რომაელები ამბობდნენ უწინ, და ჩვენ კიდევ ეხლა შეგვიძლიან ვსთქვათ: ყოველგვარი ბაასი სიყვარულზე ბაასით დამთავრდება...

რის შესახებ არ ვილაპარაკეთ, რა კითხვა არ აღვძარი, რომელსაც სრულებით არავითარი კავშირი არ აქვს სიყვარულთან, და მაინც სულ ბუნებრივად, უნებურად ბოლოს ჩვენდა გაუგებრად სიყვარულზე ჩამოვადგეთ ბაასი. ჩვენ ხუთნი ვსადილობდით ამ დღეს. სულ შემთხვევით შევხვდით ერთმანეთს დიდი-ხნის უნახავები. თითქმის ყველამ პირველ სიყვარულზე დავიწყეთ ლაპარაკი. სუყველანი გულ-ახდით ვამბობდით. მეც, სწორედ გითხრათ, გულ-ახდით ვუამბე ჩემი პირველი სიყვარულის შესახებ, მაგრამ ძალიან კი გავაფერადოვნე, სინამდვილე ცოტათი შეეცვალე. მაგალითად: საცა დავმარცხდი, იქ ჩემი თავი გამარჯვებულად გამოვიყვანე და სხვა-და-სხვა... წავუშატე, და, მგონია, სხვებმაც ამგვარადვე შეჰსცოდეს. ნამეტნავად კახური ღვინო გვაცოდვინებდა. ეხლა მძლავრად ჰქქეფდა ჩვენში სისხლი და დამარცხებულად გამოსვლა ყოველად შეუძლებელი იყო. სულ უნებური იყო ჩვენი შეცდომა, რადგანაც ამ წამს დამარცხება ჩვენთვის ყოველად შეუძლებელი იყო. ერთმა ჩვენთაგანმა კიდევაც ძალიან უცნაური ამბავი გვიამბო, მაგრამ მართლმზავსი კი იყო.

მაგრამ ბოლოს კაცია კაციაშვილმა რომ დაიწყო, მხოლოდ მაშინ გადაგვეხსნა ცივი წყალი დანარჩენ ოთხს, რომლებმაც უკვე ვსთქვით, და მხოლოდ მაშინ ვიგრძენით, რომ ბევრი წავუმატევიტ...

ჩვენდა სასიქადულოდ უნდა ვსთქვათ, რომ არც ერთ ჩვენგანს ქალის, უფრო ოჯახის ვინაობა არ წამოჰსცდენია, და ამისთანა შემთხვევაში კი, როდესაც ჩვენის გადაჭარბებით არავის სახელი არ შეიბღალეზოდა, რა უშავდა გვეთქვა, რაც გვინდოდა?..

— არ ვიცი...— ასე დაიწყო კაცია კაციაშვილმა...— გულწრფელი იყო, თუ არა თქვენი ამბები, მეკი გულწრფელად მინდა ვიამბოთ ყველაფერი ჩემი პირველი სიყვარულის შესახებ... ამ თავითვე გეტყვი, რომ ამ ამბავში არავითარი განსაცდელი, უკიდურესობა და სხვა იმგვარი არა მოიპოვებარა, როგორც თქვენსაში...

ჩვენ ყველამ თვალები დავაქეციტეთ, ერთმანეთს შევხედეთ და პირები დავადეთ...

„ვეწვდეთ თუ არა „ყრონტში“ (იმერეთში ასე ამბობენ), რომ ასე პირდაპირ გვამხელსო?!“— თვალებით ვეკითხებოდეთ ერთმანეთს და თვალებითვე ვუპასუხეთ: „მოვიცადოთ, რას გვიამბობს და შემდეგ...“

უთუოდ ჩვენი თვალის გამომეტყველება ამოიკითხა კაციაშვილმა, რომ ასე განაგრძო: „იქმნება არასდროს არ მემბნა თქვენთვის ეს, რომ დღეს, სწორედ დღეს არ შეგხვედროდით თქვენ და პირველ სიყვარულზე ბასი არ დაგეწყოთ, და სწორედ დღეს ის არ მენახა, რომელიც ამ თვრამეტის წლის წინად მიყვარდა, რომელმაც...“

„ოჰოო?!“ გულში წამოვიძახეთ ყველამ და პირი დავადეთ, რომ...

— ჩვენ ამბებს უცნაურობას არქმევ, და შენ კი სწორედ უცნაური რამ გინდა გვიამბო... ამ თვრამეტის წლის წინად რამდენი წლისა იყავი?..— დაგვასწრო ყველას და ჩვენი გულის პასუხი უთხრა ანდრო დარახველიძემ...

— თორმეტისა!..— დინჯად უბასუხა კაცია კაციაშვილმა.

— თორმეტისა და...— თითქმის ყველამ ერთად დავიწყეთ, მაგრამ კაციაშვილმა აღარ დაგვათავებინა:

— მართლა და უცნაური თქვენი ამბები ხმის ამოუღებლივ მოვისმინე, და თუ თქვენ ეგრე ყოველ ჩემ სიტყვას ბრჭყალებს ჩაჰკიდებთ, მაშინ ისა ჰსჯობია, გავჩუმდე და აღარა ვიამბოთ-რა...

ჩვენ ერთმანეთს შევხედეთ. თვალებით: „ჯერ გაათავოს და შერე...“ ვუთხარით და ერთხმათ ვთხოვეთ:

— კარგი, კარგი განაგრძე! ჩვენ ხმას აღარ ამოვიღებთ.

„სწორედ თორმეტის წლისა შევესრულდი, როდესაც სასწავლებელში გამოცდის შემდეგ გამომიცხადეს, რომ მესამე კლასში გადახვედიო, და სწრაფად შეშის მოედნისკენ გავეშურე, რომ ჩვენებული ურმები, ან კიდევ ჩვენი სოფლის მეზობელ სოფლის ურმები მენახა და გავყოლოდი (შეშის ურმებს მივდევი-მოვდევი ყოველთვის).

„მეორე დღეს ჩემი პატარა ბოხჩით ჩვენ სახლს დილა-აღრიანად წავადექი...

„დღეა ჩემი უკვე ფეხზე დამხვდა. ცოცხი ეჭირა ხელში და ეზოსა ჰგვიდა. ურემი შესდგა თუ არა ჩვენ კარ-წინ, რომ გადმოვსულიყავ, დედაჩემი წელში აიხარა და ცოცხით ურმისკენ გამოჰქანდა. დედი ჩემის დანახვაზე თითქმის გადმოეკოტრიალდი ურმიდან, ჩემი ბოხჩის გადმოღებაც კი დამავიწყდა და დედას კისერზე ჩამოვეკიდე...

„სინარულით ტიროდა დედა-ჩემი. მკოცნიდა, მკოცნიდა განუწყვეტლივ, და მეც ვკოცნიდი და ვსტიროდი... ცოცხი კი ხელიდან არ გაუგდია...

— აჰა, ე ბოხჩა ჩამომართვით!..— შემოგვესმა ჩემი მომყვან მეურმის ხმა.

„მხოლოდ მაშინ გავანთავისუფლე დედი ჩემის კისერი და თვალების წმენდით ჩამოვართვი ჩემი ბოხჩა ჩემ მეურმეს, რომელსაც ჩვენს ცრემლებზედ ცრემლი მოჰრეოდა...

— ღმერთმა მა ბაღლის ბედნიერებას შეგასწოროს, ჩემო ნათლიდელ, კარგი რამაა!..— ლმობიერებით უთხრა დედა-ჩემს და ურემი გააჭრიალა...

— ღმერთმა შენი ჩიტოს ბედნიერებასაც შეგასწოროს, ჩემო ღვთისო!..— გააყოლა ეს სიტყვები დედა-ჩემმა და ისევ გულში ჩამიკრა... ცოცხი ხელიდან მიინც არ გაუგდია...

„ჩემ მისვლაზე ჩემმა და - ძმებმა გამოიღვიძეს. ჯერ ისევ სარეცლის სითბოთი გაჟღენთილ ერთის მკერდიდან მეორისაკენ გადავდიოდი და...

„ყველამ გაღვივებულ მკერდს-ჩამიკრა, ჩამკოცნა და მათმა სითბომ მეც გამათბო...

„— უთუოდ გშიან?!.

„— უთუოდ გწყურიან?!.

„— უთუოდ გეძინება?!.

„ერთ ხმად გაიძახოდნენ ყველანი ჩემ სახლში, და სარეცელი, საქმელი და სასმელი სწრაფად ყველაფერი გაჩნდა, თითქოს ნატერის თვალი მქონოდეს!..

„თუმცა არც საქმელი, არც სასმელი და არც ძილი არ მინდოდა, მაგრამ უნებურად ვჭამე, უნებურად დავლიე და, წარმოიდგინეთ, უნებურადვე ლოგინში გავგორდი... იმათ ტკბილ ყურში ჩაჩურჩულებაზე ჩავიძინე კიდევაც...

„როდესაც გამომეღვიძა, მზე კარგად აწეულიყო. კიდევ საქმელი, კიდევ ალერსი, კოცნა და... გულმა აღარ გამიძლო... ჩემი ტოლ-ამხანაგები, მთლად სოფელი უნდა მენახა...

II

„— შეილო, ყველას სალამი მიეცი, მოიკითხე!.. დაგლოცვენ!..— ეს სიტყვები გამომაყოლა დედა-ჩემმა თან...

„კარებს გამოვცდი თუ არა, უპირველესს ჩემ მოვალეობად ჩავთვალე მღვდლისკენ წავსულიყავ, რომ მისი ლოცვა-კურთხევა ამელო. კარგი რამ იყო მღვდელი ღვთისავარი!.. ღრმად მოხუცებულს სულ თაფლი გადმოსდიოდა პირიდან და მეც სულ-მწარედ ვეწაფებოდი მის პირს...

„ჩვენი სახლიდან მოძღვრამდის კარგა გზა იყო... გზაში ზევრი ქალი და ვაჟი შემხვდა. მართლადაც ყველა მოვიკითხე, ყველამ ლოცვა-კურთხევით დამტვირთა, და ასე დატვირთულ-მა სიხარულით მოძღვრის ეზოსთან მივირბინე...“

„მაგრამ უტრივ შევეკრთი და უკან დავიწიე, როდესაც ღვთისავარ მღვდლის მაგივრად ახალგაზრდა მღვდელი დავინახე. უკან გაბრუნებას ვაპირობდი, რომ მღვდელი შემომეკითხა:

— „შვილო, რა გინდოდაო?“

— „არააფერი!..“

„დავიბენი...“

— „ვისი, ხარ?.. აბა, აქ მოდი!..“

„გაუბედავად მივუახლოვდი მოძღვარს; მარჯვენა ხელი მარცხენა ხელს გულზე დავდე და მოწიწებით გაგუწოდე ორივე ხელები მოძღვარს.

— „მაკურთხა. ვემთხვიე მის ხელს...“

— „ვისი ხარ, შვილო?—უფრო ღმობიერად მკითხა და თავზე ხელი გადამისვა.

„იმის ხელის გადასმაზე, იმის ხმაზე ტანში სიამოვნების ჟრუანტელმა დამირბინა, და გაბედულად, თვალების წკრიალით ვუპასუხე:

— „ბაბალესი!..“

„სულ პატარა დავვობლდი. მამა არ მახსოვდა. სოფელში ყველა ბაბალეს შვილს მეძახდა და მეც მხოლოდ დედი-ჩემის სახელი ვახსენე.

— „შენა ხარ კაცია კაციაშვილი?! გამარჯვება!.. როდის მოსულხარ?“

„მოძღვარი უეცრივ შეიცვალა. მფარველობითი კილო შეცვალა და თანასწორზე გადავიდა. საჩქაროდ სკამი მომიდგა და ბაასი დავიწყეთ.

„მოძღვრის ამ გვარმა საქციელმა სითამამე მომიმატა და, კარგად მახსოვს, თავისუფლად დავუწყე პასუხის ძღვევა, მსჯელობა...“

„გკითხე, თუ ღვთისავარ მოძღვარს რა მოუვიდა. თურმე საცოდავი გადაცვლილა, და მე კი არ ვიცოდი. დედაჩემსაც არ უთქვამს. საშინლად დამნანდა, თითქმის ცრემლებით ამეგსო თვალები...“

— „ძალიან გიყვარდაა ღვთისავარ მოძღვარი?..“

— „ძალიან! როცა შინ მოვდიოდი, სულ იმასთან ვიყავი ხოლმე და საყდარშიაც მე ვეხმარებოდი. იმასაც ვუყვარდი...“

— „აი, მეც მომეხმარე ხოლმე და...“

„ტყაბ, ტყაბ, ტყაბ!..“ უეცრივ შემომესმა ფეხის ტყაპუნნი. მივიხედე იქით, საიდგანაც მოისმოდა, და სწრაფად შესწყდა ტყაპუნნი. ჩვენ წინ მოკლე კაბით, შიშველა ფეხებით ჩუსტებში წადგმული, გაზებიც კი შიშველი ჰქონდა, თმა გაკრეჭილი თორმეტ-ცამეტის წლის (პირველ შეხედვაზე ასე მეჩვენა) ქალი წინ გამოგვექიმა...“

„კანი მეტად ნაზი და თეთრი ჰქონდა. ამ მშვენიერ კანს ქვეშ, თითქოს ნაკვერჩხალი გაულადლადებიათო, გამოჰქვიოდა გაღვიების ელფერი. იმის სახეს აღ-მული ასდიოდა. გაზებსაც კი ასეთი ფერი ედო. შავი თვალები ხომ სულ ცეცხლს აფრქვევდნენ...“

„შევკრთი. იმასაც ესევე დავმართა. ორივემ თავები ჩავლუნეთ...“

— „ნუნუ, იციი ეს ვინ არის?..—მიჰმართა მოძღვარმა და ჩემზე ანიშნა: ეს ბაბალეს შვილია, გუშინ რომ ჩვენთან იყო. ამაზე არ გველაპარაკებოდა?!“

— „ეხლა ბაბალესგან მოვრბივარ. მინდოდა მეტქვა, კაცია მოსულა მეთქი, და ეს კი აქ დამხვდა...“

„თავი მალლა ავსწიე. შევხედე ნუნუს, რომელიც მე მომჩერებოდა, და ისევ დავხარე. მის სახეს ვერ გავუძელი.. ასეთი ნაზი კანის ქალი ჯერ არ მენახა...“

— „კაცი, ეს ჩემი ცოლის დაა! ესეც შენსავით მესამე კლასში გადავიდა... შენ ხომ თორმეტის წლისა ხარ?! ესეც თორმეტისაა...“

III

„ამის შემდეგ მე და ნუნუ დავმეგობრდით. თითქმის ყოველ დღეს ერთად ვალამებდით. პირველ კვირის განმავლობაში ერთმანეთი ცოდნაში გამოვცადეთ. მე უფრო მცოდნე გამოვდექი. ეს, ცოტა არ იყოს, ნუნუს არ ესიამოვნა და კიდევაც გამწყრალი გამშორდა... კვირის უკანასკნელი დღე ისე დაღამდა, რომ ნუნუ აღარ მინახავს, თუმცა იმ დღეს რამდენჯერმე ჩავუარ ამოვუარე მღვდლის სახლს. იმ საღამოთიც სახბორეზე გავედი, სადაც ჩვენი უბნის გოგო-ბიჭები თავს იყრიდნენ და „კეკემალულობას“, „ავანგალა-განგალას“ და „ნიშხა ნიშხას“ თამაშობდნენ...

„ნუნუც აქ მოდიოდა ხოლმე, მაგრამ ამ დღეს არ მოსულა. გული ჯავრით მევესებოდა, მაგრამ რას ვიზამდი?..

„დღესაც ვერ ამიხსნია, თუ რად მინდოდა მისი ნახვა! სულ სამი დღის გაცნობილი ვიყავი, ჩემთვის ის არას წარმოადგენდა, და მაშ რად მეჩაგრებოდა გული, რომ ის იმ დღეს ვერა ენახე?!“

— მაშინვე მოგდებია და...

— შენ ძალიან ახსნა იცი ხოლმე, ქიტო!..— შეაწყვეტინა ქიტუს სიტყვა კაცია, როცა იმან კაციას კითხვის განმარტება მოინდომა: — მე მიყვარდა მაშინ დედა, მიყვარდა დამძანი. ნუნუ კი ჩემი არც და იყო და არც ძმა; დედა ხომ უფრო არ იქმნებოდა. ამ სიყვარულის გარეშე სხვისა რისამე გაგება არასფრისა არ მქონდა. ტოლ-ამხანაგური?!.. რა ვიცი!.. არავის უნახავობას ისე არ დავუჩაგრევივარ, როგორც იმის უნახავობამ დამჩაგრა იმ დღეს...

„მოწყვეტილი, დამძარებული შინ დავბრუნდი და მაშინვე ლოგინში გავგორდი. ვახშამიც კი არ ვსჭამე, თუმცა დედაჩემმა ბევრი მიაღერსა და ლოგინშიაც კი მომიტანა საჭმელი...

„მეორე დღეს დილა-ადრინად ჩემი საწოლის მზადებას შევეუდექი. უნდა გითხრათ, რომ სიცხის გამო ყველანი გარედ

დერეფანში ვწვებოდით, რაკი ძირს წოლა მეზარებოდა, რადგანაც ხან-და-ხან ჩვენი მურია ძალლი მოვიდოდა და, თუ ზედ ჩემ ტანზე არ გაიშლართებოდა, ფეხებზედ მაინც დამაწვებოდა. ეს კიდევ არაფერი, რომ გაგდება შემძლებოდეს. თუ შევუტყვედი და გაგდებას დაეუპირებდი, ისეთის თვალით შემომხედავდა, ისე გამომიყრიდა თავის გაალმასებურ კბილებს და თანაც ისე წამომიღრენდა, რომ სული ფეხის თითებისკენ გამეზარებოდა, და უნებურად ვინაბებოდი. მეტად გულ-ამღვრეული იყო ჩვენი მურია.

„აი, ნუნუს შემოწყრომაზედ მურიას საქციელი უფრო მემწვავა. იმ ღამეს სულ არ დამიძინია. მურა ზევიდან მაწვა. განძრევას ვერა ვბედავდი, რომ იგი ყანყარატოში არა მწვდომოდა. ჩემები კი ხვრინავდნენ... ვფიქრობდი და ვფიქრობდი, თუ მურას მაინც როგორმე გადავჩენილიყავ. ფეხები სულ დამიბუჟდა. ის ჩემი ცოდვით სავსე მურა არც კი ინძრეოდა. „გვერდი მაინც იცვალოს—ენატრობდი—რომ მეც ამ დროით ვისარგებლო და გამოვაძრო ფეხები. მაგრამ... მამლებმა იყივლეს... დედა-ჩემი გადაბრუნდა და წამოიძახა: „ღმერთო შენ იყავ ჩემი შვილების მფარველი!..“

„— დედი!..— გულ-საკლავად წავკნავლე დაბალის ხმით, რომ მურასთვის ძილი არ გამეფრთხო.

„— კაცი, შეილო, რა გინდა?!. არა გძინავს, გენაცვალოს დედა!..— საჩქაროდ გადმომხედა ამ სიტყვებით დედა-ჩემმა და პასუხის მიცემა ვერც კი მოვასწარ, რომ დედი-ჩემის ტატანი და სახრის ტყლაშუნი უეცრივ ერთად გაისმა. ეს დედა-ჩემმა თავისი სახრე, რომელსაც ღამე ყოველთვის თავის გვერდით იღებდა, მურას გაღუქირა...“

„დაფეთიანებული მურა ეზოში გავარდა წკმუტუნით, მერე დაბნევით ოდნავ ყეფა დაიწყო და შემდეგ უფრო მოუხშირა, რადგანაც მეზობლების ძაღლებმაც ხმა მისცეს...“

„მე კი, განთავისუფლებული ამ ტანჯვისგან, დედა-ჩემისკენ გადავგორდი, რომელმაც ფეხები გამიზილა, ჩავეკარ და... აღარა გამიგია-რა, რაკი ფეხებში სისხლმა თავისუფლად მო-

ძრობა დაიწყო... ღრმად ჩამეძინა. მგონი, ჩემმა და-ძმებმა გამოიღვიძეს და შეიტყეს, რომ მეორე დღეს ალერსით დამცინოდნენ...

„სოფელში რაც უნდა გვიან დაიძინო, მაინც დილა-ადრინად გამოგეღვიძება. ისეთი რა მძინარა უნდა იყვე, რომ ყურში მოსაწველი ძროხა ჩაგბლაოდეს და ხბოს თავისკენ იწვევდეს, ხბო კიდევ მოუსვენრად იბრძოდეს და ბლაოდეს, ძალლი გამვლელს საშინელის ყუჯით ზედ ჰვარდებოდეს და ქათმები კიდევ, ნამეტნავად თუ გარედ სწებარ, ზედ თავ-პირზე გახტებოდნენ საკენკის მოლოდინში, რომ არ გამოგეღვიძოს?!“.

„მართალია, ძილის-გულა ვიყავი, მაგრამ ამ ხმაურობამ მაინც გამომღვიძა. თვალები გავახილვე თუ არა, მაშინვე ეზოში ოთხი ბოძი დავინახე, და სწრაფ თავში აზრმა გამიელვა: აი, იმ ბოძებზე რომ დაიძინო ხოლმე, მურა აღარ შეგაწუხებს!..“

„ეს აზრი რომ არ მომსვლოდა, უეჭველად გვერდს ვიცვლიდი და ისევ ძილს მივსცემდი თავს. მაგრამ ეხლა კი ძილი სულ გამიფრინდა. საჩქაროდ ჩავიცვი. ბოძებთან მივირბინე და გარს შემოვუარე...“

„კარგად მახსოვს, რომ ამ ბოძებზე სიმინდის ძარი იდგა, ეხლა კი მარტო ბოძებილა ერქო; სიმინდის ძარი როდის შესკუპდებოდა ზედ, ამის წარმოდგენა ძნელი იყო. მანამდის კი შინდოდა მესარგებლნა, ზედ ჩემი საწოლი გამემართა, და ამ გვარად მურას გადავჩენილიყავ...“

„განვიზრახე და განზრახვის ასრულებასაც შევუდექი. მაშინვე ცული, წალდი და ხერხი გარედ გამოვიტანე. ბოძებს შუა ადგილები გადავზომე და ფიჩხილგან ბოძებზე გასადებ ოთხი ხის გამოჩრევა დავიწყე...“

„ერთი ხე უკვე გავსხიპე, რომ ნაცნობი ხმა შემომესმა:
— „დილა მშვიდობისა, ბაბაღე!..“

— „ღმერთმა გაგაბედნიეროს, შვილო! — უბასუხა დედა-ჩემმა და ძროხა ნახირისკენ წინ გაიგლო.“

„ნაცნობ ხმის გაგონებაზე კინალამ გაექანდი, მაგრამ ჩქარა თავი შევიკავე და შუბლ ქვევიდგან გავიხედე; ხის ჩორკნა კი არ შემიწყვეტია.

„ნუნუ დედაჩემს ელაპარაკებოდა, მაგრამ თვალები ჩემსკენ ჰქონდა...

„— კაცი, აი, ნუნუ გკითხულობს!— ხმა-მალღივ დამიძახა დედაჩემმა და ძროხას ჯოხი დაარტყა, რომელმაც ისარგებლა დედაჩემის შეფერხებით, რომ თავის ხბოსთვის ძუძუ კარგად მიეცა.

„ძროხა მძიმედ შეინძრა; ხბო უკან მოივლო. ხბომ კი ლაჯებ შუა თავი შეჰყო და ისე უკან დევნივ წოვა დაიწყო. დედაჩემიც მძიმედ აჰყვა ძროხას...

„ნუნუ?..

„ნუნუ ადგილიდგან არ იძვროდა და თვალს მე არ მავშორებდა. არც მე ვავშორებდი თვალს. თუმცა შუბლის ქვევიდგან კი გავსკეტროდი და ხის ჩორკნას თავს არ ვანებებდი. ნუნუ მძიმედ ჩემკენ წამოვიდა, ჩქარა შორი-ახლოს შესდგა და:

„— რას აკეთებ, კაცი?..— გაუბედავად შემეკითხა.

„მეტად ველარ შევსძელ თავის შეკავება. მაშინვე მივეუახლოვდი და:

„— გამარჯვება, ნუნუ!.. სიხარულით მოვიკითხე.

„ცოტა კიდევაც ვუსაყვედურე, რომ წინა საღამოს სათამაშოდ არ გამოვიდა.

„ნუნუც მომხიარულდა. დაწვრილებით აფუხსენი ჩემი საწოლის გეგმა და ორივენი გულმოდგინეთ შევეუდექით მუშაობას. არც კი გაგვივია, როგორ გავდევით ოთხი კეტი კაპიან ბოდებზე, წნელით როგორ დავამაგრეთ და ზედ შემდეგ როგორ გავაწყეთ წვრილი ჯოხები, წვრილი ფიჩხი და ფუჩიჩი... ლოგინის გაშლა-და უნდოდა ზედ, მეტი არაფერი...

„— აბა, ეხლაც ამოვიდეს ჩემ ლოგინზე მურა!..— მედიდურად წამოვიძახე, როდესაც ნუნუმ უკანასკნელი ფუჩიჩის კონა მომაწოდა და ზედ გავშალე...

„რა მურა?!—ცნობის-მოყვარეობით შემეკითხა ნუნუ.

„შემრცხვა. თავი ჩავლუნე,—ვითომც არ გამიგონია...

„კაცი, მოდი პური ჭამე, თორემ...

„ეხლავე, დედი, ეხლავე!..—სიხარულით შევაწყვეტინე დედას სიტყვა და ძირს გადმოვხტი...

„მე და ნუნუ შევედით სახლში. იმას კიდევაც დაავიწყდა თავისი კითხვა.

„დედა-ჩემმა კი ორი ჯამი „ჩათაშრული ღო“*) წინ დაგვიდგა... სიცილ-კისკისით დავიწყეთ ჭამა. დედა-ჩემმაც თავისთვის მოიდგა ჯამი და ისიც ჩვენთან ერთად შეექცეოდა...

„ნეტავი თქვენ ბედნიერებას შემასწრო, შეიღებო!

„მე და ნუნუმ ერთმანეთს შევხედეთ, ორივე გავწითლდით და ორივემ თავები ჩავლუნეთ... თითქოს, ისე სიამოვნებითაც აღარ ვჭამდით ღოს...

„ღოს ჭამაში გავაპარეთ სირცხვილი; ჩქარა ისევ მხიარულად, სიცილით დავიწყეთ ლაპარაკი და სიცილით ორივე გარედ გავცვივდით, როდესაც ჯამები დავაცალიერეთ.

IV

„ნუნუ და მე შევრიგდით. ის ნაკლებს ცოდნით არ უკადრისობდა და მე კიდევ მეტით არ ვამაყობდი... თითქოს ორივეს დაგვაფიწყდა ყველაფერი, რომ ერთხელაც არ გვიხსენებია ჩვენი უზრახობა... ნუნუზე არას გეტყვით, და მე კი ერთხელაც არ გამხსენებია მთელი ზაფხულის განმავლობაში. მე მხოლოდ ის მიხაროდა, რომ ნუნუს ყოველ დღე ვხედავდი.

„რად?..

„არ ვიცი! ეხლაც, ვამბობ, ვერ ამიხსნია, მისი გაღვიებული თვალები, მისი სახე სიხარულს რად მგვრიდა და რად მინდოდა მულამ ჩემთან ყოფილიყო, ან კიდევ მე მასთან

*) ქოთანში ზმელ პურს ჩამტვრევენ და შემდეგ ღოს ჩაასხამენ. ერთი-ორი საათის შემდეგ შეიძლება იმისი ჭამა.

გყოფილიყავი. ასეც იყო. ჩვენ ერთმანერთს მხოლოდ ძილი გვაშორებდა. ის თავის სიძის სახლში იძინებდა და მე კიდევ ჩემ სიმინდის ძარის ბოძებზე გამართულ ტახტზე. მურა აღარ მაწუხებდა, და მეც თავისუფლად ვსუნთქავდი... ისე სიამოვნებით არას ღროს არ მძინებია, როგორც იმ დღეებში...

„ნუნუს ძალიან მოსწონდა ჩემი საძილო...“ ნეტავი შენა, რომ მაგისთანა კარგ ადგილას გძინავსო“ ხშირად მეტყუოდა ხოლმე ნუნუ. მისს სიტყვებზე მე მხოლოდ ვიღრვიჯებოდი...

„ერთ საღამოს, როდესაც ადრე ვახშამი ვჭამეთ, და ჩვენები დასაძინებლად ლოგინში ჩაწვენ, მე და ნუნუ ჩემ საწოლთან მივედით და ვლაპარაკობდით, ვიცინოდით. მიდგმულ კიბეზე ავედით და ჩემ ლოგინზე გულ-აღმა გადავგორდით. ორივენი გავჩუმდით და მოქათქათე ვარსკვლავებს მზერა დავუწყეთ...“

„უმთვარო ღამე იყო. ცა მოწმენდილი. უხვად მოზნეული ვარსკვლავები უფრო მკაფიოდ მოკრთოდნენ, ციმციმობდნენ და ჩვენ თვალს აცეცებდნენ...“ სარტყლად გადავლებული „ხარის ნაწალი“ გადაჰქიმოდა ზედ შუაზე ცას. „ირმის ნახტომი“ კი შუა ცაზე სწყდებოდა...

„თვალები მითამაშებდნენ. ყველაფერს თვალს ვაყოლებდი. ცა ხან ღრმად-მუქ-ლურჯად მეჩვენებოდა, ხან კიდევ ცრიაგად... ერთი ვარსკვლავიდან მეორეზე გადახტოდა ჩემი თვალი და...“

„— ნეტავი შენა, კაცი, რომ ცის ქვეშ გძინავს!..“

„ჟეცრივ წამოიძახა ნუნუმ და თავი ჩემკენ გადმოხარა.“

„მაშინვე მეც მისკენ გადავხარე თავი და, ძმობას გეფიცებით, ცაზე არც ერთი ვარსკვლავი ისე მოეღვარე და მიმზიდველი არ იყო, როგორც იმ წამს მისი თვალეები...“

„— თუ გინდა, აქ დაიძინე, ნუნუ!.. — უნებურად წამოვიძახე და მთლად მისკენ გადავბრუნდი.“

„ისიც გადმობრუნდა. მარჯვენა მკლავი მის კისერ ქვეშ გავატარე და მარცხენა კიდევ ზევიდან გადავავლე. ნუნუ ჩემ ხელს მოჰყვა. იმანაც გადმომხვია ხელი. მეც და იმანაც თვა-

ლები დავხუქეთ. უფრო მივიწიეთ ერთმანეთისკენ, და მისი სუნთქვა ლოყას მიორთქლავდა, ისე ახლოს ვიწვექით...

„— ადრე გელვიძება ხოლმე, კაცი?— დამეკითხა ნუნუ ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

„— ძალიან!— ვუბასუხე და უფრო იმისკენ მივიწიე.
 „იმანაც მოიწია.

„— არა მგონია, ჩემზე ადრე გელვიძებოდეს!

„— ღმერთმანი, ძალიან ადრე მეღვიძება!..

„— დღეს დედა-შენმა არა თქვა, ფეხით რო დაითრიოს ვინმემ, ვერ გაიგებსო!..

„— ეგ მხოლოდ დამოობით... დილით კი...

„ნუნუმ ამ დროს თავი ოდნავ მაღლა ასწია, მისი ლოყა ჩემ ლოყას შეეხო. მაშინვე დაუშვა თავი და სწრაფად ჩემი ტუჩები მისას შეეხნენ. მისებს წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ...

„— ღმერთმანი, ადრე მეღვიძება!..

„— მე უფრო ადრე მეღვიძება!..— დაიქინა ნუნუმ.

„— დაენაძლევდეთ!..

„— დაენაძლევდეთ!..

„ორივენი წამოვჯექით ლოგინში...

„— როცა მე გამეღვიძება, დედა არ მომიკვდება, სიძეს ისევა სძინავს ხოლმე!..

„— მე მინც შენზე ადრე მეღვიძება!.. აი, გუშინ დილას ხბო გამოიქცა თქვენკენ; უკან დავედევნე, და თქვენი კარი ჯერ ისევ მოხურული იყო...— ცოტათი ვიმტყუენე...

„— დედა არ მომიკვდება, გუშინ ნახირიც არ დამდგარიყო, რომ ავდექი!..

„— მაშ დაენაძლევდეთ!

— დაენაძლევდეთ!

— რაზე?..

— თუ გინდა კოცნაზე!

— კარგი!

„— ბაბაღე!..— ამ დროს გაისმა ხმა ჩვენს ახლოს და ჩვენც ლაპარაკი შევწყვიტეთ.

„მურამ აღარ დაგვაცადა. იმან გასცა პასუხი და წინ გადუხტა.

„ჩვენებმა ვერც კი გაიგეს, ისე დასძინებოდათ.

„— ჩვენი ბიჭია!..— მაშინვე წამოიძახა ნუნუმ და ძირს ჩავიდა.

„მეც უკან ჩავეყვი.

„— გადი, შე ვერანავ!— უტევედა ბიჭი მურას, რომელიც გამაღლებით ზედა ჰვარდებოდა.

„— ვინა ხარ?— დავეკითხე მე და ნუნუს წინ გადვეურბინე.

„მურა გაჩუმდა ჩემ ხმაზე.

„— ნუნუ მანდ არის?..

„— აქა ვარ!..— უპასუხა ნუნუმ...

„— დრო არის, წამოდიო „ფოფოლიამ“!..

„— მოვდივარ!..

„— კაცი, — მერე მე მომიბრუნდა, — მაშ, აბა, დილაზე ვინ უფრო აღრე აღგება!

„— კარგი!..

„...დავიძინო?.. არა!... დავიძინო?!. არა... არა... ჰო... არა... ვეკითხებოდი ჩემ თავს და „ჰო“, „არას“ გავიძახდი, როდესაც ფეხის ხმა მისწყდა, და საბანა წავეხურე:

„არა... არა... ჰოოო... არააა...

„ჟრიამული გააქვთ ჩვენ ეზოში ხეებზე ფრინველთ, საქათმეში მამლები და დედლები ფრიალობენ, გარედ გამოსვლას ჰლამობენ; ძროხები ბლავიან და ხბორები ხომ...

„ჰოო... არა... არა... ჰო!..

„წამოვჯექი ლოგინში. თვალები მოვიფუნეტიე...

„არა... არა... ჰო... ჰოოო... არააა... — ვიმეორებდი უგონოდ...

„ცა გაცრიაგებულიყო. ფრინველი ჟივილს უფრო უმატებდა... ხმაურობა გამეფებულიყო. მაგრამ ჩვენები დერეფანში ისევ იწვნენ. მურაც ხმას არ იღებდა...

„— დილა-მშვიდობისა, კაცი, რა აღრე გაგიღვიძნია?..

„მივხედე. ჩვენი მიზობლის რძალი იყო. კოკა მხარზე ედო. წყლის მოსატანად მიდიოდა. ჩემ პასუხს არ მოუცადა. ქალის ჩუსტებს მიაწკაპუნებდა...“

„ჰო... არა...“

„...მართლა!..—უეცრივ წამოვიძახე და საჩქაროდ ჩაცმა დავიწყე.“

„სწრაფად ჩემ გონებას ბინდი გადაეყარა, და ყველაფერი მომაგონდა. მომაგონდა, რომ ნუნუს დაენძღვედი და...“

— ძალიან სულელი ჰყოფილხარ, ჩემო კაცი, მაშინვე!..—
„შეაწყვეტინა კიდევ ანდრო დარახველიძემ...—შენ ადგილას, რომ ვყოფილიყავ, კარგად გამოვიძინებდი...“ შენ აკოცებდი, თუ ის გაკოცებდა, სულ ერთი არ იქმნებოდა შენთვის?..

— კოცნა კი არა, ჯობნა მინდოდა!—გულ-უბრყვილოდ უპასუხა კაციამ...“

— ჰო და, აკი გეუბნები: პატარაობითვე სულელი ჰყოფილხარ!..“

— კარგი, ხმა გაიწყვიტე!..—შევუტიეთ თითქმის ყველამ ერთად ანდროს და შემდეგ კაციას შევთხოვეთ, რომ განეგრძობა...“

„ანდროს დიდი გონება—დაიწყო კაციამ:—ბავშვის მოქმედებას, აბა, როგორ მიაქცევს ყურადღებას და გამოიკვლევს?!. შე კი, როგორც სულელს, „მაშინვე“ გამარჯვება მინდოდა. მხოლოდ ამ აზრით დავიწყე ფაცი-ფუციო ტანისამოსის ჩაცმა და კოცნა სრულებით არ გამხსენებია...“

„ყველაფერი აფხსენი, მაგრამ ის კი ველარ გამოვიკვლიე: შეძინა იმ ღამეს, თუ არა?.. თუ შეძინა, მაშ რა კითხვითაც დამიძინია, იმავეთი გამომღვიძებია.—„ჰოო... არა...“ ვიძახდი ღამეც და დილითაც...“

„— შეილო, კაცი, საით გამგზავრებულხარ?.. დამიძახა დედა-ჩემმა დერეფნიდან, როდესაც ჩემი საწოლიდან გადმოვხტი.“

„მიდგმულ კიბეზე არც-კი ჩამოველი, ისე გადმოვხტი...“

„— არსად, ეხლავე მოვალ!..“

„— მოდი, გენაცვალოს დედა, შეილო, ხბო დამიჭირე, ძროხას ჩამოვწველა...“

„— სანამ შენ ადგები, მეც მოვალ! ვუპასუხე და მოეკურცხლე.“

„დედა-ჩემის ხმა მომესმა და სიტყვები კი აღარა. უკან რა სიტყვები დამადევნა, არ გამიგონია.“

„გზაში დამხვდა ვინმე თულა, არ ვიცი. სწრაფად ჩვენი მღვდლის კარებთან მივირბინე. შევაპკრიალე თუ არა ეზოს კარი, მღვდელი დავინახე, რომელიც ის-ის იყო ოთახიდან გამოვიდა. ეტყობოდა, ჯერ პირიც არ დაებანა, რომ თმა და წვერი ისევ აბურძღნული ჰქონდა...“

„— კაცი, რა ამბავია?!—გაკვირვებით დამეკითხა მღვდელი.“

„— ნუნუს ღვიძავს?!—გულის ფანცქალით ვკითხე პასუხად.“

„უეცრივ—მღვდლის დანახვაზე—შევეკრთი, და გული ამიფანცქალდა. მეგონა, ნუნუს ამდგარი იქნებოდა...“

„— არა!.. რა იყო?...“

„— ვაჯობე!.. ვაჯობე!..—სიხარულით ტაში გავკარ და სიცილით მღვდელს მოვეხვიე.“

„— კაცი, ვერა გავიგე-რა... აბა, შეილო, დალაგებით მითხარი, რა ამბავია — დამეკითხა მღვდელი და თან აღერსით თავზე ხელს მისვამდა, როდესაც სიხარულით მის წინ ვბტოდი და ხელებს ვაფათურებდი მის კაბის ნაოქებზე.“

„— წუხელის მე და ნუნუს დაენაძლევედით, ვინ უფრო აღრე ადგებოდა...“

„— ჰო, ეხლა კი მივხვდი, ნუნუს რად მითხრა დილაზე აღრე გამაღვიძეო! მე კიდევაც დამავიწყდა.“

„— ეგ რა ჯობნება იქნებოდა, თქვენ რომ გამოგეღვიძებინათ!..“

„— განა შენ თითონ გამოიღვიძე?“

„— მაშ!.. არ ვიცი, მთელ ღამეს მეძინა, თუ მეღვიძა!“

„— როგორ?“

„— ისე!..“

„— ჰმ!.. მერე სანაძლოში რა გერგება?..“

„— ერთხელ კოცნა.“

„— ხა, ხა, ხა, ხა!... მართლა?!“

„— თქვენი მადლი არ მრისხავდეს, მართლს მოგახსენებ (ამ სიტყვებს დედა-ჩემი ჰხმარობდა ხოლმე მღვდელთან ლაპარაკის დროს, და მეც ეს სიტყვა-სიტყვით გავიმეორე).“

— „ხა, ხა, ხა, ხა!..“ უფრო გულიანად ვადიხარხარა და დაუმატა ჩემთვის გაუგებარი სიტყვები: „ო, სანკტა სიმპლიციტას!“...

„შემდეგში, როდესაც ილოვასკისაგან შეთხუპნულ ისტორიის სახელმძღვანელოს „ვკბილავდი“ და ეს ლექსი შემხვდა, მომაგონდა მღვდელი, ნუნუ, და მხოლოდ მაშინ მივხვდი, თუ რადა სთქვა. მაშინ კი ვერა გავიგე-რა...“

„— ღმერთმანი, მარტო ერთხელად კოცნაზე დავნაძლევდი!.. — წავილულლულდე, რადგანაც მღვდლის ხარხარზე და გაუგებარ სიტყვებზე შევკრთი...“

„— ეეჰ, ჩემო კაცი, რატომ მაგრე შეჰკრთი?!.. უეცრივ ხარხარი შესწყვიტა მღვდელმა და თავზე ხელის სმით ოთახში შემიყვანა.“

„მღვდლის დარბაზი ფარდით ორად იყო გაყოფილი. კარგად ვიკოდი, სადაც იძინებდა ნუნუ. დარბაზში შევიდოდით თუ არა, მაშინვე პირველად ნუნუს საწოლს დავინახავდით. ფარდის იქით კი მღვდელი და მისი ცოლი იძინებდნენ...“

„— აჰა, ნუნუ აგერ არა წევს!..“

„— ჰა, ისევ სძინავს!..— სიხარულით წამოვიძახე, როდესაც ნუნუს ლოგინში თვალი მოვკარი, და საჩქაროდ იმასთან მივირბინე.“

„სრულდებოდაც არ შევმკრთალვარ, რომ ნუნუ თითქმის უსაბნოდ და უარარაოდ იყო. ის იყო მის შიშველ მკლავისთვის ხელი უნდა წამეველო და გამეღვიძებინა, რომ მღვდელმა წამოიძახა:“

„— აბა, კაცი, სანაძლეო ეხლავე უნდა აიღო და ძალიან მაგრადაც აკოცო მძინარეს...“

„— რა ამბავია, მღვდლო?!— ფარდის იქითგან დაეკითხა მღვდლის ცოლი ნამძინარევის ხმით და ტახტი შეაჭრიალა. უთუოდ გვერდი იცვალა.“

„— ვინაა?— ნუნუმ უეცრივ თვალები მოიფშენიტა და წამოიწია.“

„უკან დავიწიე...“

„— იცი, „ფოფოლია“, ნუნუ კაციას დაჰნაძლევებია ერთ კოცნაზე!..“

„— რაოოო?..“

„ამ დროს ნუნუს თვალები და ჩემები ერთმანეთს შეჭხედნენ და... ნუნუ სწრაფად წაეხვია საბანში და პირქვე წაწვა. თვალი მოეკარ, რომ მისი სხეული აწითლდა, და მეც მხოლოდ მაშინ ამეწო ლოყები და ყურები.“

„— რაოო?!— უფრო გამორკვევით იკითხა მღვდლის ცოლმა.“

„— ვინც აღრე ადგებოდა დღეს, იმას უნდა ეკოცნა და, აი, კაციამ აჯობა. ეხლა...“

„— არა, ღმერთმანი, არა!..— მწუხარებით გამოიკნაფლა საბნის ქვეშიდგან ნუნუმ.“

„ამ ხმაზე ხომ სულ ჩემი დამემართა. სხეული სულ შემიტენიანდა, ამიცახცახდა; ყურებმაც კიდევ უილი დამიწყეს. თავის სორო ძვირფასად გამიხდა... უეცრივ გავტრიალდი და შურდულის ქვის სისწრაფით გარედ გავვარდი...“

„— სანაძლეო აქა გრჩება, სად გარბიხარ?!— სიცილით გამომაცოლა ეს სიტყვები მღვდელმა...“

„უკანაც აღარ მიმიხედნია. მოვრბოდი, და სირცხვილისაგან ვიწოდი; სახე მეხრუკებოდა...“

„დედაჩემი ის-ის იყო საწველლით ხელში სახლიდგან გამოვიდა და ძროხასთან მივიდა, როდესაც მე მივირბინე და სწრაფად ხბოსკენ გავქანდი. ხბო ბლავილით გაჭქანდა, კარი გავუღე თუ არა, და საჩქაროდ ცურს დაეტაკა...“

„— ოჰო, ჩქარა დაპბრუნდი, შვილო!— გაკვირვებით და-
 შეკითხა დედაჩემი და ხბოს მოსაგერისებლად იქავე ჩაჯდა.

„არა ვუბასუხე-რა...“

„ხბო ბოძზე გამოვაბი, დედაჩემმა საწველელი ყრუთ აა-
 ხმაურა: მე კი სახე მეწოდა, თვალწინ სულ მღვდლის სახლი
 მედგა და ყურებში ხომ მხოლოდ მღვდლის სიცილი...“

„— უი, დამიდგეს თვალები!! აქნობამდის ხბო არ მიგი-
 შვიი! მწუხარებით წარმოსთქვა დედა-ჩემმა და ხბო აუშვა..“

„თურმე დედა-ჩემს ჩამოეწველა ძროხა, რძე შინ შეეტანა
 და ცეცხლზე შემოდგა. მე კი ისევ ისე გარინდული ვიდექი
 და მეგონა, რომ ჯერ ისევ ჰსწველავდა.“

„ხბო გრძივით ძროხის ცურს ეძგერა და თავის ჯლაგუნით
 საჩქაროდ პირის ნაპობის კუთხეები აიჭაფა...“

„ორმა კვირამაც გაიარა, რომ მღვდლის სიცილი ისევ
 ყურებში მედგა. ყოველ ამ ხმაზე ვწითლდებოდი, და ქირის
 ოფლს მასხამდა. იმის სახლს თოფის სროლაზე ვერიდებოდი
 და ნუნუსთვის ხომ თვალიც აღარ დამიკრავს. არ ვიცოდი, სად
 იყო და სად არა. ვფიქრობდი: „უთუოდ გარედ აღარ უშვე-
 ბენ-მეთქი“. ეს გარემოება სულ ტანში მშლიდა...“

„ერთად ერთი ჩემი გართობა ვენახში სიარული იყო.
 დილა აღრიანად ნახევარ პურს ილლიაში ამოვიდებდი და ვენა-
 ხისკენ მივმუშურებოდი. იქ შუა ვენახში თუთის ქვეშ ვგორა-
 ობდი და მარტო ნუნუზე ვფიქრობდი.“

„რაკი ტფილისის სკოლაში ვსწავლობდი, დედა-ჩემი ამი-
 სთვის დიდ თავისუფლებას მიძლევდა. ჩემ სულიერ ვითარე-
 ბაში არ ერეოდა... „დაისვენოს, ქა!..— იტყოდა ხოლმე დედა-
 ჩემი, როდესაც მის დაკითხვაზე: „სად მიხვალ?“ მოკლედ ვუ-
 პასუხებდი: „ვენახში“...— მთელ ცხრა თვეს სულ აწი... აწი
 ჭდვას...“

„მესამე კვირაც გადიოდა, რომ ნუნუს შესახებ არა გამოვიარა. განა ვერ გავიგებდი, მაგრამ მრცხვენოდა, დაგკითხვობდი ვისმე... ვერა ვპედავდი...“

„სწორედ მესამე კვირის პარასკევს დღესაც ჩვეულებრივ ვენახში თუთის ქვეშ გულ-აღმა ბალახებში გადაწოლილი ვიყავი, და ჩემი გონება დამწყვდევდებოდა, ხელ-ფეხ შეკრულ ნუნუს თავს დასტრიალებდა, რომ უეცრივ ვაზის ფოთლებმა შრიალი დაიწყეს, ბალახიც ახმაურდა, და ფეხის ხმა მოისმა...“

„ყოველივე ეს მეუცხოვა... თითქმის სამი კვირის განმავლობაში აქ ვიწექი, ყოველ წამს ერთსა და იმავე არსებაზე ვფიქრობდი, და არც ერთხელ ჩემი მყუდროება არას დაურღვევია. გული ამიტოვდა... შიშმა შემიპყრო, უნებურათ წაშოვდებქ და იქით მივტრიალდი, საიდგანაც შრიალი მომესმა...“

„ვაზის ხშირი ფოთლები გაირღვა და... შევკვივლე კიდევაც... ნუნუ გამოჩნდა... ჩემ დანახვაზე ის აწითლდა. მწვანე ფოთლებ შუა იგი ღვიოდა...“

„— ნუნუ!“

„— კაცი!...“

„და... ორივენი... არა, ორნი, ერთ არსებად გარდაქმნილნი, ჩავეხვივნით თუთის ქვეშ...“

„მხოლოდ გონს მაშინ მოვედით, როდესაც ბინდი შემოგვეპარა. ნუნუ ვენახს გავაცილე და მოვშორდი, რომ ერთად არავის არ ვენახეთ...“

„ამის შემდეგ მე და ნუნუ თუთის ქვეშ ყოველ დღე ვხედავდით ერთმანეთს რამდენიმე წუთით მაინც, თუ დიდ ხნობით სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო ერთად ყოფნა არ შეგვეძლო...“

„შეფიციეთ ერთმანეთს საუკუნო სიყვარული, ცოლქმრობა აღუთქვით ერთმანეთს... ყოველ დღე ერთსა და იმავეს ვიმეორებდით, და ერთმანეთისადმი გრძობა უფრო გვიძლიერდებოდა... დამე ჩვენთვის სასჯელი იყო, დღეკი—სანატრელი...“

„ამასობაში ენკენისთვემაც მოატანა. ვადაესწყვიტეთ ტფილისისაკენ ერთად მოგზაურობა, მაგრამ სრულებით სხვა-დასხვა დროს მოგვიხდა წასვლა...“

„ტფილისში ნუნუ ველარ ვნახე. განა კი არ ვიცოდი, სადაც იყო, მაგრამ მისვლას ვერა ვებედავდი, მერიდებოდა, და მგონი კიდევაც რომ გამებედნა მისვლა, არ მაჩვენებდნენ, რადგანაც მოსწავლე ქალების ნახვა მხოლოდ ნათესავებს შეეძლოთ. რა ვაეწყობოდა, უნდა გარემოებას დავმორჩილებოდი და კიდევაც დავმორჩილდი. იმედი ისევ ზაფხულზე დავამყარე. ზაფხულის მოსვლა ასე არას დროს არ მომნატრებია, როგორც ამ ზამთარს. ყოველი განვლილი დღე ზაფხულს მიახლოვებდა და სიხარულს მგვრიდა. დღესასწაულების დროს კი სახლში არ მიშვებდნენ, რადგანაც მგალობელთა გუნდში ვიყავი.“

„წინად—სოფელში—თითქმის ყოველ ღამეს სიზმარშიაც ვხედავდი, და აქ კი—წარმოიდგინეთ ჩემი გაბრაზება—ერთხელაც აღარ მესიზრმა...“

VI

„...— შეილო, ეხლა ახალი მღვდელი მოგვივიდა. ის თავის სოფელში გადიყვანესო...— მიბასუხა დედა-ჩემმა, როდესაც მისვლის უმაღლეს მღვდელზე ვკითხე.“

„პირს კატა მეცა. მაგრამ რაღა ვაეწყობოდა... ეხლა ნუნუს ნახვის იმედი სულ დავკარგე. როგორღა მოვხვდებოდი?.. მე ჩემი სოფლის მეტი სხვა სოფელი არ მენახა, და, აბა, ვინ წამიყვანდა მღვდლის სოფელში. ერთხელ კიდევაც ვკითხე დედა-ჩემს: „შორს არის მეთქი ის სოფელი“, და „მგონი ზღვის იქით არისო“ მიბასუხა...“

„...ნუნუ... ნუნუ... სულ თვალწინ მედგა ნუნუ. თუთის ხე მოწმე იყო. იქ... იქ ვებასებოდი, ვვალერსებოდი ნუნუს ლანდს... ლანდიც იგრევე მხიარულობდა, როგორც ნამდვილი... ეხლა ლანდს დავუმეგობრდი და ტკბილად, ნეტარად“

ვატარებდი დროს. ის ყოველთვის ჩემთან იყო. დღეს და
 ლამეც ჩემთან იყო, და არავინ გვაშორებდა ერთმანეთს...

„ერთხელ, მხოლოდ ერთხელ კინალამ არ დამაშორეს ჩემ
 მეგობარს!. მარიამობის თვის ნახევარში დარჩენილ კოდის
 პურის ასაღებად მოვიდა ჩვენ სოფელში ის მღვდელი და ნამ-
 დვილი ნუნუ ჩაერია ჩვენ შორის... მღვდლის დანახვამ ნამ-
 დვილი ნუნუ მომაგონა და სიხარულით მივეგებე მღვდელს.
 იმანაც მხიარულად მიმიღო. მაგრამ არც მე და არც იმას ნუ-
 ნუ არ გვიხსენებია... ნამდვილი ნუნუ ისევ მიიმალა და მე-
 გობრები უფრო დაეკავშირდით. მეგობრები ენკენისთვეში ერ-
 თად წავედით. ერთად ვსწავლობდით და ერთმანეთს ვამხნევე-
 ბდით...“

სამმა წელიწადმა ისე გაირბინა, რომ ვერც კი გავიგე-
 ამ წელს მითხრეს, რომ ნუნუ დაინიშნა და ჯვარს ენკენის-
 თვეში იწერსო. ეს ჩემთვის მოულოდნელი არ იყო. თითქოს
 ვიცოდი, რომ ასე მოხდებოდა. სრულებით არა მწყენია. სა-
 მაგიეროდ ჩემი გრძნობა უფრო მეტკბილა. ჩემი მეგობარი,
 რომელიც ჩემთან განუშორებელი იყო, უფრო შემოიყვარდა.
 ჩემი ნუნუ უფრო მეგრძნობიერა.

„ამის შემდეგ ნამდვილ ნუნუზე აღარა მსმენია-რა. თით-
 ქოს ის ჩემთვის მომკვდარიყოს, ისე მიმავეწყდა. აღარც ვკი-
 თხულობდი... და, აი, დღეს, სწორედ დღეს სურამიდან დი-
 ლის მატარებელით წამოველი და გორში, თუმცა მშოიდა,
 როგორღაც მეზარებოდა, ვაგონიდან არ გავსულვარ, კარების
 პირდაპირ ვიჯექი და გამსვლელ-შემომსვლელს დაღვრემილი
 თვალს ვადევნებდი; მაგრამ გონება კი, არ ვიცი, სად დაფ-
 რინავდა. ამ დროს კარებში გამოჩნდა ჩემი ნუნუ, განხორციე-
 ლებული ჩემი ნუნუ, რომელსაც ამ თვრამეტის წლის წინად
 დაუშეგობრდი. ის ისევ ისე ღვიოდა, ისევ ისე თვალებს
 აბრიალებდა, როგორც ამ თვრამეტის წლის წინად, თმაც კი
 ისევ ისე გაკრეჭილი ჰქონდა. წელიწადებს იმაზე არ ემოქმე-
 დნა...“

„სწორედ ისევ ისე ამიცქრიალდა გული, როგორც მაშინ თუთის ქვეშ, როცა მისი ფეხის ხმა შემომესმა, და ვაზის ფოთლებ-შუა დღიოდა.

„— ნუნუ!..— წამოვიძახე და სწრაფად გულში ჩავიკარ...

„რალაც ჭყვილი, რალაც ყვირილი, ტირილი შემომესმა. მე გავიყვებით ვუკოცნიდი ჩემ ნუნუს თვლებს, ლოყებს, გაღვივებულ ტუჩებს, ყელ-ყურს...

„— ეს ვინ ოხერი ჰკოცნის ჩემ ქალს!..— მკაფიოდ შემომესმა ვილასიც ხმა და ვიგრძენ, რომ ვილაც სასტიკად თმას მაგლეჯს.

„მემწვავა... მხოლოდ ეხლა მოვაშორე ჩემი ტუჩები ნუნუსას და თვალებო დავაშტერე... ვგრძნობდი, თმას მაგლეჯდნენ, მაგრამ ნუნუს გაციებულმა სახემ გადაძრია. გული წასვლოდა. სწრაფად ავიტაცე და სკამზე დავასვენე...

„— ნუნუ!.. ჩემო ნუნუ!.. გონს მოდი!.. ჩემო!.. ჩემო!.. შენი კაცია ვარ, ჩემო ნუნუ!..— ვემუდარებოდი და თან ვანჯღრევიდი, ცრემლს ვაფრქვევიდი...

„— კაცი, შენა ხარ?!.

„— მე ვარ, მე!.. მაგრამ ნუნუ არა მცნობს!.. წყალმ მომეცით!.. მოვაბრუნოთ!..

„ჩქარა წყალი გაჩნდა. ვილაც დედაკაცი აპკურებდა და ეხვეოდა ჩემთან ერთად... ნუნუმ თვალები გაახილა... თავს ორი ჟანდარმი გვედგა... მაშინ ვერას მივხვდი. ეხლა კი კარგად ვგრძნობ, ვგრძნობ კი არა, დარწმუნებული ვარ, რომ ჟანდარმები მოიწვიეს ოქმის შესადგენად. მაგრამ ისინიც ვერას მივხვდი ნენ. მე და ის დედაკაცი გულ-წასულ ქალს ვეხვეოდით. ადროს მატარებელიც შეირყა... ჟანდარმებმა ვერა გაიგეს-რა და გავიდნენ. მხოლოდ გარს ხალხიც დამშვიდდა, როდესაც ნუნუმ თვალები გაახილა და დედაკაცმა გულში მიიკრა... დავრჩით ჩვენ სამნი და ორი კიდევ თვალ ცრემლიანი ცხრა ათი წლის ყმაწვილი...

„— ნუნუ, რა და დაგემართა, რომ...

„— კაცი...— მომიბრუნდა ის დედაკაცი, რომელმაც ნუნუ გულში ჩაიკრა:— ამას ნუნუ არა ჰქვია... ეს ნათელაა!..

- „— როგორ?!.. ეგ ნუნუა და არა...“
- „— ჩემი ქალია და მე უფრო კარგად ვიცი, რაცა ჰქვია! ამას ნათელა ჰქვია და მე კიდევ ნინო, რომელსაც ამ თერამეტის წლის წინად კაცია კაციაშვილი ნუნუს ეძახდა!..“
- „— რად გიკვირს, კაცი?!— განაგრძო ნამდვილმა ნუნუმ, ოც და ათის წლის ნუნუმ, რაკი ხმის ამოუღებლივ თვალებ დაქვეტილი შეეცქეროდი ამ დარგვალეზულ, გაბებლილ, ლეშს...“
- „ალარაფერი არა უგვანდა-რა ნუნუს...“
- „— ნუ გეშინიან, შვილო, აიხედე მალლა, ეს ჩვენი კაცია!..“
- „— უკაცრავად!.. მე...— მე მხოლოდ ეხლა შემრცხვა ჩემი საქციელისგან.“
- „— ბევრჯერ ამაზე უარესი გადაჰხდება ხოლმე ადამიანს. ამისთვის... სხვა, როგორ მოეწყე ცხოვრების ტალღებში? ხომ მკვიდრ ნაფში ჰზიხარ და დამსხვრევისა არ გეშინიან?!— უეცრივ შეცვალა ლაპარაკი...“
- „— ეხლა, ქალბატონო...“
- „— ოჰო, ე ქალბატონობით მოხსენება როდის დაიწყე?...“
- „— აი, ეხლა, როცა ჩემი ნუნუ უეცრივ დავკარგე...“
- „— კაცი, შენი ნუნუ ეხლა კი არა, დიდიხანია, რაც დაჰკარგე!..“
- „— ნინო, გულ ახლით გეტყვი, რომ ნუნუ ყოველთვის ჩემთან იყო ისეთი, როგორიც გავიცანი. ის ჩემ სხონაში არ შეცვლილა, და მიზეზიც ეს იყო, რომ შენი ნათელა აგრე შეფურაცხვავა... ახ, რა მგზავსება აქვს ჩემ ნუნუსთან... როგორც ვაშლი გასქრა...“
- „— ჰო, ძალიანა ჰგავს...“
- „— ჰგავს და... მაგრამ მიაბე, ნინო, სად, როგორ... მთლად შენი ცხოვრება...“
- „— რა ცხოვრება, ჩემო კაცია, აი, შენ თვალ-წინ არის მთელი ჩემი ცხოვრება. დედა სამი შვილისა და...“

„თვალი მივახლე და მხოლოდ ეხლა-ლა შევნიშნე, რომ ნათელას გარდა ორი ვაჟი კიდევ გვერდით უჯდა...“

— „ნათელა ჩემი სიყრმის შვილია. ესენიც ერთი-ერთმანეთის მომდევნონი არიან. ნათელა ეხლა თოთხმეტის წლისა შესრულდა, და მეც იმათ წლოვანებას ვაღვებებ თვალს... ჩემისთანა ქალი როცა ვათხოვდება, იგი სარჩულად ედება ოჯახს... და მუდმივ სარჩულად რჩება... შენ?.. არა გკითხავ, რადგანაც კარგად დავინახე, რომ შენ ოცდა ათის წლისაც ისევ თორმეტი წლის ბავშვის სული გაქვს... აი, შენ სახსოვრად ჩემ უფროს ვაჟს შენი სახელი დავარქვი...“

„მაშ,—უნებურად გავიფიქრე,—ესეც ჭეჭრობდა ჩემზე მაშინაც კი, როდესაც სხვისა იყო, როდესაც... მაგრამ რად შინდოდა, რომ ჭეჭრობდა. ხომ ეს სულ სხვა არსებაა და ჩემი ნუნუ კი...“ უეცრივ დავლონდი და ნათელას შევხედე, რომელსაც თავისივე ფერი მოსვლოდა და დალონებული თვალები ჩემთვის მოეპყრო...

„მატარებელი შედგა. მცხეთას მოვსულიყავით. ბუფეტში შევედი, ღვეზილები და კამფეტები ვიყიდე და ისევ ვაგონში შევბრუნდი. თვალები გაუბრწყინდათ ბავშვებს... ჩქარა ღრუბელი სულ გაიფანტა. ჩემი იქ ყოფნა აქნობადის თუ ლოდსავით ბავშვების გონებას აწვებოდა, ეხლა სასიამოვნოდ აღიზიანებდა შათ გრძნობას... ნათელამაც კი მორთო ტიტინი, სიცილი... ჩემი ნუნუა, ჩემი...“ ვატაცებით უსიტყვოდ გავიძახდი და თვალს აღარ ვაშორებდი..

„ტფილისში ჩამოსვლა ველარც კი შევიტყე. სახლამდის მივაცილე, და მე და ნათელა მეგობრულად გავშორდით ერთმანეთს...“

„სწორედ თქვენ შეგხვდით, როცა იმათ მოვშორდი და დანარჩენი დღევანდელი ამბავი თქვენც კარგად იცით...“

ასე დაბოლოვა კაცია კაციაშიფილმა თავისი „პირველი სიყვარული“-ს ამბავი...

— მაშ გაუმარჯოს შენ ორთავიან ნუნუ-ნათელას!.. — უეცრივ წამოიძახა ანდრო დარახველიძემ სიცილით და სავსე

ქიქა აილა... კაციაშ შუბლი შეიქმუნხა. ხმა არ ამოულია ანდ-
 როს ოხუნჯობაზე...

ორი წელიწადი არ გასულა, რომ ქუჩაში ვიღამაც დამი-
 ძახა. მივიხედე და კაცია დავინახე. ჩემკენ მოეშურებოდა...

— ორი დღეა დაგეძებ, კიდევ კარგი, ქუჩაში შეგხვდი,
 თორემ შენი ბინისა ვერა გავიგე-რა...

— რა ამბავია?!.

— ისეთი არაფერი, მაგრამ მაინც საჭირო იყავი ჩემთვის.

— მიმსახურე...

— კვირას მეგვარედ უნდა გამომყვე, ეგება ანდროც ვი-
 ჰოვოთ სადმე.

— როგორ, განა ცოლს ირთავ?.. მერე შენი „პირველი
 'იყვარული?'

— „ჩემი პირველი სიყვარული“ უკანასკნელად დარჩა...

— ვერა გამიგია-რა!

— „ორთავიან „ხუნუ-ნათელაზე“ ვიწერ ჯვარს!..

მ. შავციანიძე

შანი ზკუისაგან*)

(დასასრული)

მოქმედება მეოთხე

(ღამე. ფამუსოვის სახლის შესუალი, დიდი კიბეა, რომელიც მიდის მეორე სადგომისკენ და ამ სადგომიდან აქეთ-იქით ბუერი გასუალი მოსჩასს, ძირს, მარჯვნივ დერეფანზე გამოსუალია და შეეიწრის ბინა! მარცხნივ შალჩაღინის ოთახია. შერთაღი სინათლეა. ღაქიები მოქლიან თავიანთ ბატონების გამოსუღას, ზოგს ჩასძინებია, ზოგიც ფუსფუსებს).

გამოსუღა პირველი

(გრაფინია ბებია და გრაფინია შვილიშვილი,
წინ ღაქია მოუძღვით).

ღაქია. კარეტა გრაფინია ხრუმიანს!

გრ. შვილ. (ვიდრე ჩააწყუდენ). ეჰ, ამ ფამუსოვს რა ბალიჭქონდა!
ხმა ვერვის გავეც, ვერც ვითამაშე!
ყველა იქ მყოფი ჯოჯოსა ჰგავდა!

გრ. ბებია. წავიდეთ, შვილო, ღონე აღარ მაქვს!
ბებრები თქვენდენს კი ვერ შესძლებენ!
ერთხელ მოხდება, რომ მე ბალიდან
სასაფლოოზედ წამასვენებენ (ორივე გაღის).

*) იხ. „მოამბე“ № 12.

გამოსვლა მეორე

(გოგონები ერთი ჯაჭია იმით გვერდით ფუსფუსებს,
 მეორე კიბის კარებიდან გასძახის).

ჯაჭია. კარეტა გორიჩისა!

ნატ. დმ. გენაცვა,

რას მოგწყენია, ჩემო სულიკო!

(ჭკონის ქმარს შუბღზე)

ჩემო სიცოცხლევე, თამუსოვისას

ხომ მხიარულად გაატარე დრო?

მლატ. მახ. ნატაშა ჩემო, ხომ კარგად იცი,

რომ მე ბალებში მუდამ ვთვლებ და ვთვლებ,

არ მიყვარს, მაგრამ შენი მონა ვარ

და რაც შენა გსურს, იმას ვასრულებ.

ხომ ხშირად არის, გათენებამდი

ძილ-მორეული შენთვის ვღაჯობ.

ინდა გაამო და თუმცა არ მსურს,

მაგრამ ხან ვხტუნავ, ბუქნას ვთამაშობ.

ნატ. დმ. გინდა იცრუო და ვერ ახერხებ:

ვითომ სიბერე შემოგერია (გაღია, ჯაჭია თან მიუყვება).

მლ. მახ. (გულ გრძობთ) დიხხაც, ბალი კარგი რამ არის,

მაგრამ მონება მწარე ხვედრია!

ძალას ვინ გვატანს, ცოლი შევირთოთ?..

ეჰ, ბედის წერას ვერ გადაუხვალ...

ჯა აა. (კიბიდან) ქალბატონი ზის კარეტაში და

თქვენზედა ჯავრობს.

მლ. მახ.

აჰა მოვდივარ (შიდახ).

კამოსელა მესამე

ჩაჭკა. აბა ვასძახე ჩქარა კარეტას! (დაქია გადის)
 აი, ეს დღეცა მსწრაფელ გაიპარა.
 და მასთან გაჰქრა ჩემი იმედიც,
 ჩემი ოცნება და სულის ძალა...
 რას მოველოდი? რას ვეძებდი აქ
 და რისი პოვნის მქონდა იმედი?
 ვინ შემხვდა გრძნობით, და ან რომელმა
 გაიზიარა ჩემი სვე-ბედი?
 ხმა სიხარულის, ხვევნა და კოცნა.—
 ფარისევლოური და უმნიშვნელო!
 ამას ჰგავს, როცა ტრიალ მინდორზე
 გზას დასდგომიხარ და უნდა განვლო.
 თვალის წინ გიძევს ვაკე გაშლილი,
 მიდი ერთ ადგილს და დაისვენე,
 მაგრამ რას ჰხედავ: იგივე მინდორი
 და ირგვლივ იგივე სიცარიელე.
 სითაც გაჰხედავ: მარჯვნივ, თუ მარცხნივ—
 სამარის მსგავსად სდუმს ყველაფერი...
 რაც მეტსა ვფიქრობ, უფრო გულს მიკლავს
 და ჩემს გაჩენას ზიზლით ვუცქერი.
 შხად არის? (დაქია შობრუნდება)

დაქია. არა! თურმე მეეტლე
 სადღაც წასულა და იმას ვეძებ.

ჩაჭკა. ვასწი საჩქაროდ, იპოვნე სადმე,
 ამაღამ აქ ხომ არ დავიძინებ. (დაქია შიდას)

გაძიასულა ქეთხე

ჩაგვი და რეპეტილოვი.

რეპეტილოვი (შემოიბუნს კიბადგან, ძირს დაეცემა და წამოდგება).

ფუ! ვერ ვიმარჯვე! ოჰ, ღმერთო ჩემო!
 თვალებს მოვუფშვნეტ... აქ როგორ გაჩნდი?
 ჩემო ძვირფასო! ჩემო კეთილო!
 ჩემო სულის დგმავ! რა დროზე შეგხვდი!..

ნეტა იცოდე, ჩემზე რა არ სთქვეს:
 სულელიაო, დაჩრჩიტობსო, —

ცრუ-მორწმუნეა, ბრიყვი და სჯერა
 ვითომც მომავალს წინაღვე ჰგრძნობსო.

აი, ამ წუთშიც... ვთხოვ შენვე ახსნა:
 თითქო ვიციდი: გამოვეჩქარე...

უცბათ წამოვდე ფეხი რალაცას
 და მთელის ტანით ძირს გავიშალე...

გინდა დამცინე, რა მენაღვლება, —
 რეპეტილოვი ცრუაო, ყბედი, —

მე კი მიყვარხარ, სული და გული
 შენკენ მომიწევს, შენკენ მოვილტვი.

მთელი ქვეყანა რომ დაიარო,

ჩემებრ მეგობარს ვერსად მონახავ,

ჩემსავით ერთგულს, ჩემებრ სარწმუნოს,

ღმერთს გეფიცები, ცოლშვილს ვიფიცავ;

თუ რომ ვცრუობდე, მთელმა ქვეყანამ

დამგმოს, განმაგდოს და შემაჩვენოს,

აქავე მოვკვდე უზიარებლად,

ციური რისხვა გადმომევილინოს.

ჩაგვი. კმარა ამდენი სიბრიყვის ჩმახვა!

რეპეტილო. შენ არ გიყვარვარ! ცხადი საქმეა!

სხვებთან ისიც ვარ და ესეც, მაგრამ

შენთან სიცრუე როდი მარგია.
 მე საწყალი ვარ, დასაცინარი,
 უსწავლელი და ყოვლად სულელი...

ჩატკა. აი საკვირვლად თავის დამცრობა!
რეპეტ. გამლანძღე; ჩემს ბედს მე თითონ ვწყევლი,
 როცა ვიგონებ უქმად გავლილ დროს!
 მითხარ, რომელი საათი არის?

ჩატკა. საათს რად მკითხავ? არ გეძინება?
 დროა შინ წასვლის და მოსვენების;
 თუ ბალისათვის მობრძანებულხარ,
 შეგიძლიან, რომ უკან მიბრძანდე.

რეპეტ. რის ბალი, ძმაო! ვისა სცალიან
 დაღამებიდან გათენებამდე.
 თავს ვერ დაახწევ, სულ საქმეში ვარ...
 ერთი წიგნია არ წაგიკითხავს...

ჩატკა. შენ წაგიკითხავს? რეპეტილოვი
 ხარ შენ, თუ არა? რალაც ექვი მაქვს!

რეპეტ. გინდ ავაზაკი მიწოდე, ვიცი,
 მე ეს სახელი დავიმსახურე:
 ბრიყვებს აყევი, დავუმეგობრდი
 და ჩემი ღღენი უქმად ვატარე...
 ვფიქრობდი მხოლოდ ბალ-სადილებზე,
 შეილს ვივიწყებდი, ცოლს ვატყუებდი,
 თან მოცეკვავე ქალები მყავდა,
 და ბანქოშიაც მუდამ ვაგებდი...
 ბევრჯელ ზედი-ზედ მთელი კვირითაც
 არ მიძინია! სულ მთვრალი ვეგდე,
 ვგმობდი სამართალს, სჯულს, სინდისს...

ჩატკა. გესმის!

იცრუე, მაგრამ ზომა იცოდე.
 მაგეებს გარდა სხვაც ბევრი ზნე გქირს,
 რისთვისაც თავი უნდა მოგძულდეს.

რეპეტ. მაშ, მომილოცე! ახლა მე მხოლოდ

ვუმეგობრდები გონიერ კაცებს.
 მთელ ღამეს მუქთად როდი ვწანწალებ.

ჩაჭკი. ვთქვათ, მაგალითად, როგორც ამალამ?

რეპუტ. ეს ერთი ღამე რა სათქმელია!
 სამაგიეროდ მკითხე—სად ვიყავ?

ჩაჭკი. განა ვერ გატყობ: უთუოდ კლუბში!

რეპუტ. ღიახ! გაიმბობ ჩემს აღსარებას:
 ინგლისელთ კლუბში ვიყავი ახლა,
 რომ დავსწრებოდი საერთო კრებას.
 თუ ღმერთი გწამდეს, კი ნურა გრჯის-რა!
 სიტყვა მივეცი, რომ არვის ვეტყვი.
 ჩვენ შევადგინეთ ამხანაგობა
 და ჩუმათა გვაქვს ხოლმე კრებები.
 თავს ვიყრით ყოველ ხუთშაბათობით,
 ჩვენი კავშირი საიდუმლოა.

ჩაჭკი. ეჰ, ძმავე, მე ვშიშობ! როგორ? კლუბში ხართ?
რეპუტილია. ღიახ!

ჩაჭკი. კარგია მაგგვარი ზომა,
 რომ ყველას კისრის მტვრევით გაგრეკვენ
 თქვენს კავშირსა და თქვენს საიდუმლოს.

რეპუტილია. უბრალოდ შიშობ! ისე ვღრიალებთ,
 რომ ვერ გაიგებს, ვინც უნდა იყოს...
 მე თითონ როცა სასამართლოზე,
 ან მსაჯულებაზე სჯას მოჰყვებიან,—
 ხმასაც არ ვიღებ, არა მესმის რა
 და კარგადა ვგრძნობ, რომ უფნური ვარ.
 აჰ აღექსანდრე!—შენ-ღა გვაკლიხარ!..
 გთხოვ, გამახარე და წამომყევო.
 ეხლავე წავიდეთ, რაღას უყურებ?
 თუ დაიჯერებ, კარგ ბედს ეწევი.
 იცი რა კაცებს ვაგაცნობ იქა!
 მე კი არ მგვანან! ვის ეკადრება!
 რანი არიან! ახალ გაზრდობის
 სიამაყე და ქება-ღიჯება!

- ჩაჭკვი.** ღმერთმა მშვიდობა მოგცეთ სუყველას,
 მაგრამ წამოსვლით კი ვერ წამოვალ.
 რისთვის წამოგყვე შუა ღამეში?
 სჯობს დავიძინებ—სახლისკენ წავალ.
- ჩუპუტ.** ხელი აიღე! რა დროს ძილია?
 ახლანდელ დროში ვინ-ღა იძინებს?
 რაღასა ჰფიქრობ, ნუ იგვიანებ,
 ბარემ წამოდი, თუ ღმერთი გწამდეს.
 გაჰბედე... ჩვენც ხომ გაშბედავნი ვართ:
 იმ გვარად ვყვირით თორმეტი კაცი,
 რომ გაიგონო, ასე იფიქრებ,
 თითქო ერთი ხმით ყვირისო ასი.
- ჩაჭკვი.** მაგრე საშინლად რატომა ყვირით?
- ჩუპუტ.** ვყვირით ძმობილო, ვყვირით და ვყვირით.
- ჩაჭკვი.** ყვირილის მეტსა არას აკეთებთ
 და მაგისათვის კლუბში თავს იყრით?
- ჩუპუტ.** აქ ვერას გეტყვი... არცა მკალიან...
 ეს სახელმწიფო საქმეს ეხება...
 ხომ კარგად იცი, ჯერ ახალია
 და ასე უცბათ არ შეიძლება...
 სამაგიეროთ რა კაცებია!
 გეტყვი: ერთია კნიაზ გრიგორი,
 სულ სიცილით გვბოცს. ერთად ერთია,
 როს სიბრიყვეში არა ჰყავს ტოლი.
 მთელი სიცოცხლე ინგლისელებთან
 გაატარა და იმათაც ჰბაძავს:
 რომ ლაპარაკობს, კბილს კბილზე აქერს
 და მათებურათ იკრექს ხოლმე თმას.
 განა არ იცნობ? ოჰ, ჩემო კარგო,
 უნდა გაიცნო! ეს ხომ გითხარი...
 მეორე—ევდოკიმ ვარკულოვი,
 მომღერალია გასაოცარი.
 თუ არ ვსმენია იმის სიმღერა,—

საჭირო არის, რომ გაიგონო.
 განსაკუთრებით მღერის ამ ერთ ხმას,
 ანონ ლა — შიარ მი ნო-ნო-ნო ნო!
 ჩვენ გვირევია კიდევ ორი ძმა:
 ლევან და ბორინკ, რა ვაჟებია!
 უნდა გამოვტყდე, იმათ შესახებ
 ვერც-კი ვახერხებ, რომ რამე გითხრა.
 და თუ ნიქს ბრძანებ—ძლიერი ნიქი
 მხოლოდ იპოლიტ მარკელიჩსა აქვს!
 მისი საკუთარ თხზულებსაგან
 თუნდ წვრალმანი რამ არ წაგიკითხავს?
 წაიკითხე, ძმავ! თუმცა აღარ სწერს!
 აი, ეგენი უნდა გასცოცხონ,
 და მერე ცოდვის მოსანანებლად
 გადაეწყვიტოთ: სწერონ და სწერონ.
 შეგიძლიან, რომ მისი ნაწერი
 ჟურნალებშიაც იბოგნო სადმე,
 ნაწყვეტებია! სათაურათ აქვს:
 „შეხედულება“ და „ერთი რამე“.
 მერე რაზეა ეს „ერთი რამე“?
 სუყველაფერზე, ყველას ეხება!
 ბევრი რამ იცის! ჩვენც ვუფროთხილდებით;
 შავი დღისათვის გამოგვადგება...
 ერთიც გვყავს კიდევ, რომ მთელს რუსეთში
 მისთანა გოგრა არავისა აქვს.
 სახელს არ გეტყვი, ისეც მიხვდები,
 როცა აგიწერ იმის ღირსებას...
 ღამის რაინდი, ხმალში გამწვევი,
 ნაციმბირალი... ზორბათ ხელ-მრუდობს.
 ასეა, ძმაო, არ შეიძლება,
 ჭკვიანმა კაცმა არ იცუღლუტოს...
 როცა ეხება მაღალ ზნეობას,
 დემონის მსგავსად მოგვაჯადოვებს,

თვალთაგან ცეცხლს ჰყრის, სახე ენთება,
თითონაც სტირის და ჩვენც გვატირებს.
აი კაცები! ამით შესაღარს,
იპოვნე საღმე? არა მგონია!
ვზივარ მათ შორის და, რა თქმა უნდა,
რომ ჩემი თავი ბრიყვი მგონია.
ცოტათ ჩამოვრჩი.—ჩემს სიზარმაცეს
რომ მოვიგონებ—გული მიკვდება,
მაგრამ ხან ჭკუას ძალას დავატან
და სულ უეცრად ზმა წამომცდება.
ექვსი ჩემ სიტყვებს გაიზვირებს,
და სასიმღეროდ შეადგენს კილოს,
მეორე ექვსი ნოტებს ამზადებს,
რომ სამუსიკოდ შეახმატკბილოს.
იცინე, ძმაო, რაც მიყვარს-მიყვარს!
ღმერთმა ხომ ნიჭი არ მიწყალობა,
სანაცვლოდ მომცა კეთილი გული,
და ამით ვბოვე სხვის თანაგრძნობა!
ვცრუობ კი, მაგრამ მაპატივებენ...
(კიბის კარებთან) კარეტა სკალოზუბის!
ვისიო?

ღაჭაა.
რეპეტ.

კამოსკლა მესუთე

ივინივე და სკალოზუბი. (კიბიდან ჩამოდის)

რეპეტ. ოჰ, სკალოზუბო! ჩემო სიცოცხლე?
მოიცა! საით! გთხოვ დამეხმარო!.. (შაკრათ ეხვევა)
ჩაჭკა. სად დავემალო? (შედის შევიღრის ოთახში)
რეპეტ. (სკალოზუბს) დიდი ხანია
შენი ამბავი არა ვიცი რა!
სთქვეს, პოლკშიაო! იცნობთ ერთმანეთს?

ოჰ ეს ჯიუტი, რა რიგად გაჰქრა!
 რა საჭიროა... რაკი შენ შეგხვდი...
 გთხოვ წამოხვიდე, უარი არ თქვა!
 თავად გრიგორთან აი, ამ წუთში
 ორმოცი კაცი ერთად დაგხვდება.
 მერე რა ქკუის პატრონებს ნახავ!
 არ მოგწყინდება! მთელ ღამეს სჯიან.
 ჯერ დაგათრობენ შამპანით, მერე
 ისეთ რამეებს დაგასწავლიან,
 რომ ჩვენ იმგვარებს რა მოგვაფიქრებს.

სკალაზ. გამშორდი! ეგ მე თვალს ვერ ამიხვევს,
 სხვებს დაუძახე და მე თუ გინდა,
 გამოგიგზავნით ერთს ჩემ ფეთვებელს
 ის მოგარჯულებთ თქვენ და თქვენს თავადს,
 ყველას სამ რიგად ჩამოგამწყრივებსთ,
 თუ ბიჭია და კრინტს დასძრავს ვინმე—
 ყველას მუცელში ენას ჩაუგდება.

გეგეტ. სულ სამსახურზე ჰფიქრობ შენ, „მონშერ“!
 ყური დამიგდე რაები გითხრა:
 მეც მივიღებდი ჩინს და ორდენებს,
 მაგრამ ამისი ბედი არ დამყვა!
 ვერ წარმოიდგენ, რა უბედო ვარ?!
 სამოქალაქო ნაწილში მქონდა
 თანამდებობა. ბარონ-ფონ კლოკი
 მაშინ მინისტრის ადგილს ელოდა,
 მე კი ვსცდილობდი იმის სიძობას.
 ორივე ცოლ ქმარს დავუახლოვედი,
 და ღმერთმა მტერსაც კი ააშოროს,
 რასაც მე მათზე ფულებს ვფლანგავდი!
 ის ფანტანკაზე ცხოვრობდა მაშინ,
 მეც იმათ გვერდით სახლი ავაგე,
 სახლი, რა სახლი! უზარ-მაზარი
 და კლოკის ქალი ცოლად შევიერთე.

მერე რა მომცეს მზითვად?—ბრაწები!
 სამსახურის მხრით—სულ არაფერი.
 რა ვქნათ სიმაძრი რომ ნემეცი მყავს!
 ამით სიკეთეს რას გამოველი?
 იცი, საყვედურს ერიდებოდა,
 ვითომ მიდგომა არ შემწამონო,
 ნათესავს აძლევს თანამდებობას
 უყვარს და სწყალობს—ეს არა სთქვანო.
 ადგილს აძლევდა ყველა ტუტუსსა,
 ზნეობით გაბრწინილს, ლოთს და საზიზღარს,
 ახლა სუყველა კაცები გახდნენ:
 ერთი ჩახედე აღრეს-კალენდარს.
 ფუ, სამსახური საძაგლობა!
 რა კარგად უთქვამს ეს ლახმატივეს:
 „წამალს ვთხოულობთ, მხოლოდ წამალსო,
 რადგანაც კუჭი ველარ ინელებს“...

(გაჩერდება, საიდანაც შეჭხუდავს, რომ უეცრად სკალაზუბის
 ადგილი საგარეგნომ დაიჭირა).

კამოსვლა ბეჭესე

რეპეტიციონი და საგარეგნომ.

- ზატორ.** გთხოვთ რომ განაგრძოთ, გულ-ახლით გეტყვით:
 მეც თქვენისთანა ლიბერალი ვარ:
 პირდაპირ ვიტყვი, რაც სათქმელია
 და ამით ბევრჯელ წამებული ვარ.
- რეპეტ.** (მწუხარედ). როგორ ჩუმ-ჩუმად იპარებიან!
 ერთი გამშორდა, მეორეც გაჰყვა:
 ჯერ ჩაცვი იყო, გაჰქრა უეცრად
 და სკალაზუბიც ხელიდან დამსხლტა.
- ზატორ.** რა აზრისა ხართ ჩაცვის შესახებ?

- რეპეტ.** ჩაცკი არაა უკულო კაცი.
 აი, ამ წუთში ერთად ვიყავით
 და საქმეებზე გვექონდა ბაასი.
 ვილაპარაკეთ ერთ ვოდვეილზე...
 დიახ ვოდვეილს რა შეედრება!
 ჩვენ... მე და იმას... ერთნაირი გვაქვს
 გემოვნება და შეხედულება.
- ზაგოარ.** მერე და განა ვერ შეამჩნიეთ,
 რომ იმას ტენი არეული აქვს?
- რეპეტ.** რა სიცრუეა?
- ზაგოარ.** ყველასა აჯერა!
- რეპეტ.** სულ ტყუილია!
- ზაგოარ.** ჰკითხეთ სუყველას.
- რეპეტ.** მოგონილია!
- ზაგოარ.** აი,—რა კარგ დროს
 მოდის თავადი თავის ცოლ-შვილით!
 ამათა ჰკითხეთ.
- რეპეტ.** სულ სიცრუეა!

გამოსვლა მეშვიდე

(რეპეტიციები, ზაგოარეცკი. კნა.ში და კნენა თავის ექვსი
 ქალით, ცოტასანს შემდეგ შალხაღინს ხელსტოვისა ჩამოტყაფს
 მკლავი-მკლავში გაურბილი. ჯაქია ფუსფუსებს)

- ზაგოარ.** გთხოვთ, კნიაჟებო, თქვენი აზრი სთქვით,
 შეშლილი არის ჩაცკი, თუ არა?—
- 1) კნიაჟნა. რა საექვოა?
 - 2) კნიაჟნა. ქვეყანა ატყობს.
 - 3) კნიაჟნა. დრანსკებს, ხვოროგებს, ვორლინსკებს, ყველას
 გაგებული აქვს!
 - 4) კნიაჟნა. მერე ვინ ექვობს?

ზაგორ. აი, არ სჯერა ამ ვაჟ-ბატონს!

ნ) კნიაჟნა. თქვენ?

გველანა. თქვენა, ბატონო რეპეტილოვო?
თქვენა მუსიო! თქვენ არა გჯერათ?
რატომ არ გჯერათ, რაა საეჭვო?
განა რიგია უმრავლესობას
წინააღმდეგე, არ დაერწმუნო?
ეს როგორ მოხდა? მაგ გვარი ქცევა
სასირცხვილოა და სასაცილო!

რეპეტ. (უფრებს დაიწმინდას. გთხოვთ მაპატივოთ, მე არ ვიცოდი,
რომ ეს ხმა ხალხში გავარდნილია.

კნიაზა. რას დამალავდენ! ახლა იმასთან
ლაპარაკისაც კი გვეშინია.
აქამდინაც კი დრო იყო, რომ ის
შეშლილათ ეცნოთ და დაემწყყდიათ.
რომ მოუსმინოთ, იმის ნეკიც კი
სხვა კაცზე უფრო ბრძენი გგონიათ;
ასე გასინჯეთ, კნიაზ პეტრეზეც
უფრო ჭკვიანათ თავს მოგაჩვენებს.
მე კი მგონია, ეგ თქვენი ჩაცვა
უფრო მხარს უჭერს იაკობელებს...
წავიდეთ, კნიაზ! ერთს კარეტაში
შენა, კატო და ზიზი ჩასხდებით.

ხლესტ. კნეინავ, ბანქოს ვალი მიგყვებათ.

კნიაზა. ჩემზედვე დარჩეს, დედავ!

გველანა (ერთმანეთს ემშვიდობებიან). მშვიდობით!

(თავადის ოჯახობა და ზაგორეცკი გადიან).

გამოსვლა მეორე

რეპეტილოვი, ხლესტოვისა და მელჩაინი.

რეპეტ. დმერთო მაღალო!.. ანჭის ნილოენა!..
რა მოუვიდა უბედურ ჩაცკის!

ერთი მიზრძანეთ, რაში გვრგებს ჭკუა!
 ათას გვარ შრომას ვეწვეით რისთვის!
 ღვთის განგებაა! თუმცა, ვინ იცის,
 ეგებ უწამლონ და კიდევ მორჩეს!
 მაგრამ შენა კი, ჩემო კეთილო,
 მაგრე დარჩები, ვერ-რა მოგარჩენს!
 რა დროს მობრძანდა! მალჩალინ, აგერ
 მიეუახლოვდით შენს საკუქნაოს.
 მე აღარ მინდა გაყოლა, წადი,
 მადლობელი ვარ, ღმერთმა გიშველოს!
 (მალჩალინი მიდის თავის ოთახისაკენ)
 მშვიდობით, შვილო, დროა დაწყნარდე (მიდის).

კამოსვლა მეცხრე

რეჟისორი. (თავის ღაჭიას)

თენდება კიდევ! საით წავიდე!
 აქ მოდი, ჩამსვი მეც კარეტაში...
 და სადაც გინდა, იქ წამიყვანე!
 (მიდის კარეტით. უკანასკნელი ღამეა ჭკრება)

კამოსვლა მათე

ჩაჭკი. (შევიტარის ოთახიდან გამოდის)

ჩაჭკი. რა ამბავია! ნუ თუ ჩემს ყურებს
 სუყველაფერი ნამდვილად ესმა!..
 არა, ხუმრობა როდი არის ეს!..
 ცხადი შურია და ბოროტება!
 რა ჯადოსნობით! ჩემზე რა რიგად
 იმეორებენ ამ სისულელეს!

ზოგი უზომოდ მხიარულია
და ზოგიერთიც ვითომ მიბრალებს!
ოჰ, რომ გვაქცია გულთა მხილავად
და შევიძლებდეთ კაცთა გასინჯვას,
ნეტავი მათში უფრო ბოროტსა
რას ვიპოვიდით:—სულსა თუ ენას?
ვინ შესთხზა ესა? სჯერათ სულელებს!
ბებრუხანებმაც დაჰკრეს ნაღარა!
აი მიხვედრა ჩვენის ხალხისა!
აი სამშობლო ჩემი ქვეყანა!..
არა, აქ ყოფნა ეხლავ მომბეზრდა:
ნეტავ სოფიოს თუ ვინმემ უთხრა?
უეჭველია, რომ უამბობდნენ,
ისიც სიცოცხლა და ხარხარს მოჰყვა!..
განა თუ ჩემი დამცირება სურს!
ან გულში უღევს ცუდი განზრახვა!
არა!—ტყუილს და მართალს არ ეძებს,
მისთვის ერთია—შე ვარ ეს თუ—სხვა.
მას მტკიცე გრძნობით არავინ უყვარს,
მაგრამ ის შიში! ის გულის წასვლა!
რის ნიშანია? მაგრამ ამაებს
იწვევს სისუსტე, ძარღვების აშლა!..
არეულ ძარღვებს მცირე აშფოთებს,
მცირეც ეყოფა მის დაწყნარებას.
მე კი ეს ტრფობის ძალა მეგონა...
მაგრამ მოვტყუედი... სულაც არ უყვარს!
ნაზი გრძნობა აქვს და დიდი რაშე
როდი სჭირია იმის გულ-წასვლას:
გრძნობას დაჰკარგავს, ძალღს ან და კატას
კულზე რომ ვინმემ ფეხი დაადგას?!..

სოფია

(შეორე სართულის კარებიდან გამოჩნდება, ხელში სან-
თელი უჭირავს).

მალჩალინ თქვენ ხართ?

(საჩქაროდ მოხურავს კარებს)

ჩატკი.

ის არის! ისა!

ოჰ! თავბრუ მესხმის! სისხლი მიღელავს!
 გამოჩნდა! გაჰქრა! ნუ თუ მე მხოლოდ
 თვალი მოგვარი არჩდილ-ჩვენებას?
 იქნება მართლაც გადავირიე!
 საშინელს რამეს ელის ეს გულია!
 არა! ჩვენება არ იყო ესა!
 აქ პაემანი აქვთ დანიშნული!
 თავს რად ვიტყუებ? მაღჩალინს უხმო!
 აი, აქვეა მისი ოთახი!

ლაქია

ჩატკი

(ქიბიდან). კარე...
 (ხელს ჰკრავს). დაჩუმდი!.. ვიქნები აქა,
 თუნდაც ვიცადო გათენებამდი!..
 რაკი ნაღველს ვსვამ, სავსე ფილას
 ბოლომდე დავცლი! რაღას ვუცადო?
 მოცდა განსაცდელს ვერ აგვაშორებს!
 აი, ვილაცამ კარიც გააღო! (ეფარება სვეტს.)

გამოსვლიან მეთერთმეტე

ჩატკი დამაჯულია. ღიზა გამოჩნდება, ხელში სწრაფი უჭირავს

ღიზა.

ოჰ აღარ ძალ-მიძს! ბნელს დერეფანში!..
 შუა ღამისას... გული მისკდება!
 შიშით ვკანკალებ! კაცსაც რომ შევხვდე,
 ღამის აღ-ქაჯად მომეჩვენება!..
 ღმერთმა მშვიდობა მისცეს ქალბატონს!
 ძლიერ კი უყვარს კაცის წვალება!
 სულ ჩაცკის სახე უდგას თვალის წინ,
 საცა არ გინდა, ის ეჩვენება!
 დავინახეო! იქ იყო, ძირსო!
 ღიახ! არ ნებაეს! აქ რამ ჰქნა ამ დროს!

სწორედ ძალიან კი უნდა ჩაცკის,
რომ ამ ჯურღმულში სხვას უდარაჯოს!
რახანი არის, ქისკარს გასცილდა;
ეგება ახლა გულ და გულ ხერინავს!
მოსვენებული არის ლოგინში
და სახვალლიოდ ინახავს ტრფობას...
მაგრამ მიბრძანა, მის გულის ყვეფილს
შევატყობინო! (ურაკუნებს მაღჩაღინს) გესმით თუ არა!
ახლავ მოდიო—ქალბატონმა სთქვა,
არ შემოგესწრონ! გეძახისთ, ჩქარა!..

გამიასვლა მეთორმეტე

(ჩაწკი სვეტზე მოფარებულაა. ღაზა, მაღჩაღინი იზმორე-
ბიან და ამთქნარებენ, სოჰია ზემოდან შოიზარება.)

- ღაზა. ბატონო ჩემო, თქვენ სწორედ ქვა ხართ!
ან ყინული ხართ!
- მაღჩაღ. შენ ხარ, ლიზინკა?
შენ შენდა თავად მოხველი ჩემთან?
- ღაზა. მე ქალბატონმა გამომაგზავნა!
- მაღჩაღ. ვინ მოიფიქრებს, რომ ჯერ შენს ლოყებს
ტრფობის ალ-მური არ მოსდებია;
ხომ არ მოგცლია, რომ იქით-აქეთ
წასვლა-წამოსვლა აგირჩევია!
- ღაზა. თქვენ კი, ბატონო ცოლის მძებნელო,
რას ინაზები და რა გამთქნარებს!
უკეთესია, ვინც ჯვრის წერამდე
გულს არ მოიძღებს და არ იძინებს...
- მაღჩაღ. რის ჯვრის წერაო, მერე ვის ვირთავ?
- ღაზა. ვის და ქალბატონს!
- მაღჩაღ. იქით გამშორდი!

უქორწილოთაც კარვად ვქეიფობ
 და ჯერ წინ მიძღვის ბევრი იმედი.
ლაშა. რას ამბობთ, რასა, მერე სასიძოთ
 სხვა ვიღანა გეყავს ამორჩეული?
მალჩაღ. რა მოგახსენო! მე როცა ვფიქრობ,
 სულ მიყინდება მთელი სხეული,
 რომ ჯერ თუ არა, როცა იქნება
 თვით ფამუსოვი ხელში ჩაგვიგდებს,
 შეიტყობს ამ ჩვენს კულა-მელობას,
 სახლიდან გაგვრეკს და შეგვაჩვენებს.
 ესეც არ იყოს, გაგიტყდე, გითხრა?
 სოჭი პავლოვნა დიდად არ მომწონს,
 მაინც და მაინც, ვერას ვპოულობ
 მასში მიშხიდველს, სახარბიელოს.
 ღმერთმა ჰქნას, რომ ის თავისი დღენი
 არ მოჰკლებოდეს ბედნიერებას!
 ჩაცკიც უყვარდა ერთ ღროს, მაგრამ დღეს
 ხომ აღარ უყვარს!—მეც ისე მიზამს.
 ჩემო მშვენიებავ! ნეტა ნახევარს
 ვგრძნობდე იმასთან, რასაც შენთან ვგრძნობ...
 მოვემზადები, მინდა რომ გულით
 მივუაღერსო და მოვეფერო
 და რომ შევხედავ—გული არ მიმდის
 (განზე). რა სიმდაბლეა!
სოჭიას
ჩატკი
ლაშა. (სვეტის აქიდან). ოჰ! საზღვარო!
მალჩაღ. მერე და განა არა გრცხვენით?
 მამამ ანდერძათ ეს დამიბარა:
 თავდაპირველად ყველას ვაამო,
 განურჩევლად, მინდა თუ არა:—
 სახლის პატრონსა, ვისთანაც ვდგავარ,
 და სამსახურში ჩემსავე უფროსს,
 იმის ბიჭს, ეზოს დარაჯს, მეკარეს
 და ეზოს ძაღლსაც, რომ არ დამყეფოს.

- დიდათ საზრუნნი საქმე გქონიათ!
 ღიზს. და მეც ამიტომ ვიკატუნებ თავს,
 მაღჩ. მიყვარხარ მეთქი, ვარწმუნებ, რადგან
 მინდა ვაამო დიდი კაცი ქალს.
- ღიზს. იმ კაცის ქალსა, ვინც ვაქმევს, გასმევს,
 ხანაც გიბოძებს ჩინსა და ჯილდოს...
 წავიდეთ, კმარა, ბევრი ვიყბედეთ....
- მაღჩ. წავიდეთ. უნდა დავმორჩილდეთ დროს.
 მაგრამ დამაცა, გულში ჩაგიკრავ, (ღიზს არა ნებსდება).
 ნეტა ის შენათ შეიცვლებოდეს (უნდა წასვლა, სოჭი
 არ უშვებს).
- სოჭიას (თითქმის ჩუჩუნებით)
 ფეხი არ დაძრათ!.. ყველა შევიტყუე...
 და რაც კაცი ხართ—გამოცხადდა ეს...
 თვით ჩემი თავის და ამ კედლების
 მრცხვენია!...
- მაღჩ. როგორ!... სოჭი პავლოვნა!—
 სოჭიას. კრინტი არ დასძრათ, დაჩუმდით, თორემ
 არ შემოძლიან მეტის მოთმენა!..
- მაღჩ. (დაუჩუქებს. სოჭიას ხელს ჭკრავს)
 ოჰ, მოიგონეთ... ნუ შირისხდებით.
- სოჭიას. არას ვიგონებ და ნურც იღებთ ხმას!
 ჰო, სულ-მდაბლო! ეგ მოგონება,
 ვით ბასრი დანა, გულ-მკერდს მილადრავს...
- მაღჩ. (ფეხებში ჩაუფარდება). გთხოვთ მაპატიოთ!
 სოჭიას. ნულარ საზიზრობთ!
 ადექით ჩქარა, არა გთხოვთ პასუხს.
 მე კარგად ვიცი თქვენი პასუხი:
 ჩვეულებრივად მოიგონებთ ტყულს.
- მაღჩ. გთხოვთ შემიწყალოთ და მაპატიოთ!
 სოჭიას. არ შეიძლება, არა და არა!...
- მაღჩ. ვხუმრობდი! მე ხომ საიმისო რამ
 მაინც და მაინც არა მითქვამს-რა...

სოფია. მომწორდი მეთქი! თორემ ამ წუთში
მთელს სახლს ყვირილით გამოვავლიძებ!
შევატყობინებ ყველას ამ ამბავს,
თქვენც დაგლუპავთ და თავსაც წავაგებ!
(მაღჩაღინი ადგება)

დღეიდან ვითომ ველარც კი გიცნობთ,
ჩემს ცრემლებს, თხოვნას და გულწრფელ აღერსს
ამ საათიდან ნულარ მოვლით:

არ ღირს მივუძღვნა ეს თქვენისთანებს.

გახსოვდეთ-კი, რომ თქვენთვის ამ ქერ ქვეშ
უკანასკნელი განთიადია.

წადი აქედან. თქვენი დანახვა

და ხმის მოსმენა—არ შემიძლია.

მაღჩ. როგორც მიბძანებთ.

სოფია.

და თუ არ წახვალთ,

ყველაფერს მამას შევატყობინებ,

ჯავრს ამოვიყრი, თქვენც კარგად იცით,

რომ მე ჩემს თავსა არად ვაფასებ.

წადით!...—დაიცათ... შმადლობდეთ ღმერთს, რომ

ეს ყველაფერი დღისით არ მოხდა!

და ბნელმა ღამემ თქვენს უზნეობას

თავისი კალთა გადააფარა.

მეც ვმდლობ ღმერთს, რომ ღამით ვიპოვე

ბოროტი სულის მახე და კვალი.

თავს დროზე ვიხსნი შერცხვენისაგან,

რადგან ვერ მხედავს მქირდავის თვალი,

როგორც დღეს დილით გულ შემოყრილი

რომ გავიშხლართე! ვამე და ვაგლახ!...

ჩაცკი აქ იყო და შემამჩნია...

ჩაჭკი. ახლაც აქ არის, ცბიერო!

ღიზა და სოფ.

ახ! ახ!

(ღიზას შიშისაგან სანთელი გაუფარდება. მაღჩაღინი თავის
ოთახში გადის)

გამოსვლა მეცამეტე

ივინივე, მაღჩაღის გარდა.

ჩატკია.

ჩქარა გულ-წასვლა! ახლა შეგფერისთ
 გრძნობის დაკარგვა, სირცხვილ-სიმხდალე!
 აი, აგხსენი ეს გამოცანა
 და დავინახე, ვიზეც გამცვალე!
 მიკვირს, სიბრაზემ არ გადამძლია
 და მოთმინების ძალ-ღონე მქონდა!
 თვალიდ ვხედავდი ყველაფერს ამას,
 ვხედავდი, მაგრამ არა მჯეროდა.
 და სატრფო იგი — ვისთვის შეჰბლალე
 დედათ სიწმინდე, უმანკოება,
 ვისთვის ხელ ჰკარ სიყრმის მეგობარს —
 პასუხს ეკრძალვის, კარს ეფარება...
 ოჰ, ცრუ სოფელო! როგორ ბურთივით
 აღმა და დაღმა აგვათამაშებ!
 გულ-კეთილთ დასჯი შეუბრალებლად
 და მაღჩაღინებს კი ანეტარებ!...

სოფია (ცრემლ-მორყეული) ნულარ ვანაგრძობთ! მე ვარ შემცოდე,
 სუყველაფერში მევე ვიდებ ბრალს;
 მაგრამ რა რიგად მოვიფიქრებდი,
 თუ ცბიერებით ამიხვევდა თვალს!...

ღაზა.

ბრაახუნი ისმის! ხმაურობაა!
 მგონი, სუყველა აქეთკენ მოდის,
 მამა თქვენია! ახლა რაღა ვქნათ!
 აი, ეგ სწორეთ მადლობას გეტყვის!

გამოსვლა მეოთხეტი

(ივინიე, ფამუსოვი და აუარებელი მსახურება სანთლებით)

ფამუს. აქეთ წამოდით, ჩემთან! საჩქაროთ!
 ჩქარა სანთლები! ჩქარა ფარნები.
 სად დაიმაღნენ ალ-ქაჯნი? ოჰო!
 შემცნაურება ეს სახეები!
 ჩემი ასული! სოჭი პავლოვნა!
 ჩემო შემრცხვენო, რა ჩაიდინე?
 აქ ვისთანა ხარ? რა გინდა ამ დროს?
 დედაშენს ასე რად დაემგვანე?
 განსვენებული ჩემი მეუღლეც
 ხომ ასე იყო: არ დამინდობდა;
 როგორც ერთ წუთას თვალს დამაცდენდა,
 გვერდით სხვა კაცი გაუჩნდებოდა.
 არა გრცხვენია? არც ღეთის გეშინის!
 რა რიგად მოხდა? რითი მოგზიბლა?
 შენ არ იყავი სულელს ეძახდი
 და სხვებს უამბე მაგისი შეშლა?
 მე გავსულელდი და მე დავბრმავდი,
 ეს შეთქმულობა რომ ვერ გაგიგეთ!
 თქვენც და სტუმრებიც მე მატყუებდით.

ჩაცვი. ჩემი სიგიჟეც თქვენ მოიგონეთ?

ფამუს. ძმობილო, სიტყვას ბანზე ნუ აგდებ,
 ახლა ადვილად ვერ მომატყუებთ!
 რისთვის დამსაჯა განგებამ, თორემ
 თქვენ თუნდ იჩხუბეთ—ვერ დამარწმუნებთ.
 შენ, ჭილკა, შენ ხომ ნამდვილ კუნძი ხარ!
 კარის მცველობა რისთვის მოგეცი!
 ვერაფერს ჰხედავ, ვერაფერს ამჩნევ!
 სად იყავ, სადა? საით წახვედი?

რატომ კარები არ გადარაზე?
 რათ არ იფიქრეთ, რატომ ვერ მიხვდით?
 ყველას ციხეში გაკვრევიანებთ თავს!..
 თქვე ვერაგებო! გროშზე გამყიდით!..
 შენ რაღას ბრძანებ, თვალე სრიალავ!
 ეს ყველაფერი შენ მოახდინე...
 კუნძულის ხიდზე რომ ეგდე მუღამ,
 ეგ მაქანკლობაც აქ შეისწავლე!
 მაგრამ, დამაცა! მე გაგასწორებ!
 გასწი შენს ქობში და იქ დაეგდე!
 აქ პრანკვა-გრეხვის სამაგიეროდ,
 წათერი და ქათმები ზარდე.
 შენც, ჩემო ქალო, ორის ღლის შემდეგ,
 კარგად იცოდე, აქ არ დატოვებ,
 შენც ბარგს აგიკრავ, გაგიყენებ გზას
 და მოსკოვისკენ არც მოგახედებ.
 რომ აღარ შეხვდე ამ მატრაკვეცებს,
 შორს, ყრუ სოფელში სადმე გაგზავნი!
 მამიდა-შენთან, სარატოვისკენ,
 იქ მოინანე შეცოდებანი.
 თქვენ კი, მოწყალე ხელმწიფე, გთხოვთ, რომ
 იქითკენ წასვლა არ განიზრახოთ!
 და ამას შემდეგ ნულარც მოელით,
 რომ სახლის კარი ვინმემ გაგიღოთ!
 ნალარას დავკრავ და მთელ ქვეყანას
 შევატყობინებ დღევანდელ საქმეს,
 მთელ მოსკოვს შევყრი და საჩივარსაც
 მივართმევ სენატს, მინისტრს, ხელმწიფეს!
 გონს ვერ მოვსულვარ... უკაცრავად ვარ!
 მესმის და ვერა გამიგია-რა!
 თითქო უნდათ რომ კიდევ ამიხსნან...
 რაღაცას ველი... აზრი მერევა...
 ბრმა ჩემო თავო! ვის შეჰხაროდი?

ჩატკი.

ვისგან ელოდი სრულს ნეტარებას?
 ფრთა-გამოსხმული ვისკენ მოჰქროდი?
 ვის ახლოს ჰგრძნობდი ბედნიერებას?!
 ვის უმსხვერპლიდი ამ ნარნარ სიტყვებს?
 ვის აღმერთებდი?—რამ შეგაცდინა!
 მაგრამ ამათაც მართლ-მსაჯულებამ
 ღირსი სასჯელი გადმოუვლინა.
 ოჰ, ღმერთო ჩემო, თავბრუ მეხვევა!..
 ვინ მამჯობინეთ, ვინ აირჩიეთ?
 რა მტრობა გქონდათ, რომ გამიტაცეთ
 და ტანჯვის ქსელი შემომახვიეთ?
 რატომ პირდაპირ არ გამიცხადეთ,
 რომ ყოველივე გადაივიწყეთ,
 წარსული გრძნობა, ჩვენ გულთა ძგერა
 სასაცილობად გადააქციეთ,
 რაც ჩემში ვერცა თქვენგან სიშორემ
 და ვერც გართობამ ვერ შეასუსტა!
 შორს ვიყავ, მაგრამ თქვენით ვცოცხლობდი,
 თქვენზე ვფიქრობდი განუწყვეტლათ!
 ვეთქვათ, თუ ჩემი მოსვლა, შეხედვა
 და ლაპარაკი აგრე შეგზიზღდათ.
 მეც იმავე წუთას მოგშორდებოდით
 და საუკუნო განშორებისას,
 იმის შეტყობას არ ვეცდებოდით,
 ვინ არის იგი, ვინაც თქვენ გიყვარსთ! (ღაცინვით)
 რომ დაფიქრებით, შეურიგდებით:
 ან კი ღირს, თავი რომ შეიწუხოთ?
 თქვენ შეგიძლიანთ რომ მოუაროთ,
 გამოზარდოთ და გამოიყენოთ.
 თუ დაგჭირდებათ, გაჰგზავნით სადმე,
 წახვალთ,— იქნება უკან მდეველი,—
 ქმარი-მსახური, მონა ცოლისა
 და მისი კაბის კუდის მწვეველი.

ჰქმარა მე კიდევ ვამაყობ ამით,
 რომ სამუდამოდ ჩამოგეცალეთ.
 და თქვენ კი, მამავ, ჩინის მოყვარევ,
 მაგ უმეცრების ძილით იძინეთ.
 ნუ გეშინიანთ, ქალს აღარა გთხოვთ,
 სხვას გამოსძებნით ჩემზე უკეთესს:
 მდაბლად ქედ-მოხრილს, უფრო ღირსეულს,
 რომ სუყველაფრით სიმამრსა ჰგვანდეს.
 ჰა! გამოვფხიზლდი, თვალთ ამეხილა,
 განქრა ოცნება და შავი ნისლი,
 აწ დაჰკრა ჟამმა, გადმოვანთხიო
 შეგუბებული ნაღველ-შხამ-გესლი!
 ვტყორცნო ისარი მამას, ქალიშვილს,
 და ბრიყვს საყვარელს, ვიზეც გამცვალა,
 დავემო სიმუხთლე წუთი-სოფლისა
 და სამსალის წილ, მოვცხო სამსალა.
 ვისთან ვიყავი? სად ჩამოვვარდი?
 სულ-ყველა მდევნის, ყველა მაგინებს!
 მთელი ბრბო მტანჯავს და სიყვარულშიც
 ვხედავ გამცემელს და მოღალატეს!..
 სიცრუე, შური, გესლიანობა
 ძვალ რბილში უზის აქ ბერი-კაცებს
 და ბებრუხანაც, ლაშ-ახეული,
 ერთ ქორის გუდას ათასად აქცევს.
 გიჟი მიწოდეთ? მართალიცა სთქვით!
 თქვენთან რომ ერთ დღეს კაცმა იცხოვროს,
 თუ არ გაგიჟდა, იმასაც შესძლებს,
 რომ ცეცხლის აღში უვნებლად განვლოს...
 შორს მოსკოვიდან! ნუთუ ცის ქვეშე
 ერთს კუნჭულს ვერსად ვიპოვი, ნეტა,
 სად დევნილ გრძნობას შევაფარებდე!
 კარეტა, ჩქარა! ჩემი კარეტა!

(ჩქარა გადის. ფაშუსოვი დიდხანს გაშტერებული დგას)

გამოსვლა მეტსუთმეტე

ივინივე, ჩაცკის გარდა.

ფაშუსაჟი. ახლაც არ გჯერა, რომ გიჟი არის?!
 არა, სწორედ სთქვი! რა არ მოჩმახა!
 „მდაბლად ქედ-მოხრილს, სიმამრის მსგავსო“!!
 და მოსკოვზედაც რა მუქარა სთქვა!
 შენ ხომ დამმარხე! განა არ არის
 საგლოვ-საზარი ჩემი გაჩენა?
 ვაი სირცხვილო! ახლა რას იტყვის
 კნენა მარი ალექსეევნა!...

განდკილი.

ს ე ნ თ ი *)

რუს-ოსმალის (1877—1878 წ.) უკანასკნელ ომის
დროის ისტორიული რომანი

რ ა ვ ვ ი ს ა

(თარგმანი სომხურიდან)

XXVII

ვიდრე თომას-ფეფენდი და ნახევარ ასის-თავი ოდაში ამ ვერაგულ თათბირში იყვნენ, ეზოში ჯარის-კაცნი სულ სხვა ვეარ ბასით ერთობოდნენ.

— მაჰმად, — ჰკითხა ერთმა თავის ამხანაგს, — ამაღამ რომ აქ მოგვიხდეს დარჩენა, ამ სომხის რძლებში რომელს აირჩევ?

— ოჰ, წითელ ლოყებიანი პატარა რძალი რომ არის, ის ძალიან მომეწონა! — მიუგო აღტაცებულმა მაჰმადმა.

— ჩემი ქკუა და გონება კი სულ იმ შავთვალა ლამაზოვან წაილა! — სთქვა ისევ პირველმა არა ნაკლები აღფრთოვანებით.

ეტყობოდათ, გაჩხრეკის დროს ჯარის კაცები თავიანთ მოვალეობაზე იმდენს არ ფიქრობდნენ, რამდენსაც მოხუცის რძლებზე. ასეა: ქალის სიახლოვეს მაჰმადიანი ყველაფერს იფიწყებს ხოლმე.

ზოგიერთის ყურადღება კი უფრო მოხუცის მდიდარ მოწყობილობას მიეპყრო.

*) იხ. „მომავლის“ მე-12 №-რი.

— ჩემმა ცოლმა ზაპლა წამართო,— დაიწყო ერთმა მოხუცმა პოლიციელმა,— ღღე მუდამ მოსვენებას არ მაძლევს და ჩამჩიჩინებს: გინდა თუ არა რძის ასაღულებელი დიდი ქვაბი მიყიდეო. აქ ერთი ქვაბი ვნახე, სწორეთ ისეთია, როგორსაც ჩემი ცოლი თხოულობს! წასვლისას უეჭველათ თან წავიღებ.

ერთმა ახალგაზდა ჯარის-კაცმა სთქვა:

— აქ ერთი მშვენიერი ხალიჩა ვნახე; სწორე გითხრათ მაძლარს სადილის შემდეგ ზედ წამოგორება და ახალგაზდა ცოლის ხელით მომზადებული ყალიონის გაბოლება რათაც უნდა ღირს!

მოხუცმა პოლიციელმა, რომელიც ნადავლს უფრო გამოარჩომისა და სარწმუნოებრივის თვალთ უყურებდა,— ახალგაზდა ჯარის კაცს შენიშნა:

— მაგვარი ხალიჩები უფრო ნამაზის „საჯჯადას“)“ მაგიერობას უნდა ეწეოდეს.

ერთმა შურითა და ცრუმორწმუნოებით აღსავსე ჯარის-კაცმა სთქვა:

— საკვირველია სწორეთ! „გიაური“ და ამისთანა ლამაზი ცოლები?! „გიაური“ და ასეთი მდიდარი?!.. ჩვენ სახლში ერთი დაგლეჯილი ფალასის ნახევიც არა გდია, რომ ლამე ყმაწვილები დაწვნენ, და ამათ კი ამოდენა სიმდიდრე აქვთ!.. „გიაურს“ წელზე დაკონკილი ქამარი უნდა ეკრას, რომ ხველების დროს ათ ალაგას წყდებოდეს...

ეს უკანასკნელი სიტყვები ყოველ მაჰმადიანს პირზე აკერია. აღმოსავლეთში ქამრის სიმკვიდრე ანუ სიმაგრე და ცოლის სილამაზე სიმდიდრისა და პატივის ნიშანია. მაჰმადიანის აზრით სომეხი როგორც „გიაური“, ისეთი ღარიბი უნდა იყოს, რომ წელზე დაკონკილი ქამარი ეკრას, რათა ხველებისა თუ ცხვირის ცემინების დროს ველარ სძლებდეს და წყდებოდეს...

*) „საჯჯადას“ იმ საფენს ეძახიან, რომელსაც ლოცვის დროს მაჰმადიანები ქვეშ იშლიან. თუ ლოცვის დროს სახლში არიან, მაშინ საუკეთესო საფენს ირჩევენ ხალმე.

სომეხს არც ლამაზი ცოლის ყოლის ნება აქვს, რადგან ჯერ ერთი „გიაურია“ და მეორეც—რაც რომ მშვენიერი და კარგია, ყველაფერი მაჰმადიანის საკუთრებას უნდა შეადგენდეს...

ზოგიერთნი ჯარის კაცთაგანნი მოხუცის მშვენიერ ბაღიაში შესულიყვნენ და იქაურობას ისე სთლახნიდნენ, თითქო ბოსტანში დათვი და ღორი შეუშვიათო. ფეხ-ქვეშა სთელავდნენ, ანადგურებდნენ იმ მშვენიერ ფერად-ფერად ყვავილებს, რომლის მოყვანაზე მოხუცის რძალ-ქალიშვილებს იმდენი შრომა და ჯაფა გაეწიათ. ხეხილის ტოტებს იწვდიდნენ, რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ ძირს ეწეოდნენ, ამტვრევდნენ, რომ ხილი მოეკრიფათ. ჰკრეფავდნენ, შემოსულს სჭამდნენ და მკვახეს კი ფეხქვეშა სრესავდნენ. ამ სისაძაგლეს საბრალო მოხუცი შორიდან უყურებდა და გული ეთუთქებოდა. ყოველი ტოტის მოჩხვის ხმა გულში ლახვარით ესობოდა, რადგან ხეხილი შვილებივით უყვარდა. გონიერი თავი გაიქნ-გამოიქნია და თან ძველი სპარსული ანდაზა გაახსენდა: „ჯარის სარდალმა რომ მებადეს ერთი ვაშლი მოსტაცოს, ჯარი მთელ ბაღს ამოაგდებსო“. ასეთივე მტარვალობის მომქმედია ოსმალოც. ვისაც მცენარის შებრალება არა აქვს, ადამიანის შებრალებაც არ ექნება. ოსმალომ ოღონდ ხილი მოკრიფოს, თორემ იმისას არას დაგიდევს, ხე გახმება თუ რა დაემართება. ადამიანს სარჩოსაბადებელს წაართმევს და სიცოცხლესაც მოუსპობს... როგორი შეუბრალებლობითაც ოსმალომ თავისი ქვეყნის ტყეები გაჩეხა და გაანადგურა, ისეთივე შეუბრალებლობით გაანადგურა და ანადგურებს კიდევ თავისი ქვეყნის სხვა ერებს...

ამ გვარსავე მტარვალობას უცქეროდა მოხუცი თავის საკუთარ სახლში, მაგრამ ხმის ამოდება კი არ შეეძლო. ბოლოს სამწუხარო სურათის ყურება ვეღარ აიტანა და სამზარეულოში შებრუნდა, სადაც დედაკაცები სადილს ამზადებდნენ. საბრალო მოხუცი! თავის საკუთარ სახლში იყო დატუსაღებული და ამ „სატუსაღოს“ მცველ-დარაჯთა წინ სტუმარ-მოყვარეობის წმიდა მოვალეობას ასრულებდა!

— ეს რა ხალხია? რას ეძებენ, აქაურობას რათ ანგრევენ?—ჰკითხა ცრემლმორეულმა სარამ.

— მალალმა ღმერთმა უწყის!... — მიუგო ნაღვლიანათ მოხუცმა და უთხრა, რომ სადილი ჩქარა მოემზადებინათ.

დედაკაცები საშინელ შიშის ზარს შეეპყრო. ყველანი სახლში შემალულიყვნენ, რომ ჯარის-კაცთა უმსგავს თვალს დამალოდნენ. ოსმალები ისე უღირსად ექცეოდნენ მათს ოჯახს, რომ უნებურად ფიქრობდნენ—აქ რაღაც არა ჩვეულებრივი რამ უნდა მომხდარიყოსო. მართალია, ამგვარი სტუმრები მრავალჯერ ჰყოლიათ, მაგრამ მოხუცის ოჯახის პატივი ყოველთვის ხელ-შეუხებელი ყოფილა.

ჰაირაპეტა და აპო, რომელნიც დილით ვარდანთან ერთათ ბ. სალმანის საძებნელად გასულიყვნენ, ჯერაც არ დაბრუნებულებიყვნენ. დანარჩენმა ძმებმა კი რაწამს ოსმალოთა უწყსოება შეიტყეს, მაშინვე სახლს მიაშურეს. საქმის გარემოება რომ შეიტყეს, საშინლად გაბრაზდნენ, მაგრამ ოსმალებზე კი არა, არამედ... თავიანთ უდანაშაულო მამაზე! მონები ჯავრს მუდამ უღონოებზე ყრილობენ. ბატონის მტარვალობა ბუნებრივათა და კანონიერათ მიაჩნათ და თავისავე მსგავს მონებს ამტყუნებენ—„ალა რათ გააჯავრეთო?“... ამგვართვე შვილების მამისადმი ლანძღვა-თრევისა და კიცხვას საზღვარი არა ჰქონდა. საბრალო მოხუცი მუნათითა და საყვედურით აავსეს: ვარდანისა და ბ. სალმანისთანა საექვეო პირთ სახლში რათ უშვებდიო. იმავე დროს მზად იყვნენ ნახევარ ასის-თავისთვის რაც კი რამ იცოდნენ, ყველაფერი შეეტყობინებინათ, თითქო ამით დანაშაული შეუმსუბუქდებოდათ!

— შენი ოჯახი შენივე ხელით დააქციე და მიწასთან გაასწორეო,—ეუბნებოდნენ შვილები.

— დეე დაიქცეს, თუ კი შიგ თქვენისთანა უღირსი შვილები იქნებიან!.. — მიუგო ბრაზმორეულმა მოხუცმა. — ვიდრე თავმოყვარეობისა, პატიოსნებისა და თავისუფალი აზრის ყოველი გრძობა თქვენში მკვდარია და უსიცოცხლო, თქვენ მარტო შეჩვენებისა და არარაობის ღირსნი ხართ!.. ჩემი ნამ-

ღვილი შვილებიც სწორედ ისინი არიან, ვისაც წყევლა-კრულ-
ვას უგზავნი, და არც თუ ძალიან ვინაღელი, თუნდა მათი
მიზეზით ყველაფერიც დავკარგო...

მოხუცის უკანასკნელი სიტყვები ბ. სალმანსა და ვარ-
დანს შეეხებოდა. შვილები უფრო გაცეცხლდნენ. გონიერმა
მამამ იფიქრა, ვაი თუ რაიმე სისულელე ჩაიდინონ, ან მოუ-
ფიქრებლობით ცუდი რამ წამოროშონო, აშიტომ დაამშვიდა
იგინი და უთხრა: აქ საშიშო არაფერია, რამდენიმე ოქროთი
ოსმალოს მოხელის პირში „ბურთის ჩაჩრა“ ძალიან ადვილიაო
და ბოლოს დაუმატა, რომ თომას ეფენდი დამპირდა, ყოველ
საშუალებას ვიხმარ და მოსალოდნელ უბედურებას თავიდან
აგაშორებთო. შვილები ცოტა დამშვიდდნენ. ამგვარ ადამია-
ნებზე რომელიმე „დიდი კაცის“ სახელის გაგონებას დიდი გავ-
ლენა აქვს. ზუმრობა საქმე ხომ არ იყო! თომას-ეფენდი დაჰ-
პირებოდა, მაშასადამე—ყველაფერს მოაგვარებდა.

ამ დროს ეფენდი ოდის კარებზე გადმოდგა და მოხუცს
ხმა მისცა:

— მამასახლისო! ჩქარა სადილი, თორემ ამ მკბენართ
შიანთ.

— მზად გახლავთ, ეფენდი, — მიუგო მოხუცმა, — ამ საათ-
ში სუფრას გაშლიან.

მოხუცის შვილები სუფრის შლას შეუდგნენ: ოდაში
უფროსთათვის, გარეთ, ხეების ჩრდილში კი — ჯარის კაცთათვის.
ეს უკანასკნელნი უფრო და უფრო აუტანელი ხდებოდნენ.
ამგვარ შემთხვევის დროს ოსმალოს ჯარის-კაცი სომხის ოჯახ-
ში მცირეთი არ კმაყოფილდება; გემოვნებაც მაშინ უნაზღე-
ბა და მადაც მაშინ ეხსნება; იმგვარ საქმელებსა და სასმელებს
თხოულობს, რომელთა სახელი ძლივს გაუგონია, ნახვით კი
თავის ღღეში თვალით არ უნახავს. თანაც, თუ მასპინძელმა
უბასუხა: „არა გვაქვსო“, უშვერათ ილანძლება. მართალია ამ
ხელათ ლანძღვა-გინება არა ყოფილა, მაგრამ მოხუცის შვი-
ლები მინც საშინლად გაიტანჯნენ, ვიდრე უსირცხვილო
სტუმრების ამა თუ იმ მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებდნენ.

ოდაში სადილს მარტო თომას-ფეფენდი და ნახევარ ასის-თავი შეექცეოდნენ. მოხუცი მასპინძელი იმათთან არ დაჯდა და მსახურსავით ფეხზე ტრიალებდა, რითაც სურდა სტუმრე ბისტვის განსაკუთრებული პატივი მიეცა. შვილები კი ჯარისკაცებს დასტრიალებდნენ თავს. ჯერ ხნობით ყველა არყითა და მასპინძლის სამზარეულოს ჩინებული საქმელებით იყო გართული. მოხუცმა ამ გარემოებით ისარგებლა, სარა გვერდზე გაიხმო და ჩუმად უთხრა:

— აჰა, შვილო, გასაღებები, წადი და რაც სახლში ძვირფასი რამ არის, ყველაფერი დამალე. ხომ იცი, სადაც უნდა დამალო?

— ვიცი...— მიუგო საბრალო დედაკაცმა და თვალები ცრემლით აევსო. ეს გაფრთხილება იმის ნიშანი იყო, რომ ოჯახს თავზე რაიმე უბედურება დასტრიალებდა.

— ყური დამიგდე, შვილო, გული მაგრათ შეინახე,— განაგრძო მოხუცმა:— ამგვარი განსაცდელი ჩვენ ოჯახს ბევრჯერ განუცდია. ღვთით, ყველაფერი გაივლის, მხოლოდ მოთმინებაა საჭირო. როცა ყველაფერი დამალო, რძლები ყმაწვილებითურთ თავ-თავიანთ მშობლების სახლში დაგზავნე; შენა და ლალა კი ჩვენ ნათლია ზაქოს სახლში გადახვალთ და იქ იქნებით, ვიდრე ვნახავდეთ, ეს ამბავი რითი დაბოლოვდება.

ხაჩოს რძლები ზოგი იმავე სოფელ ო...დან იყო, ზოგი მახლობელ სოფლებიდან, ამიტომ დროებით მათი დაბინავება მშობლების სახლში ძნელი არ იყო. მარტო ერთი სარა იყო შორიდან მოყვანილი: მისი მშობლები ბაიაზეთში ცხოვრობდნენ, სწორეთ ეს იყო მიზეზი, რომ მოხუცმა ურჩია ნათლია ზაქოსთან გახიზნულიყო, რომელსაც ყველაფერში ენდობოდა.

— კიდევ ერთი რამა მაქვს სათქმელი, სარა, ყური დამიგდე,— განაგრძო მოხუცმა:— ჰაირაპეტა, აპო და ვარდანი ბ. დუდუქიანის საქმენელად არიან წასული; იქნება ჯერ არ იციან, რა ამბავია ჩვენ თავს, არგონობით სახლში დაბრუნდებიან და ივინიც ხაფანგში გაეხვიან. ამიტომ რაც შეიძლება საჩქაროდ კაცი გაგზავნე, რომ სადაც იყვნენ, მონახოს და

უთხრას სადმე დაიმაღნენ, ვიდრე აქედან რამეს შევატყობინებდეთ.

უკანასკნელმა სიტყვებმა საბრალო სარას უფრო გული მოუკლა. „მაშ ჩემ საყვარელ მეუღლესაც განსაცდელი მოეღოს?—ამბობდა გუნებაში—რა დააშავა, საიმისო რა მოიქმედა?“-ო. ეკითხებოდა თავის თავს, თუმცა სარა იმდენად გონიერი იყო, რომ ქმრის მოქმედება-განზრახვანი არ გამოეპარებოდა. ამ მოქმედება-განძრახვათაგან კი ცულ შედეგს გამოელოდდა.

— ვინ წავა?... — ჰკითხა მოხუცს მწუხარე ხმით და გონიერი თვალები ცრემლით აევსო.

სარას კითხვა უადგილო არ იყო. განსაცდელის დროს კაცს სხვისი იმედი როგორღა უნდა ჰქონდეს, როდესაც ძმა თავის ძმას ივიწყებს და მტრათაც კი უხდება?... რამდენიმე წუთის წინ სარამ თავის ყურით გაიგონა, ძმები ჰაირაპეტას როგორი კბილების კრაქუნითა და მძულვარებით ახსენებდნენ.

სარას სამართლიან უკმაყოფილების მიზეზს მოხუცი მიუხედა და ნაღვლიანათ მიუგო:

— ვიცი, რომ არავინ წავა... ვიცი, რომ განსაცდელის დროს ყველა ჩამოგვშორდება!.. მაგრამ ვარდანის მსახურნი, საქუა და ელო, გამბედავი და ერთგული ბიჭები არიან. ეცადე საქმის გარემოება ჩქარა ჩააგონო, მაშინვე წავლენ, ჰაირაპეტას, აპოს და ვარდანს მონახავენ და რაც საქირია, ეტყვიან. საკმაოა გაიგონ, რომ ბ. დუდუქიანი დაქვრილია და ჩვენც სახლს გვიჩრეკენ — დანარჩენს თითონ მიხედებიან.

მოხუცი რომ ამ რჩევა-დარიგებას ნორჩა, საქალბოდან გარეთ გამოვიდა დარწმუნებული, რომ გონიერი და მოხერხებული სარა ყველაფერს დარიგებისამებრ შეასრულებდა.

ეზოში მოხუცმა შენიშნა, რომ მთავრობის წესრიგისა, კანონისა და სამართლიანობის წარმომადგენელი (ჯარის კაცი, რომელნიც გლეხის გულ-უხვი სადლით ძალზე გამაძლარიყვნენ და არყითაც ლაზათიანათ გამობრუებულიყვნენ) უწყისობის ნამ-

დვილ ბაბილონს წარმოადგენდნენ. საბრალომ თვალები და-
 ხუჭა და ისე გაიარა; არ უნდოდა ენახა აშკარა ღირფობა,
 უსირცხვილობა, რომლის დასჯის ნებაც-კი არა ჰქონდა...

ოსმალოს სამსახურის კაცნი თავიანთ სარწმუნოების წე-
 სებს არც ისე გულ მოდგინეთ ასრულებენ, ამიტომაც არის,
 რომ არყის ხმარება ჩვეულებრივ საგნათ გადაქცევიათ. აკრ-
 ძალული ნაყოფი ტკბილია ხოლმე. მუსულმანმა ჩვეულებრი-
 ვი შეზარხოშება არ იცის, იგი სმის დროს მხეცათ გარდაიქ-
 ცევა ხოლმე. თუ - კი საჭირო იყო, რომ მაჰმადი უუდიდეს
 წინასწარმეტყველათ წოდებულიყო, მარტო ისიც კმარა, რომ
 მუსულმანებს მაგარი სასმელის ხმარება აუკრძალა.

იმავე დროს ნაკლებ საყურადღებო საუბარი არც თუ
 ოდაში იყო. ნახევარ ასის-თავსაც ლაზათიანათ გადაეკრა და,
 სადილ წინ რომ ეფენდის ოფიციალური კილოთი ელაპარა-
 კებოდა, ეხლა შინაურ-მეგობრულათ ექცეოდა.

— რამდენი ცოლი გყავს? ჰკითხა ეფენდის.

— ზირსა ჰკითხეს, რამდენი ცოლი გყავსო და პასუხათ
 მთელ ნახირზე მიუთითაო“.

ეფენდი რომ ლაპარაკში ვირების არაკებს ჩაურთავდა,
 ცხადი იყო, რომ ჩინებულ გუნებაზე ბრძანდებოდა.

— მაგრამ, ვგონებ, ქრისტიანებს ერთი ცოლის მეტი
 ნება არ უნდა ჰქონდეს? შენიშნა ნახევარ ასის-თავმა.

— მაჰმადიანებსაც აკრძალული გაქვთ ღვინო-არყის სმა,
 მაგრამ დღეს-კი ჩემზე მეტი დალიეთ, მიუგო გახარებულმა
 ეფენდიმ, რომ შესაფერი პასუხი მიახალა.

ამ დროს ოდაში შევიდა მოხუცი, თან რახათ-ლოხუმითა
 (ფქვილითა და თაფლით მომზადებული ხავიწის მსგავსი სატკ-
 ბილობელია) და სმირნის ლედვით საესე ორი ტაბაკი შეიტანა,
 სუფრაზე დააწყო და წარმოსთქვა:

— სადილს შემდეგ პირის ჩატკბანურება კარგია ხოლმე.

ესა თქვა და საჩქაროთვე გარეთ გამოვიდა.

— მოხუცი საკმაოთ კეთილი ვინმე ჩანს, თქვა ნახევარ
 ამის-თავმა, — ამიტომ მიკვირს, სახლში როგორ შეუშვა იმის-

თანა საეკვო პირები, როგორც რუსეთის ჯაშუში და სტამ-
ბოლელი მოჯანყეა.

— „ვირს ყურები გძელი აქვს, ჭკუა-კი მოკლეო“ მიუგო
ეფენდიმ თავისებურათ.—თუ-კი ქვეყნად სულელები ჯერ კი-
დედ მოიპოვებიან, ეგ, უეჭველათ, შენი „კეთილათ“ წოდე-
ბულები უნდა იყვნენ. მოხუციც სწორეთ ამ გვართა რიცხვს
ეკუთვნის.

ოსმალო ნახევარ ასის-თავი ბევრათ უფრო პატიოსანი
გრძნობის მექონე იყო, ვიდრე სომეხი ეფენდი.

— მე მგონია, ახალი სამხედრო საქმეთა მაწარმოებელი
მაგ საბრალოს მაგრა მოსწველავს... უთხრა ეფენდის გულ
მტკივნეულათ.

— არათფერიც არა უშავს-რა... უჭკუო იქნება ის კაცი,
ვინც ამისთანა მეწველ ფურს ჩაიდებს და არ მოსწველის!

— ფაშას იცნობ? როგორი კაცია? მე პირველათა ვხედავ.

— ძალიან კარგათ, მიუგო ეფენდიმ საქმიან კაცის კი-
ლოთი;—მე იმ დღიდან ვიცნობ, როცა ჯერ ისევ ტიგრანა-
კერტის მაზრის უფროსობა ებარა. ათ წელზე მეტი სძარცვა-
და მაზრას, კარგა განდიდრდა, შემდეგ სტამბოლში წავიდა და
ფაშობა გაიკრა.

— როგორი კაცია?

— „მკვლარ ვირს ეძებს, რომ ნალები აპყაროს“.

ვიდრე ეფენდი და ნახევარ ასის-თავი ამ ლაპარაკში იყ-
ნენ გართულნი, ეზოში კიდევ სიმთვრალისაგან გონება დაკარ-
გული ჯარის კაცები მღეროდნენ, ხარხარებდნენ და თამაშობ-
დნენ,—მოხუცის რძლებს ზოგი ყმაწვილი ხელში აეყვანათ,
ზოგისთვისაც ხელი მოეკიდნათ და სახლის უკანა კარიდან
მშობელთა სახლებისკენ მიემართებოდნენ. საბრალოებს ცრემ-
ლი ღვარვივით ჩამოსდიოდათ, თითქო ტყვეთ მიჰყავთ და გრძ-
ნობენ, რომ შემდეგში ველარ იხილავენ იმ სახლს, სადაც
იმდენი ბედნიერება და სიყვარული ენახათ!...

ამ დროს თავით ფეხამდინ შეიარაღებული საქო და ელო
იმავე კარებით ქუჩაში გამოვიდნენ, მოასხდნენ ცხენებს და

გაჰკურცხლეს. ეშმაკობითა და ვერაგობით გატენილ ეფენდის სრულიათ აზრათ არ მოუვიდა დაეტუსაღებინა ეს ორი ავაზაკი, რომელნიც ვარდანის მარჯვენა ხელს წარმოადგენდნენ და რომელთაც ადვილათ შეეძლოთ მისი (ეფენდის) განძრახებებისთვის ხელი შეეშალათ...

XXXIII

თომას-ეფენდი მიზნის მხოლოთ ნაწილს თვლიდა მიღწეულად; უმთავრეს მიზანთან-კი ჯერ შორს იყო. სტეფანიკას ქალობა დიდი ხანია იცოდა; მომნათლავ მღვდლის, ტერ მარუქასაგან ჰქონდა გაგონილი. ერთხელ მღვდელი ეფენდისთან იყო დაპატიჟებული და, როდესაც სიმთვრალისგან აღარაფერი გაეგებოდა, მაშინ წამოროშა, თუმცა ფიცი ჰქონდა მიცემული ხაჩოსთვის, რომ საიდუმლოთ შეინახავდ. აი, სწორეთ ამ დღიდან შეუყვარდა ლალა.

გარნა ამ ზნეობრივად დაცემულ ადამიანისთვის სიყვარული რას წარმოადგენდა? — მხოლოთ მშიერ-მწყურვალის ბუნებრივ გრძობას. ქამა, სვა, გაძლა — და საქიროებამაც განვლო, ეფენდი კმაყოფილი იყო, როცა წყურვილი მოკლული ჰქონდა. სიყვარულის სულიერი, იდეალური მხარე-კი მისთვის მიუწვდომელი იყო. სიყვარულს მხოლოთ პირუტყვეულ გრძობათ სახავდა. მთელი თავისი სიცოცხლე მაჰმადიანობაში დაელამებინა და მათი ზნეობრივი ავლა-დიდება ერთიანათ შეეთვისებინა. მაჰმადიანისთვის ლამაზი ქალი ისეთივე მიზიდველი საგანია, როგორც ბავშვისთვის — სათამაშო. ბავშვი სათამაშოთი მხოლოთ იმ დრომდე ერთობა და ნეტარებს, ვიდრე მოსწყინდება, შემდეგ-კი გასტეხავს, გადაადებს და სხვას მოინდომებს.

თომას ეფენდი ქალს მხოლოთ დროებით გართობა-კმაყოფილებისათვის იგდებდა ხელში; შემდეგ-კი, როცა სხვა ქალი უფრო მეტათ მოწონებოდა, მზათ იყო პირველი გაეშო და მეორის ხელში მოგდებას შესდგამოდა. მისი უკანასკნელი არჩევანი ლალაზე გაჩერებულიყო. მაგრამ რა იყო მიზეზი, რომ

მიზნის მისაღწევათ იმ გვარ უპატიოსნო და ჯოჯოხეთურ ხრიკებსა ხმარობდა? ნუ თუ არ შეეძლო მოხუცისთვის პირდაპირ მიემართნა და ქალი ეთხოვნა?

მაგრამ თომას-ფენდი თანდა-თანობით, მალულათ მოქმედებდა. ცხოვრებაში ყოველი საჭირო საგნისა და მოთხოვნილებების მისაღწევათ ფენდი სულ სხვა ჰანგზე მოქმედებდა.

იგი მყვლეფავი, სხვისი ოფლითა და სისხლით მცხოვრებაში წურბელა იყო. ამგვარი ადამიანი-კი მიზნის მისაღწევათ აშკარათ არ მოქმედებს, არამედ მიხვეულ-მოხვეული ბილიკით დაბძანდება. მყვლეფავი იმ გვარი მონადირეთაგანია, რომელიც მსხვერპლის ხელში მოსაგდებათ ათას ხრიკებს ხმარობს: მახეს, ხაფანგს, ბადესა და სხ. ვისიმე ზნეობრივთა გასათახსირებლათ ფენდი სწორეთ ასე იქცეოდა. უმანკო ქალის სიყვარული ჯოჯოხეთური, ქაჯური ხრიკებით უნდოდა ხელში მოეგდო; ამიტომ ცდილობდა მისი მოხუცი მამა ისეთს საშინელ მგომარეობაში ჩაეგდო, რომ მეტი ღონე აღარ ჰქონოდა და იძულებული ყოფილიყო ქალი ფენდისთვის მიეთხოვებინა.

ფენდი ლალას ისე უცქეროდა, როგორც მშობელი მამის საკუთრებას და როგორც მისი შრომის ნაყოფს. ხარჯის ამკრები იყო და ამიტომ კარგათ იცოდა, რა საშუალებაც უნდა ეხმარა, რომ გლეხის შრომის ნაყოფი ხელში ჩაეგდო. იცოდა, რომ გლეხს სანამ არ აწვალე, არ დასტანჯავ და წინააღმდეგობის ყოველ საშუალებას არ მოუსპობ, — ვერაფრით მოსდრეკავ, ოფლით მონაგარს ვერ დაათმობინებ. მოხუც ხაზოსაც ამავე თვალით უყურებდა, ამიტომ საბრალო მოხუცი არტახებით ისე შებოჭ-დაშარტა, რომ მისი გახსნა-განთავისუფლება მხოლოდ თითონ შეეძლო.

თომას ფენდი რომ მოხუცსა და მის შვილებს აბეზღებდა (აბეზღებდა, როგორც პოლიტიკურ დამნაშავეთ, მოჯანყე კაცის თანამოაზრეთა და ომიანობის დროს უცხო ქვეყნის ჯაშუშის დამფარველთ), ერთი სხვა მიზანიც ჰქონდა, სახელდობრ, მთავრობის ნდობისა და ერთგულების დამსახურება უნდოდა. გარდა ამისა, როცა ყველაფერს სურვილისამებრ მო-

აწყობდა, მოხუცს ეტყოდა: „თქვენი სული ჩემ ხელთ არის, ამიტომ იცოდე, თუ ლაღას არ მომცემ, შენა და შენ შეილღებს ჩამოხრჩობა არ აგცდებათ, თქვენს სახლს გადაჰზუგავენ და საჩო-საბადებელს-კი სახაზინოთ გადასდებენ... ყველა ამის თავიდან აშორება მხოლოდ მე შემძლია და კიდევ ავასრულებ, თუ ჯილდოთ მშვენიერ ლაღას მომცემთო“...

ბოროტ-მომქმედ ეფენდის შეეძლო ყველა ეს სისრულეში მოეყვანა, რადგან ხელში ისეთი საბუთი ეჭირა, რომ მთავრობასთან დასასმენათ უკეთესი საჭირო აღარ იყო. ეს საბუთი სწორეთ ის უბედური ხურჯინი გახლდათ, რომელიც ეფენდიმ მოხუცის სახლის საკუჭნაოში დამალა და რომელიც ბ. სალმანის ქაღალდებით იყო საესე. საკუჭნაოს რკინის კარების გასაღები-კი თითონ ეფენდისვე ელა ჯიბეში.

გარნა ჯერ კიდევ არ უნდოდა ბოროტი განძრახვა უმწვერვალესს ხარისხამდე აეყვანა, რადგან დარწმუნებული იყო, რომ მოხუცის დათანხმება არც ისე ძნელი იყო. მაგრამ იმავე დროს ხედავდა, რომ წინ უფრო მძლავრი მოწინააღმდეგე—ვარდანი—ეღბა. იმ დღიდან, როდესაც ეფენდის მისართმევით გამზადებული ჩიბუხი ვარდანმა ხელიდან გამოჰგლიჯა სტეფანიკას და ფანჯრიდან გადისროლა; აგრეთვე კიდევ იმ დღიდან, როდესაც ვარდანი სტეფანიკასავე მიზეზით ისე გაცეცხლებული მივარდა ეფენდისა—იმ დღიდან ეს უკანასკნელი დარწმუნებული იყო, რომ ვარდანსა და სტეფანიკას შორის რაიმე კავშირე არსებობდა და უეჭველათ ერთმანეთიც უნდა ჰყვარებოდათ. გარდა ამისა იცოდა, რომ ვარდანი მოხუცის სახლში კარგათ იყო მიღებული და მის სიძობასაც სიხარულით მიეგებებოდნენ. თუგინდ ქალი ნებით არ მიეცათ, ისიც კმაროდა, რომ ლაღას უყვარდა: კონდრუბანდისტი ვარდანი ისე მოექცეოდა, როგორც აკრძალულ საქონელს, ე. ი. ერთ დამეს მოჰკიდებდა ხელსა და გაიტაცებდა. ამისთვის ვარდანს არც გმირობა აკლდა და არც გამბედაობა. — ყველა ეს ეფენდიმ ძალიან კარგათ იცოდა. მაშასადამე როგორ უნდა მოქცეულიყო, რომ ახალგაზდა კაცის განძრახვა ჩაეფუშნა?—საჭირო

იყო მისი თავიდან მოშორება, და ეს მოშორება უეჭველათ მთავრობის ჯარის კაცთა მხედველობის ქვეშ უნდა მომხდარიყო, რომ ლალას წაყვანა ვეღარ შესძლებოდა. აი, ვარდანიც ამიტომ მონათლა ჯაშუშის სახელით და მთავრობასთან დააბეზლა.

რა მიზეზი იყო, რომ მოხუცის შვილებთაგან მარტო ჰაირაპეტასა და აპოს ატუსაღებინებდა? ნუ თუ ისიც იცოდა, რომ ეს ორი ძმა ბ. სალმანს მიმხრობოდა? თავის დღეში ეფენდის თავში არ გაუვლიდა, რომ სომხის გლეხს თავისუფლების უბრალო ფიქრის უნარი მაინც ექნებოდა. ეფენდიმ მხოლოდ ის იცოდა, რომ მოხუცის შვილები „ყურ-ყურა ვირები“ იყვნენ, და თუ მათში გამოერეოდნენ იმისთანები, რომ ეფენდი სასიძოთ დაეწუნებინათ და უარი ეთქვათ,—უეჭველათ ჰაირაპეტა და აპო უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან წინათვე ჰქონდა შენიშნული, რომ ეს ორი ძმა ცუდი თვალით უცქეროდნენ მას. ამიტომაც, რომ ესენიც გზიდან ჩამოიშოროს, უბრძანა დაეტუსაღებინათ...

აი ასეთს გამოურკვეველ მდგომარეობაში იყო ლალას ბედ-იღბალი. ერთსა და იმავე დროს საბრალო ქალზე სამს ექირა თვალი. სამივე თავისებურათ ცდილობდა ხელში ჩაგდებას. ქურთ ფათათაჰ-ბეგს, როგორც უშიშარსა და ცნობილ ავაზაკს, უნდოდა თავისი მხხვერპლი ისე აშკარათ მოეტაცნა, როგორც ღრუბლების სამეფოში მონავარდე არწივი კლდეებზე მხტუნავ შვლის ნუკრს მოიტაცებს ხოლმე. სომეხი ხარჯის მკრებავი-კი ცდილობდა შხამიანი გველივით შემოხვეოდა, მაგარი მუხრუჭი მოექირებინა და დაეხრჩო, რომ შემდეგ ისე გადაეყლაპა. გარნა გულადი და მოურიდებელი კონდრაბანდისტი ვარდანი, როგორც ზევითა ეთქვით, იმის ფიქრში იყო, რომ თუ ნებით არ მისცემდნენ, ძალით გაეტაცნა. ამ სამში ლალას რომლისთვის უცემდა გული—ეს უკვე ვიცით.

ფათათაჰ-ბეგი ამ ჟამათ საომარ სამზადისში იყო და ამიტომ ლალა აღარც-კი აგონდებოდა; ვარდანი ბ. სალმანის განთავისუფლების ფიქრით იყო მოცული. მარტო ერთათ ერთი

ეფენდი იყო მოცლით და საქმეც ისე მოეწყო, რომ გამარჯვება აუცილებლათ მიიზნდა.

კარგათ გადაკრულმა ნახევარ ასის-თავმა ნასადილევს ხვრინვა ამოუშვა. ჯარის კაცთ ისევ მცველების აღგილი ექირათ. მოხუცის ორი შვილი, ჰაირაპეტა და აპო ჯერაც არსად სჩანდნენ. თომას-ეფენდიმ იფიქრა, ლალას შესახებ მოსალაპარაკებლათ ამაზე უკეთეს დროს ველარ ვიხელთებო, ამიტომ მძინარე მოხელეს თავი მიანება და გარეთ გამოვიდა. „რაკი დავიწყე, ბოლოც უნდა გავადევნოვო, ფიქრობდა იგი.—ვირზე შეჯდომა ერთი სირცხვილია, ჩამოვარდნა-კი ორიო“...

მოხუცი სევდიანი და ჩაწყვეტილი დახვდა: მარტოთ მარტო მიმჯდარიყო კედლის ძირას და გაყინულ ძვლებს მყუდროზე ითბობდა. შორი ახლო ჯარის კაცნი ლირფულათ ხარხარებდნენ, იცინოდნენ და საზიზღარი ხუმრობით ირთობდნენ თავს. მოსამსახურე ქურთ დედაკაცებს რომ მოიხელთებდნენ, კაბაზე ხელსა სტაცებდნენ, აჩერებდნენ და აძალადებდნენ, რომ ისინიც ხუმრობაში ჩარეულიყვნენ. ხან - კი მსახურებს დაიქერდნენ და უწყალოთა სცემდნენ, რომ ესა თუ ის ბრძანება აღესრულებინათ. მოხუცი მამა-მთავარი შეჰყურებდა ამ უსირცხვილობას იმ სახლში, სადაც ოჯახობრივი სიწმინდე მუდამ ხელ შეუხებელი ყოფილა, სადაც უცხო კაცის ერთ, ურიგო ღიმილსაც-კი დაუსჯელათ არ ჩაუვლია!.. ესლა-კი თვალწინ ედგა გარყენილ-გარეცხილთა ხროვა, რომელიც სხვა-და-სხვა ბრძანება-განკარგულებას იძლეოდა, თითქო თავიანთი სახლიოა... „ეს რა ამბავია ჩვენ თავს? ფიქრობდა მოხუცი,—რისთვის ვცხოვრობთ?.. რატომ მიწა არ გასქდება, რომ თან ჩავვიტანოს?!.. რატომ ცა არ ჩამოინგრევა და ქვეშ არ მოგვიტანს?!.. ეს რა სიცოცხლეა?.. შენს გაუპატიურებას შენივე თვლით უყურებდე, და ხმას-კი ვერ იღებდე?.. ჯოჯოხეთის ცეცხლი ღმერთს მაშ ვიღასთვის გაუმზადებია?.. ცის მეხი მაშ ვიღასთვის არის დანიშნული?.. რატომ უსამართლონი და საძაგელნი არ ისჯებიანო?...“ საბრალო მოხუცი ასე ოხრავდა და თან ცრემლით ავსებულ თვალებს ცაში აპყრობდა. მაგრამ ციდან არავითარი

პასუხი არ ისმოდა... ალბათ, იმოდენა ტანჯვა-ვაება არ კმაროდა, რომ ყურადღება მიექცია...

გაჰხვდა სახლს და ნახა, რომ ჯარის კაცებს სახლიდან სხვა-და-სხვა ნივთები გამოჰქონდათ. სარა-კი, რომელსაც დანარჩენი რძლები მშობლების სახლებში დაეგზავნა და თითონ ჯერ არ წასულიყო, ცდილობდა ხელიდან გამოეგლიჯნა დიდი ქვაბი. მაგრამ ერთმა პოლიციელმა გულში ხელი წაჰკრა და საბრალო დედაკაცი მიწაზე გააგორა... „ჩემი სახლის ავეჯს ჩემ თვალ წინ იყოფენ და მე-კი არაფრათ მაგდებენ!.. ამბობდა მოხუცი გუნებაში.—რისთვის, რა დავაშავე? ნუ თუ ის, რომ სახლში მივიღე იმისთანა სტუმარი, რომელიც აღიარებდა—გლენის ნაშრომ-ნაღვაწი, გლენის საკუთრება უზრუნველ ყოფილი უნდა იყოსო? მსჯიან, დანაშაულობათ მითვლიან, რომ ბინა მივეცი იმისთანა კაცს, რომელიც ძალ-მომრეობის, შეუბრალებელ ძარცვა-რბევისა და მხეცურ მოქმედებათა წინააღმდეგ ლაპარაკობდა!.. რომელიც გვიქადაგებდა, რომ უნდა ეცადნეთ მამა-პაპათა ნაანდერძევი მიწას თქვენვე ჰფლობდეთ, თქვენ საქმეებს თქვენვე განაგებდეთ და აგრეთვე მონობის უღლის დამსხვრევასაც ცდილობდეთო... ამ გვარ ფიქრებსა თუ აზრებს ჩვენში რა ჰბადებს, თუ არ ძალ-მომრეობა და უსამართლობა? ჩვენი მყუდროება რომ არ დაერღვიათ, ჩვენი ოჯახი არ გაეუბატიურებინათ, ჩვენი მონაგარი არ გაეტაცნათ, ადამიანურათ მოგვპყრობოდნენ და პირუტყვებივით არ ვეტანჯნეთ, მაშინ ჩვენც კმაყოფილი და მადლიერნი ვიქნებოდით.—„თავისუფლების სიყვარულის გრძნობის მამაო, იტყოდა ხოლმე ბ. დუდუკიანი, — ძალმომრეობაა, დედა - კი — უსამართლობა“. ამ სიტყვების აზრი, სამწუხაროთ, მხოლოდ ახლა მესმის. ძალმომრევი თითონვე იმრავლებს მტრებს... ოსმალთა ხომ ჩვენი სისხლი და ხორცი არ არის, მაგრამ ასე ცუდათ რომ არ მოგვპყრობოდა, არ ავიძულებდით და იქნება კიდევ შეგვეყარებოდა“...

ასეთს სავალალო ფიქრებში იყო გართული მოხუცი, გული ძალზე უღელავდა და აქეთ-იქით ისე ეხლებოდა, თითქო მფრ-

თონავი ზღვის ტალღებიაო. მაგრამ ქანც-გამოღეული ლომი იმოდენა მგლებთან აბა რას გააწყობდა? თავის მწარე მდგომარეობას ძალიან კარგათა გრძნობდა, მაგრამ ვერაფერი გაეზენდა. მარტო ოხრავდა და გულ დაწყვეტით ცნობილ თქმულებას იმეორებდა: „ერთი ხელი ტაშს ვერ დაუკრავსო“. — ყოველ ჩვენ გლებს რომ ისე ეფიქრა, ვინ უწყის, იქნება ჩვენც რამ გვშეველებოდა...

ამ დროს ეფენდი მიუახლოვდა, მელაძუა ხარჯის ამკრებმა შეატყო რა მდგომარეობაშიც იყო და, გული რომ უფრო ღრმით დაუკოდოს, შორიდანვე მიმართა:

— მამასახლისო, საქმე ცუდათ, ძალიან ცუდათ მიდის! — ვირი ტალახში ისე ღრმით დაფლულა, რომ ამოყვანა შეუძლებელია...

მოხუცმა ვერა გაიგო რა, მხოლოდ რა წამს ეფენდის თვალი მოჰკრა, მაშინვე ფეხზე წამოდგა.

— დაჯექი, — უთხრა ეფენდომ და მეგობრულათ მხარზე ხელი დაადო, — მეც შენთან დავჯდები. სალაპარაკოთ ამაზე კარგს ადგილს ველარ ვიპოვნით.

იქვე ერთ ფალასის ნაჭერზე დასხდნენ.

— ესენი როდის წავლენ? ჰკითხა მოხუცმა და აკანკალებული ხელი ჯარის კაცებისკენ გაიშვირა, რომელნიც ჯერაც ისევე უგვანო საქციელში იყვნენ გართულნი.

— „გიჟი ქორწილში წავიდა, ჩემს სახლს ესა სჯობიაო“. — სადა და ან რათ უნდა წავიდნენ? საქმელი აკლიათ თუ სასმელი? მიუგო ეფენდომ უგულო ღიმილით.

მოხუცის იგრეც მოკლეული გული ამ ღიმილმა უფრო მეტათ დაკოდა.

ეფენდომ რომ ეს შენიშნა, ლაპარაკის კილო შესცვალა.

— შენ დარდი ნუ გაქვს, მამასახლისო! თომას - ეფენდი ცოცხალი იყოს, თორემ თავიდან ერთ ღერო ბალანსაც ვერავინ მოგაკლებს.

— რაღა ერთი ბალანი?.. — უპასუხა მოხუცმა ცოტა არა გაჯავრებული კილოთი, — ვერა ხედავ სახლს თვალ წინ მინ-

გრევენ? ჩემს სარჩო-საბადებელს ჩემ თვალ წინ იყოფენ და შე კი ხელიც ვერ შემეშლია!..

— რა ვქნათ, ჩვეულება ასეთი აქვთ. — „ძალი რომ საყასბოში შევა, ერთს ძვალს მაინც დაითრევსო“ ნათქვამია. შენც ხომ კარგათ იცი, მამასახლისო, რომ ოსმალო სომხის ოჯახიდან ხელ-ცარიელი არ გამოვა? ეგ კიდევ არაფერი. ღმერთს მადლობა უნდა შესწიროთ, რომ ვნება მარტო შენს ქონებას ადგება და არა ადამიანთა სიცოცხლეს... .

მოხუცი მთლათ კანკალმა აიტანა. ნერვები ისე აშლოდა, რომ ყოველ უსიამოვნო სიტყვის გაგონებაზე თავისი ემართებოდა.

— რა არის, რა ამბავია? წამოიძახა მოთმინება დაკარგულმა ხაჩომ, — თუ კიდევ გაქვს რამე სათქმელი, მალე თქვი, რაღასა მტანჯავ? თუ სასიკვდილე ვარ, უმჯობესია ჩქარა მოვკვდე!

— გეტყვი, მამასახლისო, ყველაფერს გეტყვი. შენ მხოლოდ მოთმინება იქონიე, მიუგო ეფენდიმ უფრო დამშვიდებით და განგებ სერიოზული სახე მიიღო.

და მოუყვა: „თუ ვირს ფეხის მოტეხა არ უნდა, რკინას წიხლი არ უნდა ესროლოსო“... ამ ანღაზიდან ის დასკვნა გამოიყვანა, რომ სომხები ფთხილათ უნდა იყვნენ და ოსმალეთის საწყენი არაფერი ჩაიდინონ, მეტადრე ამ ომიანობის დროსო. მაგალითისთვის ვანის გადაბუგვა მოიტანა და იმის დამტკიცებას შეუდგა, თუ ოსმალეთისადმი ორგულობა დიდი „ხენთობააო“ (სისულელეაო). ვანის რამდენიმე ათასი სომხის დუქანი იმიტომ გადაბუგეს და გაძარცვეს, რომ იქაური სომხები რუსების სასარგებლოდ ჯაშუშობდნენო და დაუმატა: სომხები ამ ომის დროს რუსებისგან არავითარ სარგებლობას არ უნდა გამოელოდნენო. შემდეგ კვალათ ერთგულობის საჭიროებას შეეხო და სთქვა: ოსმალო არც ისეთი ცუდია, როგორც ჩვენა გვგონია, და ამიტომ ყოველი აჯანყებისა თუ წინააღმდეგობის აზრი სისულელეთ უნდა ჩაითვალოს. აი, სწორეთ ეს არის მიზეზი, რომ ბ. სალმანის საქციელი შეშლი-

ლობის ნაყოფათ მიმანია და ამიტომ არც თუ ძალიან ვიღარ-
 დებ, თუ დიდ სასჯელს მიიღებს. მე მხოლოდ ის მაწუხებს,
 რომ მისი მიზეზით რამდენიმე სხვაც დაისჯებაო...

— ვინ სხვა? სიტყვა გააწყვეტინა მოხუცმა და თან სახეზე
 ნაცრის ფერმა გადაჰკრა.

— შენ და შენი ორი შვილი—ჰაირაპეტა და აპო, აგ-
 რეთვე შენი მეორე სტუმარი ვარდანიც, მიუგო ეფენდი.

ჭრილობა ისეთი საშინელი იყო, რომ ადვილ შესაძლები-
 იყო დამბლათ ჩავარდნილიყო. მაგრამ ტანჯვა-ვაებით სავსე
 ცხოვრებას, მუდამ განსაცდელის მოლოდინსა და შეწუხებას
 მისი გული ისე გაეკაჟებინა, რომ ეფენდის საშინელ სიტყვ-
 ებსაც გაუძლო, აღშფოთება შეიკავა და ჰკითხა:

— ჩვენ რაღა დავაშავეთ?

— მამაცხონებულო, ისე გულ - უბრყვილოთ მეკითხები,
 რომ ბავშვსაც-კი არ ეპატიება! თითქო არ იცოდე, რაც და-
 აშავეთ! მწარე დაცინვით მიუგო ეფენდი.—რომელიმე სრუ-
 ლიათ ჯანსალი კაცი რითია დამნაშავე, რომ ავადმყოფათ მხო-
 ლოდ იმიტომ მიანიათ, რომ ჟამიან, ან ხოლერიან საზოგა-
 დოებას გამოჰქცევია—რა არის კირი თავიდან ავიცილოვო. მა-
 გრამ საზღვარზე იჭერენ, რაღაც ხერხელში აგდებენ და იმდენს
 უბოლოებ-უხრჩოლებენ, ვიდრე გაიგუდებოდეს...

— მაშ ჩვენც ხერხელში უნდა შევყარონ? წამოიძახა მო-
 ხუცმა და სახის ნაოჭები საშინლათ აუთრთოლდა, რაც წრეს
 ვადასულ სიბრაზეს ამტკიცებდა.

— სწორეთ, მიუგო ეფენდი გულ გრილათ.

მაგრამ ეფენდი ხომ იმისთვის მივიდა, რომ ლალას გამოთ-
 მოელაპარაკნა, სიყვარული გაემუქლანებინა და მისი ხელი ეთ-
 ხონა? ყველა ეს რათ დააფიწყდა? რა მიზეზი იყო, რომ საბ-
 რალო მამას ასე შეუბრალებლათ სტანჯავდა? როგორც ზე-
 ვითა ვთქვით, თომას-ეფენდი ცდილობდა მოხუცი ისეთს მდგო-
 მარეობაში ჩაეგდო და იქამდინ მიეყვანა, რომ ძალა-უნებუ-
 რათ ეფიქრა: „ჩვენი ხსნა მხოლოდ თომას-ეფენდის შეუძლია-
 და ამ ხსნას მსხვერპლათ ლალა უნდა შეეწიროსო.“ ამას იმი-

ტომ ცდილობდა, რომ ძალიან კარგათ იცოდა, მოხუცი ქალს ისე ადვილათ არ მიათხოვებდა მეტადრე იმ სიტყვების შემდეგ, რაც ვარდანისგან გაიგონა—ეფენდის მრავალი ცოლი ჰყოლია და ყველასთვის თავი მიუწებებიაო. ეფენდიმ-კი ეს ჭეშმარიტი ბრალდება ვერაფრით დაარღვია.

მაგრამ ცოტა ფიქრის შემდეგ ეფენდი დარწმუნდა, რომ მოუფიქრებლობით საზღვარს გადასცილებოდა და არც საჭირო იყო მოხუცის ასეთ სასოწარკვეთილებამდინ მიყვანა, ამიტომ დამშვიდება დაუწყაო:

— მართალია, რამდენიმე დღით დაგაპატიმრებენ, მაგრამ აინუნშიაც ნუ მოიტან, რადგან ეგ მხოლოდ თვალის ასაბმელათაა საჭირო. თომას-ეფენდი საქმეს ისე არ დაიჭერს, რომ ცუდი რამ შეგემთხვეთ.

მოხუცმა არა უპასუხა-რა. კარგათ ჰხედავდა, რომ ეფენდის დილანდელსა და ახლანდელ ლაპარაკის შუა დიდი საზღვარი იდო, და გულში რაღაც ფარული ეჭვი დაებადა ..

დილით ადრე სახლიდან გამოსულმა ვარდანმა, ჰაირაპეტამა და აპომ ჯერ არაფერი იცოდნენ, მათს შინ არყოფნის დროს სახლში რა ამბებიც მომხდარიყო. არ იცოდნენ თომას-ეფენდის რა ჯოჯოხეთური ქსელი ჰქონდა გაბმული, არც ნანახევარ ასის-თავის მიერ სახლის გაჩხრეკისა და არც ჯარის კაცთა წრეს გადასულ უმსგავს საქციელის ამბავი.

დადიოდნენ სოფლიდან სოფლათ, ეძებდენ ბ. სალმანს, ყოველ გამვლელ გამომვლელს მის ამბავს ჰკითხავდნენ, მაგრამ ვერაფერი გახდნენ, ბოლოს, როგორც იყო, იმ სოფელსა და იმ სახლს მიაგნეს, სადაც ბ. სალმანს უკანასკნელი ღამე გაეტარებინა. სახლის პატრონი გულ-კეთილი კაცი აღმოჩნდა და გულდაწყვეტით უამბო: მე თითონ არ ვიცი საბრალოს რა შეემთხვა. მხოლოდ ის ვიცი, რომ წუხელ შუალამედის სოფლის ახალგაზღობას რაღაც საგნებზე ელაპარაკებოდა.

ახალგაზღვობა რომ წავიდა, ყმაწვილი კაცი მარტო დარჩა; ვახშამი მივართვით, შემდეგ ლოგინი გავუშალეთ და ოდაში მოისვენა. დილით ადრე ვნახეთ, რომ ყმაწვილი კაცი აღარსად სჩანდა: ცამ ჩაყლაპა თუ მიწამ—ველარაფერი გავიგეთო.

ვარდანი და მისი ამხანაგი იმ ოთახში შევიდნენ, სადაც ბ. სალმანს ღამე გაეთია. ოთახში იატაკზე დაგდებული ქალღლის ნახევი იპოვნეს, რომელზედაც ჩქარი ხელით შემდეგი ეწერა: „დატუსაღებული ვარ“, ქვეშ ორი ასო ჰქონდა მიწერილი: „ლ. ს.“

ვარდანმა ქალღლდს დახედა, ჰაირაპეტას გადასცა და სთქვა:

— დიდი ხანია გული მითხრობდა...

სამნივენი გაქვავებულსავით გაჩერდნენ. ამ ამბავმა ყველაზე საშინელი შთაბეჭდილება იქონია. თვალწინ წარმოუდგათ ორი დიდი დანაკარგი: ერთი ისა რომ მაღალი სურვილებით გატაცებული ყმაწვილი კაცი გამოუცდლობის მსხვერპლი შეიქნა და მეორეც—შესაძლებელი იყო ამ გარემოებას გამოემყლაკნებინა და ბოლო მოეღო იმ საერთო საქმისათვის, რომლისთვისაც აღთქმა ჰქონდათ დადებული არასდროს ელატნათ და, თუ საქროება მოითხოვდა—თავიც გაეწირათ.

სახლის პატრონი გაცელებული შეჰყურებდა და ვერ გამოერკვია იმ ქალღლის ნახევა ყველა ისე რათ დააღონა. კარგა ხანი ისე იყვნენ გაშტერებულნი, ბოლოს გარეთ გამოვიდნენ და სახლის პატრონს ისე გამოემშვიდობნენ, რომ საქმის გარემოებისა არაფერი უთქვამთ.

საღამო იყო. საქონლის ჯოგი ბღავილითა და ხტუნაობით მინდვრიდან ბრუნდებოდა და ქუჩებში მტვრის კორიანტელს აყენებდა. ამგვარადვე უხაროდათ სოფლელებსაც: მინდორში მუშაობა გაეთავებინათ და სიცილ-ხუმრობით სახლში ბრუნდებოდნენ. არც ერთს მათგანს ფიქრათ არ მოსდიოდა, რომ წინა ღამეს ორი ბოროტ-მოქმედება მომხდარიყო: ახალგაზღვა კაცი დაეტუსაღებინათ და ერთი ქალი გაეუპატიურებინათ... და ეს ორივე ბოროტ-მოქმედება ერთსა და იმავე კაცს

ჩაედინა, რომელიც სამხის სახელს ატარებდა და რომელსაც სამხის ბრბო პატივსა სცემდა!..

— გლეხი, — უთხრა ვარდანმა ამხანაგებს, — იგივე ბავშვია, მხოლოდ ჰასაკოსული ბავშვი-კი. ვთქვათ ბავშვი გაგორდა, კოტრიალობს მიწაზე, ამ კოტრიალში უცებ ქვას ანუ კედელს ახლის თავს და იმ დრომდე ტირის, ვიდრე რაიმე ტკივილსა გრძნობს; შემდეგ-კი, როცა ტკივილი უყუჩდება, ყველაფერს ივიწყებს და კვალათ კუნტრუშ-ხტუნვას მოჰყვება, თითქო არაფერიც არა მომხდარა...

— ამ გვარ მორდილ ბავშვებთან საქმის დაქერა ძალიან ძნელია, — დაუმატა ვარდანმა. — საუკუნოებით ერთსა და იმავე ტალახში გორავენ, მაგრამ მაინც ვერაფერს გრძნობენ: — დღევანდელს შემთხვევას ხვალ სრულიათ ივიწყებენ... ისევ ისე მხიარულებენ, ისევ ისე უღარდელათ შრომობენ და იმას კი აღარ ფიქრობენ რა აქვთ გასახარელი ანუ ვისთვის შრომობენ?..

— თომას-ეფენდის, — განაგრძო მან, — ძლიერ კარგათ გაუცვნია ეს ხალხი: გლეხებს „ვირებს“ ეძახის და იმათ-კი, ვინც ხალხისთვის ფიქრობს — „ხენთებს“ (სულელებს)... მოდი ეხლა შენა და მავათ აუხსენი, რომ წუხანდელი ყმაწვილი კაცი, რომელიც ისე დალაგებით უმტკიცებდა ადამიანის პიროვნულ უფლებების მნიშვნელობას, რა არის შრომა და ადამიანის ცხოვრება როგორ უნდა მოეწყოს, რომ უზრუნველ ყოფილი იყოს; უთხარი, რომ ეს ყმაწვილი კაცი წუხელ დააპატიმრეს და ხვალ სახრჩობელაზე ჩამოაკონწიალებენ-და, დარწმუნებულნი ვარ, ყველასგან ერთსა და იმავე პასუხს გაიგონებ — „ხენთი“ იყოვო!..

— მე მგონია, — სთქვა ისევ ვარდანმა, — ბ. სალმანის დასმენაში თომას-ეფენდისაც წილი უნდა ედოს.

— მეც მაგრე მგონია, მიუგო ჰაირაპეტამ.

— ეს უნდა როგორმე დანამდვილებით შევიტყოთ.

ბინდლებოდა. საღამოს ლოცვა გამოსულიყო და სოფლის მოხუცი კაცები თუ დედაკაცები საყდრიდან სახლებში ბრუნ-

დებოდნენ. ვარდანი და მისი ამხანაგები ცდილობდნენ სოფელს ჩქარა გაშორებოდნენ.

— კარგი ნემსები... კრელ-კრელი ძაფები.. ბჭყვრიალა ღი-იღები-ი!.. გაისმა კოკლი ჩარჩის ნაცნობი ხმა.

ჩარჩი ქუჩის მეორე მხრიდან მოდიოდა ისევე რწვევითა და კოკლობით, როგორც რამდენიმე დღის წინათ ვარდანს ენახა; ზურგზე იგივე უშველვებელი ყუუი ეკიდა და ხელშიაც იგივე უზარმაზარი კეტი ეჭირა, რომელიც ჰერკულესის ლანტს უფრო მეტათ გავდა, ვიდრე ხელ-ჯოხს. ვარდანი და მისი ამხანაგები რომ დაინახა, მიმართა:

— ბატონებო, ლოთიანათ იყიდეთ რამე, საღამოს სიფთავა, იაფათ მოგცემთ

— აბა რა გაქვს?

— ყველაფერი, შენი ქირიმე.. მიუგო ჩარჩმა და ყუთი მიწაზე დადო.

ვარდანმა საწვრილმანოს ვითომდა თვალთვრება დაუწყო და თან ხელში ის ქალღლის ნახევი ჩაუდო, რომელიც გლეხის ოთახში იპოვნეს. ჩარჩმა ქალღლს საჩქაროთ თვალი გადაავლო და ძლივს გასაგონი ხმით მიუგო:

— მე უკვე ვიცი...

— რა უნდა ვქნათ?..

ცოტა ხნის შემდეგ შეგხვდებით და მოვილაპარაკებთ...

— სადა?

— გზა განაგრძეთ .. გიპოვნით.

ყველა ეს ისე უტეხად და შეუნიშვნელათ მოხდა, რომ იქ მდგომ ჰაირაპეტასა და აპოს არა გაუგიათ-რა.

ჩარჩმა თავისი ყუთი კვალათ შეჰკრა, ზურგზე მოიკიდა,— „ტყუილათ ჩამომაღებინოთო“—სთქვა ხმა მალლა და ერთი გლეხის სახლისკენ გასწია. თან გუნებაში ამბობდა: დღეს გვარიანათ ვივაქრე, ახლა-კი უნდა შევისვენოო...

ვარდანმა და ამხანაგებმა გზა განაგრძეს. გლეხთა ქოხებში ქრაქები ინთებოდა.

ოსტატ პეტრეს სახლის წინ გაიარეს, კარებში მეზობელი ოპო იდგა. როცა-კი შებინდებისას სომხის გლეხები ვინმე

უცხოს მოჰკრავენ თვალს, ნაცნობი იყოს, გინდ უცნობი, ჩვეულებათა აქვთ სახლში მიიწვიონ: „გვესტუმრეთო.“ ამ გვარი შეპატიჟება ბევრისგან გაიგონეს, მაგრამ ყველას მადლობას ეუბნებოდნენ და წინ მიდიოდნენ. გარნა ოსტატ პეტრეს ქოხის წინ-კი გაჩერდნენ. მაგრამ მიტომ-კი არა, რომ ოპოს შეპატიჟება გაიგონეს, არამედ იმიტომ, რომ სახლიდან რაღაც არა ჩვეულებრივი ხმა შემოესმათ, თითქო ვიღაც შველას თხოულობსო. მაშინვე ეზოში შევიდნენ. ხმა მოისმოდა საქონლის გომიდან, სადაც სიბნელისგან არაფერი სჩანდა. აპო ქოხში შევარდა, ანთებული ქრაქი გამოარბენინა და და სამნივ გომისკენ გაეშურნენ. შიგ რომ შევიდნენ, თვალწინ შემდეგი სურათი წარმოუდგათ: ახალგაზდა ქალს ყელზე თოკი გადაეგდო და ქერში იყო ჩამოკიდებული; ერთი დედაკაცი-კი ფეხებზე მოხვევოდა და ცდილობდა მალა აეწია, რომ ქალს თოკი არ გასქირებოდა. „გამიშვი, გამიშვი!“... გაიძახოდა ქალი მიხრწნილი ხმით; დედაკაცი-კი მწუხარებით შეჰღრიალებდა: „ბარბარე-ჯან“-ო...

მაშინვე მისცვივდენ, თოკი ჩამოსქრეს და ცოცხალ-მკვდარი ქალი თავისივე ხელით დამზადებულ სახრჩობელადან ძირს ჩამოიღეს. ერთი წუთი კიდევ რომ დაგვიანებულიყო, ყველაფერი გათავებული იქნებოდა, რადგან დედაკაცს ხელები ძალზე დაღლოდა და იმდენი ღონე აღარ შესწევდა, რომ ქალი დაეხსნა.

ასწიეს საბრალო ქალი და ქოხში ამოიტანეს. ჯერაც გონზე არ მოსულიყო. მაშინვე ლოგინი გაუშალეს და ჩააწვინეს. შელურჯებული სახე დრო-გამოშვებით უთრთოდა, მოკუმული ტუჩები-კი ხამუშ ხამუშ მოძრაობაში მოდიოდა და ერთსა და იმავე სიტყვას იმეორებდა—„გამიშვი!“... იქვე მდგომი შუშანა ტიროდა, ძალზე იცრემლებოდა და თან წყევლა-კრულვას უგზავნიდა ვიღაც უცნობს, რომლის სახელიც აღარ ახსოვდა. საბრალო დედაკაცი ჩქარ-ჩქარა ავადმყოფთან მიდიოდა, მის ლამაზ თავს გულში იკრავდა და თან მწუხარეთ ეუბნებოდა: „ბარბარე-ჯან, რაზე იკლავდი თავს?... შენ ხომ არა ხარ

დამნაშავე?... დეე იმ უსირცხვილოს მაგიერი ღმერთმა მის-
 ცესო“...

ვარდანი და მისი ამხანაგები მიხვდნენ, რომ აქ რაღაც საი-
 ღუმლოება იფარებოდა. მაგრამ მისი გამოცნობა გაუძნელდათ,
 რადგან შუშანა არას ამბობდა და სახლში-კი ბავშვების გარდა
 მეტი აღარავინ იყო. ამ სახლის მამაკაცს ჰაირაპეტა კარგათ
 იცნობდა, რადგან ოსტატი პეტრე იმათსა ხშირათ დაიარებოდა
 სხვა-და-სხვა სამეურნეო იარაღების შესაკეთებლათ. ცოლს-კი
 პირველათ ხედავდა. მაგრამ გინდ ბევრჯელაც ენახოს და თუნდა
 ნაცნობიც ყოფილიყო, მაინც უცხო მამაკაცთან გაბედულათ
 ვერ ილაპარაკებდა, მეტადრე იმ გვარ შემთხვევის შესახებ.
 შუშანამ მხოლოთ დალოცა, დახმარებისთვის მადლობა გადაუ-
 ხადა და შეეხვეწა, თუ შეიძლებოდა, პეტრესთვის შეეტყობი-
 ნებინათ.

— სად არის პეტრე? ჰკითხა ჰაირაპეტამ.

— მახლობელ სოფელშია წასული სამუშაოთ, მიუგო
 დედაკაცმა.

ის იყო გარეთ უნდა გამოსულიყვენ პეტრესთან კაცის
 გასაგზავნათ, რომ ავადმყოფმა თვალი გაახილა და წყალი მოი-
 თხოვა. გახარებულმა შუშანამ მაშინვე მიუბრუნა. ავადმყო-
 ფმა წყალი ხარბათ დალია, ქალის გალურჯებული სახე ნა-
 ცრის ფრათ შეცვლილიყო და თვალებიც დასწითლებოდა,
 რაც, უეჭველია, სისხლის აღელვებისაგან უნდა წარმომდგარი-
 ყო. ქალმა რომ წყალი დალია, თავი ისევ ბალიშზე მიდო და
 სახეზე საბანი წაიფარა. საბნის ქვეშიდან ჩუმი ქვითინი მოი-
 სმა... ეტყობოდა, ქალი გონზე მოსულიყო და მწარე სინამდვი-
 ლე გახსენებოდა. მართალია, მწარე და ნაღვლიანი ქვითინი
 აღამიანს გულ უკლავდა, მაგრამ ვარდანსა და მის ამხანაგებს
 სახეზე სიხარულის შუქმა გადაჰკრა, რადგან დარწმუნდნენ, რომ
 ქალი სიკვდილს გადარჩენილიყო.

გარეთ ერთი ბიჭი მონახეს, შავი ფული აჩუქეს და პე-
 ტრეს დასამახებლათ გაგზავნეს. მეზობელი ოპო ისევ თავის
 სახლის კარებთან იდგა და არხეინათ აქეთ-იქით იყურებოდა,

თითქო არაფერიც არა მომხდარა-რაო. მიმავალი ვარდანი და მისი ამხანაგები რომ დაინახა, კვალთ შეიპატიჟა:

— მამაცხონებულნო, ამ ბნელ ღამეში სადღა მიხვალთ? ჰეი, რომ იცოდეთ წუხელ რა ქეიფში ვიყავით!— დაუმატა მან:— ამალამაც რამეს მოვაგვარებდით.

— რა ქეიფში? ჰკითხა ჰაირაპეტამ.

მეზობელი ოპო დიდის აღფრთოვანებით მოუყვა, რომ წუხელ თომას-ფეფენდი ოსტატ პეტრეს სახლს ესტუმრა და მეც იქ ვიყავ დაპატიჟებული; დიდი მხიარულება გვქონდა, „ჩალკები“ საამუროთ უკრავდნენ, ქალები ცეკვავდნენ, ბევრი ვქამეთ და ბევრიც დავლიეთ. ერთი სიტყვით დიდი მხიარულება გვქონდაო. თავისი ნამბობი შემდეგი სიტყვებით დააბოლოვა:

— მეღა ჩემმა ღმერთმა, თომას-ფეფენდი ძალიან კარგი კაცი! იმდენი არაყი მოატანია, რომ შიგ ბანაობაც-კი შეიძლებოდა!

— და ყველანი დაგათროთ, არა? ჰკითხა ვარდანმა.

— მამაცხონებულო, იმოდენა სმისგან ვინ არ დაითვრებოდა? მიუგო ოპომ სიცილით, — ლაზათიც დათრობაშია.

— პეტრე შინ იყო?

— არა, იმის მაგიერობას მე ვეწეოდი.

— შენი დათრობის შემდეგ-კი შენი ადგილი თომას-ფეფენდში დაიქირა... არა?

— შე აღარაფერი მესმოდა, სახლში თურმე აკიდებული მივეტანეთ ვილაცყებს.

ოპოს ზიზლით გაშორდნენ და თავიანთი გზა განაგრძეს.

— ახლა-კი მესმის საბრალო ქალის საქციელის მიზეზი, წარმოსთქვა ვარდანმა.

— მე-კი იმასაც, მიეხვდი, ბ. სალმანი ვისი დასმენილია... — სთქვა ჰაირაპეტამ.

— უეჭველია, — მიუგო ვარდანმა, — თომას-ფეფენდის საქმეა. ეგ ისეთი მელაძეა რამ არის, რომ შეუძლებელია ბ. სალმანის მოქმედების მიზანს არ მიხვედრილიყო და არ დაესმინოს, რათა მთავრობას თავისი ერთგულება და დიდი სამ-

სახური დაუმტკიცოს. და რადგან თითონაც ამავე სოფელში ყოფილა, ადვილათ მისახვედრია, რომ თითონვე დააჭერინებდა. როგორც ჩვენ ეფენდის ვიცნობთ, ყველა ეს ისე ადვილი შესაძლებელია, რომ უბრალო ექვიც-კი არ უნდა გვქონდეს.

ამხანაგთა შორის სიჩუმე ჩამოვარდა, მარტო მათი წყნარი ნაბიჯის ხმა-ლა ისმოდა. დაფიქრებული წინ მიდიოდნენ; ყველა ერთი აზრით იყო გამსჭვალული, რომ ახალგაზდა კაცის გამოსახსნელათ რაიმე საშუალება გამოენახათ.

— რაცა სთქვი, ვარდან, ყველაფერი მართალია, — სიჩუმე დაარღვია ჰაირაპეტამ, — ეხლა როგორ უნდა მოვიქცეთ?

— ოსმალეთის მოხელეთა სუსტი მხარე ისე მაქვს შესწავლილი, როგორც ჩემი ხელის გული. რამდენათაც უსამართლონი და უგულლონი არიან, იმდენათვე დაუდევრები არიან, — მიუგო ვარდანმა. — ამიტომ მგონია, რომ ბ. სალმანის განთავისუფლება არ გამიძნელდება. ჩემ მსახურთა გმირობა ხომ თქვენთანაც ცხადია, ცხენებიც მზათა გვყავ, ამაღამვე მოვასხდებით და უკან დავედევნებით. სადაც უნდა წაეყვანოთ, იმედი მაქვს, ვიპოვნით და, თუ სხვაფრივ მისი განთავისუფლება არ მოხერხდება, ჩვენ საკუთარ ძალ-ღონესაც გამოვიჩინთ. ოსმალოს მცველთა სიმხდალეს დიდი ხანი შეეჩვევივარ.

— ჩვენც მზათა ვართ გამოგყვეთ, მიუგეს ძმებმა, — მარტო როგორ გავიშვებთ?

— თქვენი გამოყოლა არა თუ მეტია, არამედ საშიშოც არის, მიუგო ვარდანმა. — ამასობაში ჩარჩის სიტყვა გაახსენდა „მოგეწევიით“ და ფეხი შეაყენა. თან ამხანაგებს მიმართა: — ცოტა ხანს დაეხსდეთ, თორემ სიარულში ლაპარაკი და რისამე მოფიქრება ძნელია.

თითქო დაქანცულიყო, დარდი და სევდა საშინელი სიმძიმით დასწოლოდა გულზე, რომელშიაც რაღაც ფრთონა, რაღაც მღელვარება იბადებოდა და ეს ფრთონა თანდა-თან უფრო ძლიერდებოდა...

გზას გადაუხვიეს, ნესვის ბოსტანში შევიდნენ და ერთ პატარა წამოხურულ ქოხში დასხდნენ. ბოსტანში მცველთაგა-

ნი არავინ სჩანდა, რადგან ნესვი ჯერ არ იყო შემოსული და ამიტომ ქურდის შიში არა ჰქონდათ. ამ გვარი ქოხი დაქანცულ მგზავრთათვის სწორეთ მისწრებაა ხოლმე: სიცხეშიაც შეიძლება თავის შეფარება და ნიაღვარშიაც, ეს უკანასკნელი კი იმ მხარეს ხშირი მოვლენაა

კარგი მოწმენდილი და ნათელი ღამე იყო, თუმცა მთვარე არსად სჩანდა. შორიდან მოჩანდა სოფელ ო—ში ანთებულ ქრაქების შუქი, დრო - გამოშვებით ძაღლების ყრუ, გამაფრთხილებელი ყეფა მოისმოდა.

ვარდანმა შეწყვეტილი ლაპარაკი განაგრძო. გაიმეორა, რომ ყოველი ღონისძიება უნდა ვიხმაროთ ბ. სალმანის გასანთავისუფლებათ, თორემ სიკვდილი არ ასცდებაო. ამ საქმეში თქვენი ჩარევა კი სახიფათოდ მიმაჩნია, მით უფრო, რომ ეს ცდა ან კეთილათ დაგვირგვინდება, ან ყოველი შრომა ამაოთ ჩავვივლის და ორსავე შემთხვევაში-კი ოსმალთა ჯავრის ამოყრა არ აგცდებათო. რადგანაცაო,—განაგრძო მან,—ვინ იცის, იქნება ეს საქმე უბრძოლველათ არ დაბოლოვდეს, იქნება მკვლევლობაც მოხდეს და ამ საქმეში რომ თქვენც მონაწილეობა მიიღოთ, მაშინ, როგორც აქაურებს, დაუსჯელათ არ დაგტოვებენ, თქვენს გარდა თქვენი ნათესაობაცა და მთელი თქვენი ოჯახიც დაისჯებაო. მე-კი არაფრის შიშიცარ უნდა მქონდეს, რადგან უცხოელი ვარ, სხვა სახელმწიფოს ქვეშევრდომი, შემძლია, ყოველი ჩემი განძრახვა სისრულეში მოვიყვანო, შეიდეგ დავკრა ფეხი და გავიქცე. პოვნით მე ვერავინ მიპოვნის, მეტადრე ამ ომიანობის დროსაო.

ათას ქარ-ცეცხლში გამოვლილ ვარდანის დალაგებული მსჯელობა რომ მოისმინეს, ძმებმა უპასუხეს:

— ტანისამოსს გამოვიცვლით და ვეღარ გვიცნობენ.

— სულ ერთია, როგორც უნდა მოიქცეთ, არაფერი და— იმალება. თომას-ფენდისთანები აქ ბევრნი არიან, დაბეზდება არ გაუჭირდებათ. ოღონდ ოსმალების გული-კი რითიმე მოიგონ, თორემ აქაური სომხები არავის დაინდობენ, თუნდა ამით

თავიანთი მოძმენიც დაიღუპნენ... სომეხს თავისზე დიდი მტერი სხვა არაინა ჰყავს...

უკანასკნელი სიტყვები ისეთი კბილების ღრქენით წარმოსთქვა, თითქო ვისიმე გაგლეჯა უნდაო. იმ დღის მომხდარი ამბების მწუხარე შთაბეჭდილებას მისი ნერვები საშინლათ აღეძრა. ერთი მხრივ საყვარელი მეგობრის დატუსაღებისა და საერთო საქმისადმი ხალხის უზომო გულ-გრილობისა, მეორეს მხრივ საბრალო ბარბარეს სამწუხარო ამბისა და ეფენდის სხვა მრავალ ბოროტ-მოქმედებისა გამო გული საშინელი სიბრაზით გავსებოდა, თუმცა ჯერაც არა იცოდა-რა, რაც იმ დღეს ამ საზიზღარ კაცს სისაძაგლე და ათასი უწყესობა ჩაედინა მოხუცის სახლში. ისე იყო აღელვებული, აღუფოთებას იქამდინ მიეყვანა, რომ ლალა თითქმის აღარც-კი ახსოვდა; დავიწყებოდა ის ნაზი არსება, რომელსაც ვარდანის გულში პირველი ადგილი ეჭირა. უცებ მისი სახე თვალ წინ წარმოუდგა, მისი დაღონებული და მუდარებით სავსე თვალები ისე გამოიყურებოდა, თითქო ეუბნება: „სად მიხვალ? მარტოს რათ მტოვებ? საყვარელ მეგობრის გამოსახსნელათ მიდიხარ, მაგრამ განა მე-კი შენი საყვარელი არსება არა ვარ?! სიტყვა არ მომეცი, წაგიყვან, ამ ქვეყანას გაგაშორებო? აქ ველარ გაეძლებ... მეშინია, ძალიან მეშინია ქურთებისაო!“...

ვარდანის გრძნობათა შორის საშინელი ბრძოლა იყო ატეხილი. წინ ედგა ორი არსება: საყვარელი ქალი და გულითადი მეგობარი. ორივეს დახმარება ესაქიროებოდა, ორივეს სიცოცხლე განსაცდელში იყო ჩაყარდნილი.

ფათთაჰ-ბეგის განძრახვა ვარდანმა ჯერ დანამდვილებით არ იცოდა. ის-კი ძალიან კარგათ იცოდა თომას - ეფენდი საბრალო ქალს რა ვერაგულ მახეს უგებდა; კარგათ იცოდა, რომ საზიზღარი მიზნის მისაღწევათ ეფენდი არავითარ საშუალებას არ დაიშურებდა.

პატარა ჩაღურ ქოხში ერთხანათ სიჩუმე ჩამოვარდა. ჰაირაპეტაც იმავე ფიქრს გაეტაცნა. ვარდანისა და ლალას სიყვარულის ამბავი იცოდა და ამიტომ იგი, ვარდანი, თავის სიძედ

ჰყავდა დასახული. ეხლა-კი ვარდანი შორდებოდა, მეგობრის გამოსახსნელათ მიდიოდა. ან როგორმე ოსმალებს ხელიდან გამოჰგლეჯდა ან კიდევ შეაკვდებოდა. ორსვე შემთხვევაში-კი ლალას დაღუპვა არ ასცდებოდა. ვინ იყო თავდები, რომ ვარდანის დაბრუნებამდინ ლალას ფათთაჰ-ბეგი არ გაიტაცებდა? იქნება ვარდანმა ეს გარემოება არ იცის, ფიქრობდა ჰაირაპეტა,—და არც ეცოდინება, რადგან ბეგის განძრახვა არ შეგვიტყობინებია. ეხლა რატომ არ უნდა შევატყობინო? მაგრამ როგორ ვუთხრა? ვარდანს არც ერთ ჩვენი ოჯახის წევრისთვის არაფერი უთქვამს, რომ ლალა მიყვარს და მისი შერთვა მინდაო. ეს საიდუმლო მარტო სარამ იცოდა, ისიც შემთხვევით. ერთი ერთმანეთზე მომხდარმა ამბებმა ვარდანს დრო აღარ მისცა, გული გაეხსნა და ყველაფერი გამოემჟღავნებინა. ეს ახალი და საშიშარი გადაწყვეტილება ხომ ლალას სრულიად აშორებდა. ჰაირაპეტას იმედი, რომ ვარდანი ლალას წაიყვანდა, ისეთ შორს ქვეყანას წაიყვანდა, სადაც სისხლის მსმელ ფათთაჰ-ბეგს ხელი ვერ მისწვდამოდა, ეხლა უწყალოთ ინთქებოდა.

მეორე მხრივ ნაკლებათ გულს არც თუ ბ. სალმანის დაკარგვა უკლოვდა. ეს თავ-განწირული ახალგაზდა ვარდანზე ნაკლებ არ შეუყვარდა და პატივისცა სცემდა. ამიტომ მისი თავის განებება ოსმალების ხელში, რომელნიც ციხეში ჩალოპობას, ტანჯვა-წამებასა და შემდეგ სიკვდილს არ ააცდენდნენ,—უგულობათ მიაჩნდა და ეს უგულობა მის თვალში უფრო გაათკეცდებოდა, ვარდანისთვის რომ შეეტყობინებია, ლალას რა უბედურობაც მოელოდდა ქურთი ბეგის მხრივ, რადგან ვარდანს კეთილ განძრახვაზე ხელს ააღებინებდა და მით ბ. სალმანის დახსნის საქმეს ერთიან ჩაშლიდა.

ამ გვარათ ვარდანი და ჰაირაპეტა საქმეთა აწეწ-დაწეწასა და სამწუხარო გარემოებას ფიქრების ხაოსში შეეტყურებინა. ლალაცა და დატუსაღებული ახალგაზდაც ჩქარ დახმარებას საჭიროებდნენ. მაგრამ ჯერ რომელს უნდა დახმარებოდნენ?—ამის გადაწყვეტა უძნელდებოდათ.

რალას ჰფიქრობდა მესამე ამხანაგი აპო, ეს აშენებულ
 ოჯახის გაუფუჭებელი და გულადი წევრი?— შეიძლება ითქვას,
 რომ არაფერს. იგი იმ გვარ ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნოდა,
 რომელნიც რა მხარესაც უნდა გასწიოთ, წამოგყვებიან. გან-
 სხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობდა, რომ ცუდ მხარეს
 ვერ წაიყვანდით. აპო კარგი და მარჯვე იარაღი იყო ცეც-
 ხლიდან რაიმე საგნების გამოსაღებათ, მოხმარება-კი პატრო-
 ნის შნობებაზე იყო დამოკიდებული.

ვარდანის გულწრფელმა აღსარებამ საქმე ცოტა გამოარ-
 კვია. არაფერი არ დამალა— ლალასადმი სიყვარულის ამბავი
 დაწვრილებით უამბო და უთხრა, რომ ლალას სიტყვა მივეცი,
 გაგიტაცებ მეთქი და ლალაც დამთანხმდა. იძულებული ვარ
 ეს უწყსო განძრახვა სისრულეში მოვიყვანო, რადგან იმედი
 არა მაქვს, რომ მოხუცმა ქალი ნებით მომათხოვოს. მე კიდევ
 შემინინუნავს და დარწმუნებულიცა ვარ, რომ მამათქვენს ეფენ-
 დიზე უჭირავს თვალი, სასიძოთ ის უნდაო.

— ეფენდიზე ლაპარაკიც-კი მეტია, განაგრძო მან, — რად-
 გან ორივენი კარგათ იცნობთ და დღეს ხომ უფრო უკეთ გაი-
 ცანით. — იმაზე ქალის გათხოვება იმას ეგვანება, რომ აიღოთ
 და მგელს ანუ ძაღლს ჩაუგდოთ კლანჭებში. მაგრამ მე ისევ
 ის ფიქრი მტანჯავს: როგორც გითხარით, ბ. სალმანის დასა-
 ხსნელათ უნდა წავიდე, ამ განძრახვაზე ხელის აღება არ შე-
 მიძლია. ასეთი მეგობრისა და ამხანაგის დახსნის სურვილი მძი-
 მე ვალათ მაწევს. გარდა ამისა, მისი ამ გვარ განსაცდელში
 ჩავარდნის მიზეზათ, სხვათა შორის, ჩემ თავსაცა ვთვლი: ვამ-
 ხნეებდი, ვაქებებდი და მის გულში უიმისოთაც ანთებულ
 ცეცხლს უფრო ვაღუებდი. ამით მისი დაღუბვა უფრო დავა-
 ჩქარე, ამიტომ უნდა ვეცადო, რომ როგორმე დავიხსნა.

— მეორე მხრივ, ხანაგრძო მან, — წინ უშველებელი და-
 ბრკოლება მეღობება და აღარ ვიცი რა ვქნა? არ ვიცი შე-
 ვიძლებ თუ არა ლალას დატოვებას? ვინ უწყის, იქნება ეფენ-
 დიმ საქმე ისე დაატრიალოს, რომ ლალა იმ საძაგელს ჩაუვარ-

დეს ხელში?—მაშინ როგორი უნდა იყოს ლალას მდგომარეობა? .

ჰაირაპეტამ მიუგო, რომ ლალამ ჩემ ცოლს, სარას ყველაფერი უამბო, ცოლმა კიდევ მე გადმომცა, ამ გვართ თქვენი სულიერი ურთიერთობა ჩემთან ცხადია. ამიტომ მეცა და, ვგონებ, ჩვენი ძმებიც ძლიერ მოხარულნი ვიქნებით, თუ დაეჩქარები და ლალას გაიტაცებო.

— არა თუ ეფენდის მიზეზი, — დაუმატა მან, — არამედ სხვა უფრო უეჭველი მიზეზი გვაიძულებს, ლალა, რაც შეიძლება, ჩქარა მოვაშოროთ აქაურობას...

— სხვა რომელიღა მიზეზია? ჰკითხა ვარდანმა და სიბრაზისგან თვალები აენტო.

ჰაირაპეტა მოუყვა და ქურთი ბეგის განძრახვა დაწვრილებით უამბო. უამბო აგრეთვე, რომ ბეგის ცოლი ხურშიდა საშინლათ ეწინააღმდეგება ქმრის სურვილს, სარას საიდუმლოთ მოელაპარაკა და ურჩია, ლალა შორს სადმე გაგზავნეთო. ერთი სიტყვით, ყველაფერი უამბო, რაც ლალას შესახები რამ მომხდარიყო და რაც ჯერ ვარდანმა არ იცოდა.

ღრმა სევდით მოცული ისმენდა ვარდანი ჰაირაპეტას ლაპარაკს და ყოველი მისი სიტყვა გულში შხამიან ისარივით ესობოდა.

— ყველა ეგ იცოდით და მაინც მიმალავდით?—წამოიძახა ვარდანმა საშინელი სიბრაზით, — მოლოდინში იყავით, რომ ქურთი ბეგი მობძანებულიყო არხენათ, თქვენი და გაეტაცნა და თქვენ-კი თვალებ-დაქყეტილი გეცქირნათ თქვენი საკუთარი გაუბატურებისათვის?!...

ვარდანს ეხლა კი ესმოდა ლალას იმ ნაღველითა და სასო წარკვეთილებით სავსე სიტყვების მნიშვნელობა, რომელიც დღევანდლამდინ ვერ აეხსნა;—ესმოდა, რომ იმ შუადამისას, როცა მოხუცის ბაღჩაში ერთმანეთს პირველად შეხვდნენ, ნაცვლათ იმისა, რომ განმარტოების წუთები ხვეწნა-კოცნითა და სიყვარულის სანეტარო ლაპარაკით დაეტკობოთ, — ლალა მშვენიერ თვალთაგან მწუხარე ცრემლს აფრქვევდა და საში-

ნელი აღელვებით გაიძახოდა: „არა, სონასთან არ წავალ!.. სამარისა მეშინია!.. ქურთებისაც მეშინია,—დამიხსენ, უცხო ქვეყანაში წამიყვანე!“—ო... როგორც სჩანს, სკოდნია რა სამწუხარო ბედიც მოელოდდა და მიტომაც ისეთი სიბრალულით მიაშობდა თავის ტოლ-აძხანაგ ნარგიზას ხვედრს, თუ ქურთებმა როგორ მოიტაცეს, როგორ წაიყვანეს და როგორი უბედური შექმნილიყო.

არის ხოლმე იმ გვარი წუთები, როდესაც აღამიანს უბედურებისა, განსაცდელისა და მწარე შემთხვევათა უსასტიკეს ქარცეცხლშიაც-კი გული უფრო მეტს შეუდრეკელობას ღებულობს და როდესაც წყეული ბედის მუხანათობა უმაღლეს წერტილს მიაღწევს, მაშინ ყველა ამას აღარაფრათ აგდებს და თითქმის კიდევ დასცინის ხოლმე.

ვარდანიც სწორეთ ამ გვარ მდგომარეობაში იყო; ფიქრებს, გრძნობასა და სულიერ ტანჯვას აღარ ებრძოდა და ისე გამოიყურებოდა, თითქო დაშვიდებულია. ყველაფერი ერთბაშით გადაეწყვიტა, ასე რომ უკვე მოფიქრებული ჰქონდა, როგორც უნდა მოქცეულიყო.—მეგობრის სიყვარულს სატრფოს სიყვარული დაეჩრდილა.—მეგობრის დაკარგვასთან ერთათ უნდა დაკარგულიყო აგრეთვე იდეალი, დაბეზვებული და გატყავებული გლეხის განთავისუფლების იდეალი, რომელზედაც იყო დამოკიდებული არა თუ მარტო ლალასი, არამედ მრავალ ათასის დედაკაცისა და ქალიშვილის პატიოსნება და ხსნა. „მარტო ლალასთვის რათ უნდა ვიზრუნო? ფიქრობდა ვარდანი, —საერთო საქმე დავტოვეო და კერძოს გამოვეუდგე?“—ო...

—ყველა ამის შემდეგ—სთქვა მან,—იგივე უნდა გავიმეოროთ, რაც ამ რამდენიმე წუთის წინათ გითხარით. ბ. სალმანს ასე არ დავტოვებ, უნდა ვეცადო, რითაც იყოს გავანთავისუფლო. რაღა თქმა უნდა, უყურადღებოდ არც ლალას დავტოვებთ: მის შესახება რამე უნდა ვიღონოთ. აი ჩემი რჩევა, ყური დამიგდეთ...

— არავითარი ღონისძიებაც არ არის საჭირო... გაისმა ზოხი ხმა და ქოხის გვერდით კოჭლი ჩარჩის უშველებელი ტანი გამოჩნდა.

ვარდანმა რომ კოჭლი ჩარჩი დაინახა, გული რაღაც გამოურკვეველი სიხარულით აღევსო; ჰაირაპეტასა და აპოს-კი სახე უსიამოვნოთ მოეხუშათ, რადგან დარწმუნდნენ, რომ ეს მატანტალა ჩუმათ ყურს უგდებდა. ამ უცნო კაცის ამბისა არაფერი იცოდნენ, მაგრამ როცა ნახეს, რომ ვარდანმა ხელი მეგობრულათ მოჰკიდა და გვერდით მოისო, მაშინ ცოტა დამშვიდდნენ, მეტადრე როდესაც ვარდანმა გამოუცხადა—ნუ გეშინიანთ, ჩვენიანიაო...

ვარდანს მელიქ-მანსური ახლა ის აღარ იყო, რაც რამდენიმე საათის წინ მატანტალა ჩარჩის ტანისამოსით ენახათ. ისე გამოცვლილიყო, რომ თვით ვარდანმაც-კი ძლივს იცნო. ლაზების ეროვნულ ტანისამოსში გამოწყობილიყო და თავიდან ფეხებამდინ იარაღში იყო ჩამჯდარი.

— დიდხანს დარჩენა არ შემიძლია, თქვა მან საჩქაროთ,— ზომ იცით, რომ ჩვენი „მედულუკე“ მახეშია გაბმული? უნდა როგორმე დავიხსნათ.

— ჩვენც სწორეთ მავაზე ვლაპარაკობდით, მიუგო ვარდანმა.

— თქვენ იმის დარდი ნუ გაქვთ: ხვალ თუ არა, ზეგ მაინც თავისუფალი იქნება, თქვა მელიქ მანსურმა და ფეხზე წამოდგა.— თქვენ მხოლოდ ჩვენი საერთო საქმე განაგრძეთ. ახლა-კი ღამე მშვიდობისათ.

— მარტოკა მიდიხარ? ჰკითხა ვარდანმა.

— არა, აგერ იქ ამხანაგები მელიან.

ესა სთქვა და ხელი გაიშვირა მახლობელ მთებისკენ, სადაც ღამის სიბნელეში ცხენოსანთა გუნდი ოდნავ მოჩანდა.

— ვინ არიან? ჰკითხა ვარდანმა.

— რამდენიმე მთიელი ახალგაზდაა. — ნახვამდის.

ვარდანს კიდევ რაღაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ მელიქ მანსური უკვე შორს იყო წასული.

ჰაირაპეტა და აპო გაშტერებული იყვნენ. ჯერ არაფერი იცოდნენ, ვინ ანუ რა ხელობის კაცი იყო ეს საიდუმლოებით მოცული ჩარჩი ვარდანმა ყველაფერი უამბო, რაც-კი მის შესახებ იცოდა; ძმები ეხლა-კი მიხვდნენ ყველაფერს და თან დარწმუნდნენ, რომ ეს მოხერხებული და გამოცდილი აღამიანი ბ. სალმანის დახსნას მოახერხებდა.

ამის შემდეგ დასტოვეს სადარაჯო ქოხი და სახლისკენ გაემართნენ.

მოხუცის მიერ გაგზავნილმა საქომა და ელომ, ვარდანის ერთგულ თანამგზავრთ, ბევრი იარეს, იქაურობა გადააბრუნეს, მაგრამ ვარდანი და მისი ამხანაგები ვერსად იპოვეს, რომ შინ მომხდარი ამბები შეეტყობინებინათ და მოხუცის დანაბარები გადაეტათ.

— ელო, უთხრა საქომ, — საქმე ცუდათ არის, ძალიან სიფრთხილზე გვმართებს, რომ, თუ ვინიცოდა ბატონს ცუდი რამ შემთხვევს, დახმარება არ დავახანოთ.

— მეც მაგ აზრისა ვარ, მიუგო ელომ.

ამხანაგებმა გარდასწყვიტეს ხაჩოს სახლის შორი - ახლო დამალულიყვნენ და იქიდან ეთვალეერებინათ, რომ ვარდანის და მისი ამხანაგების მოსვლა არ გამოჰპაროდათ.

შუა ღამე გადასული იყო, როდესაც ვარდანი, ჰაირაპეტა და აპო სახლში დაბრუნდნენ. ჯერაც არაფერი იცოდნენ მათს შინ არ ყოფნის დროს სახლში რა ამბებიც მომხდარიყო. ეზოს კარები არხეინათ შეაღეს და შევიდნენ. იქვე მდგომმა მცველებმა კარები მაშინვე ჩაკეტეს. ნახევარ ასისთავი თავისი საზიზლარი გუნდით ოღაში ბრძანდებოდა. ზოგიერთი საძაგელი ზაფთები-კი ჯერაც ისევ ეზოში დაეთრეოდნენ და მონადირე ძაღლებივით დასუნსულებდნენ, რომ ხელში მოეგდოთ რამე.

სახლის ქალ-რძლები აღარსად ჩანდნენ, ეტყობოდათ, სადმე გახიზნულიყვნენ. ამ გვარ შემთხვევების დროს, როცა რომე-

ლიმე სახლს რაიმე ბრალი ედება და სამხედრო მხედველობის ქვეშა ვარდება, ქალ-რძლებს ყოველთვის სახლს აშორებენ.

ვარდანი და მისი ამხანაგები გაოცებული იდგნენ და ვერ გამოერკვიათ,—ეს დომხალივითარეული ბრბო რას ნიშნავდა. საქმის სინამდვილე აზრათაც არ მოსდიოდათ, რადგან მაჰმასახლისისა და, საზოგადოდ, ყოველი სომხის გლეხის სახლში ჯარის კაცთა დაბინავება გუნდებათ იმ მხარეში ჩვეულებრივ ამბავს წარმოადგენდა. ყოველთვის, როცა-კი გლეხი ამ გვარსტუმრებს იღებს, იძულებულია, ცოლი, ქალი თუ რძალი სახლს მოაშოროს, რათა სტუმართა ვნებათა-ღელვის მსხვერპლი არ შეიქმნენ, რასაკვირველია, თუ სტუმარი იმდენათ პატიოსანია, რომ მასპინძელს ხმაღს არ დააქერს და არ დააძალებს—შინ დასტოვე ჩემდა სამსახურათო...

ცოტა ხნის შემდეგ ერთი ძმა გამოჩნდა და ჰაირაპეტას ზარდაცემული ხმით მიმართა:

— ნახე იმ „პამპულამ“ რა ოინები გვიყო?... მოდი ეხლა და მთავრობას პასუხი გაეცი!.. იმ ლაწირაკს პირველ დღესვე ამოგვკრავდი პანლურს და აქედან გავუძახებდი, მაგრამ მაცდურივით ჩაერიე და ნება არ მომეცი... წადი ეხლა და პასუხიც შენ გაეცი...

ჰაირაპეტამ არაფერი უპასუხა; მიხვდა, რომ ძმის ლანძღვა-თრევა ბ. სალმანს შეეხებოდა და რალაც სამწუხარო ამბავი მომხდარიყო...

— ძმაო, მახეში ჩვენც გავებით .. წარმოსთქვა ვარდანმა სიცილით.—ესლა გვაკლდა!..

ზაფთებმა აღარ დაახანეს. მისცვივდნენ სამივეს, ხელი ჩაავლეს და ნახევარ ასის-თავთან შეიყვანეს. თომას-ეფენდი აღარსად სჩანდა. საჭირო განკარგულების მიცემის შემდეგ წასულიყო და სოფლის მღვდელ, ტერ-მარუქასა სწვეოდა. ოღაში მარტო მოხუცი და ნახევარ ასის-თავი იყვნენ, კარებში-კი რამდენიმე ჯარის კაცი ატუზულიყვნენ. ვარდანი შევიდა თუ არა, ოსმალოს მოხელის ნებართვისთვის აღარ მოუცდია, მივიდა და ხაზოს გვერდით დაჯდა. ჰაირაპეტა და აპო-კი ფეხზე დადგნენ.

— სადაური ხართ, სომეხო?

სიტყვა „სომეხო“ რალაც ზიზღიანი კილოთი წარმოსთქვა; ვარდანი აენტო, მაგრამ მაინც თავი შეიკავა და მიუგო:

— რუსეთელი.

— აქ რა საქმისთვისა ხართ მოსული?

— საეჭროთ.

— ბაშფორთი გაქვს?

— მქონდა, მაგრამ დამეკარგა.

— მაგის შეტყობა ადვილია: თქვენ მხოლოდ ის მითხარით, საზღვრის რომელ საბაჟოზე გამოიარეთ? ბაშფორთის გამოთ შევეკითხებით, თქვენი ვინაობა იქ ცხადი იქნება.

— მე კონდრაბატისტი ვარ, ჩემი ხელობის კაცს საბაჟო ქირივით ეჯავრება და შორს გაუბრუნებს. ამასაც გეტყვით, რომ ბაშფორთი არასოდესაც არა მქონია.

— მარტო კონდრაბატისტი რომ ყოფილიყავით, იქნება გვეპატიებინა, მაგრამ თქვენ უფრო მძიმე ბრალი გედებათ.

— რა ბრალი?

— თქვენ ჯაშუში ყოფილხართ.

— მართალია... უეჭველია, თომას-ფენდი გეტყოდათ... მართლაც და იგი ქეშმარიტი მოლაპარაკეა... — მიუგო ვარდანმა დაცინვით.

— ვისაც უნდა ეთქვას, ეგ სულ ერთია, წარმოსთქვა ნახევარ ასის-თავმა ისეთი კილოთი, რომ სამსახურის კაცის გულ-გრილობა არ შეუცვლია; — საეჭვო პირებს, მეტადრე ამ ომიანობის დროს, ჩვენი ქვეყნიდან ვაძევებთ. ამაღამ აქ დაგამწყვდევთ, ხვალ დილით-კი სამხედრო საქმეთა მწარმოებელთან გაგზავნით და თითონ იცის, როგორც მოგეპყრობათ.

— თუ ჩემი ბედი სამხედრო საქმეთა მწარმოებელთან უნდა გადაწყვეტილიყო, მაშ ჩვენების დაწვრილებით ჩამორთმევა რალა საჭირო იყო? თქვენი მოვალეობა იყო მარტო დაგეტუსადებინეთ, ეგ არის და ეგ. მაგრამ თქვენ სულ მაგრე იცით. აქ უკანასკნელი ზაფთი რომ რომელიმე დამნაშავეს გამოუყენო, ყველა იმის კვლევა ძიებას შეუდგება, რაც მხოლოდ უმაღლეს სასამართლოს საქმეა.

თუმცა ნახევარ ასის-თავმა ამ გვარი კილო შეურაცხებით მიიღო, მაგრამ მაინც არაფერი უპასუხა. ოთხ ზაფთს უბრძანა, რომ ვარდანი წაეყვანათ და დაემწყვდიათ. ვარდანიმ არაფერი თარი წინააღმდეგობაც არ გაუწია და თავის ნებით გაჰყვა.

ვარდანი რომ გაიყვანეს, ჯერი ახლა ჰაირაპეტასა და აპოზე მიდგა.

— ამათი ჩვენების ჩამორთმევა საქირო არ არის, ბრძანა ნახევარ ასის-თავმა: — მაგათი დანაშაული იგრეც ცხადია. წაიყვანეთ, დაამწყვდიეთ და ფთხილათ იყავით.

მოხუცი ისე გაშტერებულიყო, თითქო ბურანშიაო, მის თვალ წინ მომხდარი ამბები სიზმარი ეგონა. რათ მომატყუა ეფენდომ? ჰფიქრობდა იგი. ნუ თუ ყველა ეს მართლა მარტო მოსაჩვენებლათა და თვალის ასაბმელათ არის მოხერხებულიო?

ვარდანი, ჰაირაპეტა და აპო წაიყვანეს და ერთს შენობაში ჩამწყვდიეს, რომელიც ბეღლის მაგიერობას ეწეოდა. იატაკი და კედლები ქვით იყო ნაგები, ქვები ისე იყო დაწყობილი, რომ სადმე ქუქრუტანა არ დარჩენილიყო და თავი არ შეპარულიყო. ფანჯრები ვიწროები ჰქონდა დატანებული და ზედაც წვრილათ დახვრეტილი რკინა ჰქონდა აკრული, რომ ფრინველი ვერ შემძვრალიყო. ერთი სიტყვით ხორბლისთვის დანიშნული შენობა იმ ღამეს მკვიდრ ციხეთ გარდაიქმნა. კუთხეში ზეთის ქრაქი ბეჭუტავდა და ბნელ თაღებიან ბეღელს ოდნავ ანათებდა.

ჰაირაპეტა და აპო სდუმდნენ, სახეზე მწარე სასოწარკვეთილება და უიმედობის სევდა დამჩნეოდათ. ოსმალოს მოხელეთა შეუბრალებლობა კარგათ ჰქონდათ გაცნობილი. საკმაო იყო სულ უბრალო რამ, ხშირათ მათგანვე გამოგონილი, როც სრულიად უდანაშაულო კაცი დამნაშავის სკამზე წამოესკუბებინათ. მზათ იყვნენ უდანაშაულო ეწვალეზინათ, სისხლი გამოეწოვათ და მთლათ გაენადგურებინათ, როდესაც ეს უდანაშაულო ცოტათ თუ ბევრათ შეძლებული სომეხი იყო. ეხლაკი დამწყვდეულთა დამნაშავის სკამზე წამოსასკუბებლათ ბევრი საბუთი მოეპოვებოდათ. მაგრამ ეს საბუთები საიდან წარმოს-

დგა, ანუ ვისი დაბეზღებული იყვნენ—ამის შესახებ-კი ვაკეუულ აზრს ვერ დასდგამოდნენ.

ვარდანი-კი, თითქო არაფერიაო, დამშვიდებული გამოიყურებოდა და ეს მისი სიმშვიდე, მისი სიწყნარე მღელვარე ზღვის იმ გვარ დამშვიდებას მოგვაგონებდათ, რომელიც საშინელ ფრთონას მოსდევს ხოლმე.

— რას დაფიქრებულხართ, ყველაფერს ერთი არაკით აგინსნით, — უთხრა მან თავის თანა ტუსალთ, — ტყის ხეებმა თავიანთ მეფეს ამბავი წაუღეს და მოახსენეს: ერთი რაღაც წყეული იარაღი გაჩნდა და შეუბრალებლათ მუსრს გვაველებსო. მეფემ იკითხა: „იმ იარაღს სახელათ რა ჰქვიან?“ო. — ცულიო — მიუგეს ხეებმა. მეფემ კვლავ იკითხა: „რა გვარი მოწყობილობისააო?“ — თავი რკინისა აქეს, ტარი-კი ხისაო, მიუგეს ხეებმა. მეფემ თავი გაიქნია და ნაღვლიანათ წარმოსთქვა: „ტარი რომ ჩვენთავანი ჰქონია, ძალიან საშიშო იარაღი იქნებოა“.

ტარი ჩვენთავანია!.. — გაიმეორა მწუხარედ ვარდანი; — ჩვენი გამძარცველი, ჩვენი მტანჯველი, ჩვენი დამმონავებული, ჩვენი გამათახსირებელი და ჩვენი სახლის დამქცევი იარაღის ტარი ჩვენივე სომეხთავანია. თომას-ეფენდები, სოფლის მულთეზიმიდან მოკიდებული, ვიდრე ბრწყინვალე პორტის სომხის ბობოლგებამდინ, მტრის ხელში სულ ამ გვარი ტარები არიან. ამ გვარი წყეული, დამლუბველი ტარები სომხეთის ისტორიის არც ერთ ხანას არა ჰკლებია. ჩვენი ისტორიის გადათვლიერების დროს თუ შეხვდეთ, რომ სამშობლო და ერი მტრის ხელში ჩავარდნილიყოს, — იცოდეთ, შიგ სომხის ხელი ერევა. თუ ნახოთ, რომ სომხის მეფე ტახტიდან გადმოგდებულიყოს და მისი კვერთხი უცხოს ხელში გადასულიყოს, — იცოდეთ შიგ სომხის ხელი ერევა; როცა შეხვდეთ, რომ სომხის მეფე ღალატით გაეძევებინათ და მისი სატახტო ქალაქის კარები მტერს ღია დახვედროდეს, — იცოდეთ შიგ სომხის ხელი ურევია; როცა შეხვდეთ, რომ სამშობლოს მიწა სომხის სისხლით მორწყულიყოს, ადგილ-საცხოვრებელი ცეცხლს გაენადგურებინოს და მცხოვრებნი ტყვეთ წაეყვანათ, — იცოდეთ შიგ სოგ-

ხის ხელი ურევია; როცა შეხედეთ, რომ სარწმუნოებისა, ეროვნობისა და წმინდა ეკკლესიის ღალატით მომხდარიყოს,—იცოდეთ შიგ სომხის ხელი ურევია... ერთი სიტყვით, ყოველ ჩვენს უბედურებას, ყოველ ტანჯვა-ვაებას და მტრისგან მოყენებულ ძალმომრეობა-მტარვალობას ტარათ ჩვენივე სომეხი ჰქონია გაკეთებული. სომეხი თვითონვე ანგრევს თავის ეროვნულ საძირკველს, თავის ხელითვე ანადგურებს თავის წმიდათა-წმიდას და ყოველ გვარ ეროვნულ ძვირფას განძს... სხვას რაღათ ვამტყუნებთ?

ჰაირაპეტა და აპო ღრმა მწუხარებით უგდებდნენ ყურს. ბოლოს ჰაირაპეტამ ჰკითხა:

— მაშ ჩვენი იმედები მთლათ დაინთქა?.. მაშ დაწყებული შენობა ისე ჩაგვეშალა, რომ მიწას აცილებაც-კი ვერ ეღირსა?...

— თითქო წინასწარმეტყველის წინათ-გრძნობა ჩამძახოდა, იმთავითვე ვგრძნობდი, რომ საქმე ამით დასრულდებოდა, და სხვა რომელიმე შედეგის მოლოდინი ნამდვილი სისულელე იქნებოდა, მიუგო ვარდანმა.—თვით ბ. სალმანიც-კი ყოყმანში იყო და დაწყებული საქმის კეთილი ნაყოფის მოლოდინი საესეებით არა სწამდა. სიტყვა-სიტყვით მახსოვს მისი უიმედო სიტყვები, როდესაც იმედებით აღსავსე ახალგაზნა მეუბნებოდა:—„როცა ხალხის მოძრაობის რაიმე იდეალი მხოლოდ რამდენიმე პირთა ოცნებაა, არ გასაზოგადოებულა და ბრბოს ერთ ნაწილსაც-კი არ შეუგნია, — ერთის დაკვრით განაცარ-მტვერდება, თუ-კი მოწინავე პირები აღარ იქნებიან. გარნა სულ სხვაა უმრავლესობა, ბრბო: თუ ბრბოში რაიმე აზრმა გაიდგა ფესვი, მისი აღმოფხვრა შეუძლებელიაო.“

—ჩვენაო,—ამბობდა იგი,—ახლა მხოლოდ მთესველთა მოვალეობას უნდა ვასრულებდეთ და არა მომკალთა. სამკალი მომავალ თაობას უნდა დაეუტოვოთო“. და აი სწორეთ ეს იყო მიზეზი, რომ უკანასკნელ დროს უფრო მკვიდრის, უფრო დროისა და მიზნის შესაფერ დაწესებულეთა და მკვიდრებას შეუდგა, სახელდობრ—სასწავლებლების აგებას. ბ.

საღმანის მოქმედებას მიზნათ აჯანყება არა ჰქონია: მის მოღვაწეობას პირველში უფრო რევოლუციონური ელფერი სდევდა, შემდეგში-კი წინასწარ მომზადების იერი დაეტყო. ერთხელ ისეთი მხიარული ღიმილით მომმართა, როგორც მის გაცვივებულ სახეზე არასოდეს არ შემინიშნავს: ვარდანო, მითხრა, — ჩვენ რომ ხალხის განათლების საქმეს ვკისრულობთ, არა რომ ჯერ ჩვენც გაუნათლებლები ვართ, ჯერ ბევრი რამ უნდა ვისწავლოთ, თვით იმავე ხალხისგანაც-კი, რომლის მოძღვრობასაც ჩვენა ვკისრულობთ. ხალხი უდიდესი მასწავლებელია. ყოველ მის გარდმოცემა-თქმულებაში უსაზღვრო სიბრძნე იხატებაო. აბა მოისმინეო, მითხრა, ჩვენი და ოსმალების დამოკიდებულებას ხალხი როგორ ახასიეთებს: „ძაღლს დაუმეგობრდი, მაგრამ ჯოხს-კი ხელიდან ნუ გააგდებო“. მართლაც ეს არაკი უმთავრესს საშუალებას შეიცავს, თუ მაჰმადიანებთან როგორი დამოკიდებულება უნდა ვიქონიოთ. ოსმალები მკბენარნი არიან: ჯოხი ყოველთვის ხელთ უნდა გვეპყრას, რომ მათმა ბასრმა კბილებმა არაფერი გვავნონ. და აი სწორეთ ეს იყო მიზეზი, რომ ბ. საღმანი სულ იმის ცდაში იყო, ხალხი შეეიარაღებინა და თავის დაცვის ფარგალში ჩაეყენებინა.

ვარდანის ლაპარაკს ჰაირაპეტა და აპო დიდის ყურადღებით ისმენდნენ. საკუთარი წყლული დავიწყებოდათ, დავიწყებოდათ ის მწარე ხვედრი, რომელიც მეორე დღით მოელოდდათ, და მთლათ საზოგადო წყლულების ფიქრს მისცემოდნენ. მართალია, ბ. საღმანისაგანაც ბევრჯერ გაეგონათ ამ გვარი აზრები, მაგრამ ასე საფუძვლიანათ-კი არასოდეს არ შეუუგნიათ.

ვარდანი ხომ მთლათ მკვერ-მეტყველებათ გარდაქცეულიყო; თითქო საპრობილეს აღუფრთოვანებიაო, დაუყენებლივ ლაპარაკობდა. მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ციხეში მრავალჯერ მჯდარიყო, მაგრამ ციხიდან მუდამ ნაღვლიანი შთაბეჭდილება გამოუტანია; ეხლა კი თითქო უხაროდა, რაღაც კმაყოფილებასა გრძნობდა. იმ დროს იგი სასიკვდილოთ გამზადებულ ტუსაღს მოგაგონებდათ, რომელიც სასიკვდილო

ბომბეა აღმართული, მაღლიდან უსამართლო ქვეყანას ღრმა მწუხარებითა და ზიზღით გაჰყურებს და ბოროტ, უგულო ადამიანთა ქკუა-მოკლეობას დასცინის, თან-კი გუნებაში გაიძახის: „აი მთელი თქვენი ძალა! ამაზე მეტი ხომ აღარაფერი შეგიძლიათ?!.. თქვენ მხოლოდ ჩემს სხეულსა ჰკლავთ, მაგრამ ჩემი დათესილი ფიქრებისა და აზრების მოკვლა-გაქრობა-კი არ შეგიძლიათ...“

—„ძალის გაუმეგობრდი, მაგრამ ჯოხს-კი ხელიდან ნუ დაადგებო!“.. განაგრძო ვარდანმა.—ცხოვრების ამ გვარი ვითარება ელ-ქაჯებსა ჰბადებს ხოლმე — ჩემისთანა ელ - ქაჯებს (чудовище)... ჩემო მეგობრებო, თქვენ, უეჭველია, ისეთი არა გგონივართ, როგორც ნამდვილათა ვარ. მაგრამ რადგან შესაძლებელია ამის მეტათ ველარ შეგვხვდეს ლაპარაკი (ვინ იცის რა მოგველის!), ამიტომ ყური დამიგდეთ. მე იმ ადამიანთა რიცხვს ვეკუთვნი, რომელნიც ავის ავით მიწყევას პატარაობითვე ეჩვევიან. ჩემი ხელები მრავალჯერ შევლებილა ადამიანის სისხლით, მაგრამ უდანაშაულოს სისხლით კი—არასდროს. ერთხელ სასულიერო წოდებათა რიცხვშიაც ვიყავი შერიცხული, მაგრამ დაბადებიდან (ბიბლია) მხოლოდ ეს ვისწავლე: „თვალი თვალისა წილ და კბილი კბილისა წილო“. როცა ამოვიკითხე, რომ იელოვას წინასწარმეტყველმა, მამულის სიყვარულით გატაცებულმა მოსემ ურიის მტანჯველი ეგვიპტელი მოკლა და მისი გვამი ნილოსის ლამში დაფლავა,—გული განუსაზღვრელი ზიზღით ამევსო და წყევლა-კრულვას ვუთვლიდი იმ ერებს, რომლებიც სომხებს ისევე სტანჯავდნენ, როგორც ეგვიპტელნი-ურიებს. როცა ამოვიკითხე, რომ იელოვას წინასწარმეტყველმა მოსემ რამდენიმე უცხო ტომი გაანადგურა, ვიდრე აღთქმულ ქვეყანას უცხოელთაგან გაანთავისუფლებდა და ზედ ისრაელის შვილებს დაასახლებდაო,—ვიფიქრე: ასევე უნდა მოვექცეთ ოსმალებს, ქურთებსა და ჩერქეზებს, რომელნიც ჩვენ მამა-პაპათაგან ნაანდერძვე მიწა-წყალზე გაბატონებულან-მეთქი. ეს იგივე ბუნების კანონია, რომელსაც ბ. სალმანი მცენარეთა მაგალითებით გვიხსნიდა. მცენარეთა

ერთი მოდგმა მეორესა სჩაგრავს, სულს უხუთავს და სპობს და მის ადგილს თითონ იქერს. თუ არ გვინდა, რომ ამ არსებობისთვის ბრძოლამ დედა-მიწის პირიდან აღგვავოს, წინა-აღმდეგობის უნარი უნდა გვქონდეს; ამ თვისებას, ამ შნოსა და უნარს სახელათ თავის დაცვა ეწოდება. ბ. სალმანის უმთავრესი მიზანიც სწორეთ ის იყო, რომ ხალხს ეს თვისება შეესისხლ-ხორცებინა.

— ეს თვისება მე აღრევე შევითვისე. იქნება მორალისტმა უზნეო, სისხლის მსმელი მხეცი მიცოდოს, ღვდელმა კიდევ — ცოდვილი დამიძახოს, — მაგრამ არაფერია, დევ რაც უნდათ, ის მიწოდონ, მე მაინც ისე მოვიქცევი, როგორც ცხოვრება მოითხოვს. მაგრამ თუ ოდესმე ადამიანები ბოროტ-მოქმედებას დაეხსნებიან, ქვეყნადაც მშვიდობიანობა და ქრისტიანული ძმობა-სიყვარული დამყარდება, მაშინ მზათა ვარ ყველაფერი დავივიწყო, ყველაზე გულ-კეთილი შევიქნე და ჩემი ღღევანდელი მტრები ძმურათ გადავკოცნო...

ასე და ამ გვართ ჩვენი ტუსაღნი ჯერ კიდევ დიდხანს საუბრობდნენ, ვიდრე ქრაქში ჩასხმული ზეთი გამოიღეოდა. რამდენსამე წუთს კიდევ ციმციმებდა, შემდეგ შიშინი დაიწყო და კიდევ ჩაქრა. ციხე-ბეღელში კუმეტი სიბნელე გამეფდა.

XXXI

სწორეთ იმავე ღამეს, რა ღამესაც ვარდანი, ჰაირაპეტა და აპო ციხე-ბეღელში ფილოსოფოსობდნენ, უბედური მამულის უბედური ხალხის ჭირ-ვარამს მოსთქვამდნენ, — თომას-ეფენდი სოფლის მღვდელ ტერ-მარუქასთან გაბრტყელებული-ყო; ვახშიმი გაეთავებინა და სიამოვნებისაგან სახე გაბწყინებული ტერტერას ემასლაათებოდა.

ეს სწორეთ ის ტერტერა იყო, რომელმაც ბ. სალმანს იმდენი უსიამოვნება მიაყენა; ეხლა-კი მისი დაღუპვის ამბავი აწუხებდა, მაგრამ აწუხებდა არა იმიტომ, რომ ერთი შესა-

ნიშნავი პირი საზოგადო სამოღვაწეო ასპარეზს უნდა ჩამოშორებოდა, არამედ—საზოგადოთ ყოველი სომხის დაღუპვა სამწუხაროთ მიიჩნდა. ტერ-მარუქა ბოროტი კაცი არ იყო, და თუ მოძრაობას ეწინააღმდეგებოდა და ბ. სალმანის სასწავლებლების დაარსების საქმესაც ხელს უშლიდა, ესეც მხოლოთ გულკეთილობით მოსდიოდა, რადგან მავნებლათ მიიჩნდა.

ვიღრე მღვდლათ ეკურთხებოდა, იგი ერთი უბრალო გლეხი ყოფილიყო, ცოტათ თუ ბევრათ წერა-კითხვა ბავშვობისას წმ. იოვანეს მონასტერში ესწავლა. მიწათ-მოქმედება, ანუ სოფლის მეურნეობა ვერ მოუხდა, გაღარიბდა და ბედის საძიებლათ უცხო მხარეს მიმართა. არც თუ ბედის მადიებლობამ შესძინა რამე. ბევრი იარა, ბევრს საქმეს მოჰკიდა ხელი, მაგრამ ყველგან საქმე ცუდათ წაუვიდა, ბოლოს ვანში ამოჰყო თავი, ყავა-ხანა გახსნა, მაგრამ, რადგან აქაც საქმე ცუდათ წაუვიდა, უგროშ-კაპეიკოთ სამშობლოშივე დაბრუნდა. ცხოვრებისთვის რომ სხვა საშუალება ვერაფერი იპოვა, ტერტერათ ეკურთხა.

იმ ღამეს მღვდელთან სოფლის შესანიშნავი ჰედაგოგი სიმონა დიაკვანიც იყო დაპატივებული, როგორც სახლის სიძე-ბატონი. სიმონა თავის თავს დიდ სწავლულათ სთვლიდა (ღვთის წინაშე, სოფლელნიც ამავე აზრისანი იყვნენ) და თავი უფრო იმითი მოჰქონდა, რომ ტერტერას სიძე იყო.

სალაპარაკო საგნათ მოხუც ხაჩოს სახლში მომხდარი ამბები გამხდარიყო. ამ ამბავმა მთელს სოფელს თავზარი დასცა და უფრო მეტათ-კი ტერტერა სწუხდა.

—„ვირი ფიქრს უნდება, ცხენი-კი შეექცევიაო“, ნათქვამია, მამაო, განაგრძო ეფენდიმ წუთის წინ გაწყვეტილი ლაპარაკი.— ქვეყნის წესი სულ ასეთი ყოფილა და ასეც იქნება. რაც რომ ღმერთს დაუდგენია, ადამიანი ვერ შესცვლის. ღმერთს ერთი ბატონათ გაუჩენია, მეორე—მუშათ. ერთი ფიქრსა და შრომას უნდება, მეორე-კი სკამს. სომეხი შრომას არის დაჩვეული, ოსმალო და ქურთი-კი ქამას. მშრომელი, მომგები რომ არ იყოს, მკამელი ვერ იცხოვრებდა. აგრეთვე მკამელი რომ არ

იყოს, მშრომელიც ვერ იცხოვრებდა. ოსმალები და ქურთები ხმლით გვიფარავენ, ჩვენ-კი იგინი ჩვენი შრომით უნდა შევინახოთ. ღმერთს ოსმალოსთვის ხმალი მიუცია, სომხისთვის - კი გუთანი, ამიტომ ერთი მეორის ადგილს ვერ დაიჭერს.

— ეგ მართალია, ეფენდი, — მიუგო მღვდელმა და თან პირჯვარი გამოისახა, — უფალი ჩვენი იესო ქრისტეც წმინდა სახარებაში სწორეთ მაგასვე ბრძანებს: თუ ღვთის ნება არ იქნება, ხიდან ფოთოლიც-კი არ ჩამოვარდება; მის უნებლივ თავზე ერთი თმაც არ გათეთრდება, — ყველა მისი ნებაა.

— მართალია, სრული ჭეშმარიტებაა... დაადასტურა სიმონა დიაკვანმა პირჯვრის წერითვე.

ლაპარაკი ახლა ომიანობისა გამო გლახთა საშინელ ძარცვა-რბევაზე ჩამოვარდა. მღვდელი არსებულ ძარცვა - გლეჯას საკუთარ ანგარიშების თვალთა ხედვის ისრითა ზომავდა და ამიტომ დაიჩვილა: მთავრობის გადასახადები ისეა გაძლიერებული, რომ გლეხის მთელი შემოსავალი ძლივს ასდის და თუ რამ გადარჩება, იმასაც ქურთები სტაცებენო, — ამიტომაო, განაგრძო ამოოხებით, — ჩემი შემოსავალი ძალიან მცირეა; ხშირად ქორწილისა, ნათლობისა და დამარხვის წესს ისე ვასრულებ, რომ ჩემ ჯიბეში ერთი ფარაც კი არ ჩადის. გლეხები მპირდებიან — შემდეგ მოგცემთო, მაგრამ ან მოცემის სახსარი არა აქვსთ, ან კიდევ მატყუებენ; ეს არის მიზეზი, რომ ბევრი ნისია მაქვსო. ახლა კი გადავწყვიტე, რომ ამის შემდეგ არც მოვნათლო, არც ჯვარი დავწერო და არც დავმარხო, ვიდრე ფულს არ ჩამაბარებენ, რადგან მეც ადამიანი ვარ და ცხოვრება მეჭირვებაო.

— მამაო, — მიუგო ეფენდიმ საქმის მკოდნე კაცის კილოთი, — გლეხს თქვენ ჩემსავით არ იცნობთ: „ღმერთს მისთვის ერთი სული მიუცია და ისიც ვეღარ გამოუერთმევია“, მაგრამ როცა მიქელ-გაბრიელი ცელით თავზე დაადგება, მაშინ კი, გაგინახიან, აძლევენ. ჩვენც ამ ანდაზით უნდა ვიხელმძღვანელოთ. გლეხი ვიდრე „კურთხეულ ჯოხს“ არ იგემებს, ფულს არ იძლევა. თქვენ ეგ ნისიების ანგარიში დაამზადეთ, ქალაქ-

დი მე გადმომეცით, მე კიდევ ერთ-ერთს ზაფთს გარდაცემ და ის შეგეგროვებს. არავის ნებას არ მივცემ, რომ შენი ერთი გროში შექამოს.

— კურთხეულ იყვენით, ეფენდი, ღმერთმა დიდხანს გაცოცხლოთ, — მიუგო მღვდელმა, — ანგარიში ახლაც მზათა მაქვს.

— წაიკითხეთ, ვნახო რამდენია.

ტერტერამ უბიდან გამოიღო ერთი გაქუტყიანებული, გაქონილ-გაპოხილი და გაყვითლებული ქალაღდი, რომელიც დიდხანს უბეში ტარებისაგან მთლათ მიფხრეწილ-მოფხრეწილიყო და პირველ ყოფილ ფერსაც გამოსთხოვებოდა. ეს ქალაღდი მისი ანგარიშის დავთარი გახლდათ. დავთრის ოთხ გვერდზე მსხვილი ასოებითა და ბრუდე ხელით მღვდლის ნისიები იყო ჩამწკრივებული. ქალაღდი თვალეებთან მიიტანა, წაიკითხვას შეეცადა, მაგრამ, რადგან ვერ შეიძლო, სიმონა დიაკვანს გადასცა და უთხრა:

— დაიჭი, დიაკვანო, წაიკითხე, თორემ თვალთ აღარ მიჭრის.

სიმონა დიაკვანმა დავთარი ჩამოართო, რამდენ ჯერმე ჩახეგლა, თანაც კისერი მოიფხანა, შემდეგ წელში გაიმართა, თვალეებთან მიიტანა და ისეთის მკვევრმეტყველური კილოთი წაიკითხა, თითქო ეპისტოლესა კითხულობსო.

— „კოქლ მუკოს ქალი მოვუნათლე, ფული დარჩა 5 ყურუში; ერთი კვირის უკან ქალი გადაეცვალა, დავმარხე, ფული დარჩა 7 ყურუში. ხულოს ბიქს ჯვარი დავწერე, ფული დარჩა 10 ყურუში; მივიღე 30 კონა ბალახი, დაიქერს 3 ყურუშს. ფანოს ცოლი რომ ავათ იყო, წაველი სახლში, სამი თავი სამკურნალო სახარება წავუკითხე, ფული დარჩა 3 ყურუში. საგოას ბიქს წყლიდან ჯვარი ამოვადებინე (წყალ-კურთხევის დღეს), ბარსოა 30 ყურუშს იძლეოდა—მე ამომადებინეო; საგოას ვუხათრე, 20 ყურუშათ მოვურიგდი, ფული დარჩა 20 ყურუში; მითხრა კალოობას ხორბალს მოგცემო, მიველი და ვთხოვე, მაგრამ არ მომცა,—გზირიც მოწამეა“...

ასე და ამ გვარად ერთი გაუთავებელი ისტორია იყო გაქიანურებული. სისწორით რომ ვთქვათ, ეს დავთარი მარტონისიების დავთარი არ იყო: იგი ნამდვილი სარკე იყო მღვდლის რამდენიმე წლის მოღვაწეობისა; მართალია რიგზე ვერ იყო დაწყობილი, მაგრამ მინც საკმაო საბუთებს შეიცავდა იმისას, თუ სოფლის მღვდელი რა საქმეშია გართული.

— რიგიანი ანგარიშია, — სთქვა ეფენდიმ და კითხვა გააწყვეტინა, რადგან მოთმინება წაერთო. — მამაო, როგორც გითხარით, ეგ ანგარიში მე გადმომეცით, მთელს შევაკრებინებ. ნ... შენის სოფლის გლეხებიც მაგრე აგვიანებდნენ სამონასტრო „ნაყოფს“ (ღალა), თავის დროზე არ აძლევდნენ; არქიმანდრიტმა წერილით მომმართა — შემიკრიბეთო, მაშინვე დავგზავნე ჩემი ზაფთები და ერთს დღეში მთელი შევაკრებინე; შემდეგში მონასტრისგან ლოცვა-კურთხევა მივიღე.

ნისიების ამგვარ საშუალებით მოკრება ტერტერამ კანონიერად დაინახა, ეფენდის წინადადება სიხარულით მიიღო, კვლავ მადლობა გადაუხადა და მისი ძვირფასი სიცოცხლეც ლოცვა-კურთხევით მოიხსენია.

გარნა რა იყო მიზეზი, რომ ეფენდიმ ამგვარი საქმის შესრულება იკისრა? იგი იმგვარ კაცთაგანი იყო, რომ თუ არა რაიმე მუხანი, ანუ გამორჩომა, ამგვარ სიკეთეს არავის უზამდა. მაშ ეხლა რალამ აიძულა იმდენი გულ-კეთილობაც კი ეხმარა, რომ შეჰპირდა — მეთედს არ ავიღებო, იმ მეთედს, რომელიც ოსმალეთში კანონიერ გარდასახადათ ითვლება, როდესაც რომელიმე ვალი მთავრობის მოხელის ბრძანებისამებრ ნაღდდება.

— მამა აბრამის ლოცვა-კურთხევა იყოს თქვენზე, ეფენდი, ღმერთმა გაგაძლიეროთ, — უთხრა მღვდელმა, როდესაც უკანასკნელი დაპირება მოისმინა.

ნისიების ერთი ამგვარი დავთარიც სიმონა დიაკვანსა სდებოდა უბეში; იმასაც ჰქონდა თავის შეგირდებისაგან მისაღები ნისიები და აზრად ჰქონდა ანგარიში ეფენდისთვისვე გარდაე-

«ა. მაგრამ სიმამრმა—მღვდელმა—ყურში წასჩურჩულა: „მოიცა, ჯერ ჩემი შეაგროვოს, შენი შემდეგისთვის იყოსო“...

ტერ-მარუქას ოჯახი რიცხვით ძლიერ პატარა იყო; მისი ერთათ-ერთი ვაჟიშვილი გარდაცვლილიყო და ცოლი და ორი ბაილი დარჩნოდა. რძალი მეორეთ აღარ გათხოვილიყო, მამამთილის სახლში დარჩენილიყო და თავის უმადურ სიცოცხლეს ბავშვების აღზრდასა სწირავდა. თითონ მღვდელი დიდი ხანია დაქვრივებულიყო და სრულიად განმარტოებულ ცხოვრებას მისცემოდა.

ხსენებულ ლამეს რომ რძალი ვახშმის მირთმევას მორჩომილიყო, თავის ავადმყოფ შვილს მისჯდომოდა და მის მოვლაში იყო გართული. საბრალო დედაკაცი ბავშვის საწოლთან მიმჯდარიყო, ავადმყოფის ფერ-მკრთალ სახეს მწარე სევდით დაჰყურებდა, გახურებულ შუბლსა და მახვებს ჩქარ-ჩქარა უშინჯავდა და თან მის შიშველ სუნთქვას ყურს უგდებდა. ამ ბავშვის ყურებით თვალ წინ იყენებდა იმის სურათს, რომელიც გულთ ჰყვარებოდა; დაკარგული ქმრის ნუგეშს უბედური იმ ბავშვში ჰპოვებდა და დარდას თუ ვარამსაც მითი იქარვებდა. მთელი ყურადღება მახედ ჰქონდა მიპყრობილი, ამიტომ სრულიად არაფერი ესმოდა, რასაც სახლში ლაპარაკობდნენ; ერთიან შშობლიურ გრძნობათა და სიბრალულათ გარდაქცეულიყო და თვალ წინ მარტო ავადმყოფს ბავშვს-ლა ხედავდა.

ეფენდის დანაპირებით გახარებულმა მღვდელმა მოისურვა, რომ მხიარულებისთვის უფრო მეტი სიცოცხლე მიეცა, რძალს უბრძანა, გამოჰყურებული ბოთლი კვლავ არყით აეყოს და, გარდა ამისა, „მაზაც*“ მოემზადებინა. მართალია, ვახშამში კიდევ გაეთავებინათ, მაგრამ ადგილობრივ ჩვეულებათა მიხედვით, საპატიო სტუმრის განსაკუთრებული პატივისცემა იმაში გამოიხატებოდა, რომ სმა ვახშმის უკანაც გაგრძელებულიყო.

*) „მაზა“ ეგრედ წოდებულ „დესერტსა“ ნიშნავს, ანუ ჩაოხს, რომელსაც გამხმარ ხილულისგან ამზადებენ.

რძალი ისე იყო აღშფოთებული, რომ მღვდელს ორჯელ განმეორება დასჭირდა, ვიდრე გააგონებდა, რასაც თხოულობდა. არყის შოვნა ძნელი არ იყო, ვინაიდან ეს საგანი ტერტერას სახლის განუშორებელ სტუმარს წარმოადგენდა; რძალი მა შუშა მაშინვე გაავსო. მაგრამ „მაზა“ რილათი უნდა მოემზადებინა? სახლში ტკბილეული არაფერი მოიპოვებოდა. ამის გამოაშკარავება-კი, სხვა არა იყოს-რა, სირცხვილათ მიაჩნდა. სომხის სახლში სტუმრის დასახვედრად ყველაფერი უნდა იპოვებოდეს. ცოტა ხნის ფიქრის შემდეგ გადასწყვიტა სასესხებლად მეზობელთან გასულიყო.

გარეთ საშინელი სიბნელე სუფევდა, თან კოკისპირული წვიმა ასხამდა. საბრალო დედაკაცი ეზოში გავიდა, ნიაღვარი გატოპა და ბანზე ავიდა, რომ მეზობლისას გადასულიყო. ამ დროს საშინელი რახა-რუხი შემოესმა, მეზობლის კარებს არახუნებდნენ, ოსმალურათ რაღაც მუქარას უთვლიდნენ და უბრძანებდნენ კარები გაეღოთ; შიგნიდან კი ძალზე ეფიცებოდნენ, რომ ვისაც დაექებთ, აქ არ არიანო... ვის დაექებდნენ? ან ეს რა ჯურა ოსმალეები იყვნენ, რომ ასე უდროვით სომხის სახლში შევარდნასა ცდილობდნენ?

ამ ქლავი-ქლუვზე ზულო (ტერტერას რძლის სახელი ზულო იყო) ძალზე შეშინდა; ვეღარც მეზობლისას გადასულიყო, ვეღარც უკან მობრუნებულიყო, უძრავად იქვე ბანზე გაჩერდა. ამ დროს რაღაც ჩურჩული შემოესმა; მოჩურჩულეთ ეტყობოდათ, რომ ბანის კიბეზე ამოდისდნენ და არ იცოდნენ, რომელ მხარეს გაქცეულიყვნენ.

— წყნარად, სტეფანიკ...

— საით წავიდე, სარა?..

ზულომ მაშინვე იცნო, ვინც იყვნენ. როცა ნახა, რომ ეს საბრალონი შველას საჭიროებდნენ, გული მიეცა და შიშის სადღაც გაუქრა. მოხუც ხაჩოს სახლში მომხდარი ამბები ზულოსაც გაეგო. კარგად იცოდა, რომ იმ სახლის რძლები და ქალიშვილები სხვა-და-სხვა სახლებში უნდა ყოფილიყვნენ გახიზნულნი. ეხლა კი, როგორც ჩანდა, იმათ დაექებდნენ ოსმა-

ლები. რათა, რა აზრით? — ამასაც მიხვდა... მაშასადამე ქუჩა-ში რომ ოსმალები იყვნენ და გახელებული კარებს არახუნებდნენ, სწორეთ იმ ჯარის კაცთაგანნი უნდა ყოფილიყვნენ, რომელთაც მოხუცის შვილები დაატუსაღეს.

ცოტა ხნის შემდეგ სარა და სტეფანიკა მღვდლის სახლის ბანზე იყვნენ და, თითქო მონადირეთაგან გაწვალებული, ალყა შემორტყმული და გზა-კვალ არეული ირემიაო, არ იცოდნენ, რომელ მხარეს გაქცეულიყვნენ. წვიმა-კი ისევ კოკიპირულათ ასხამდა. სოფლის გლეხებს სახლის კარები ჩაერახნათ და ღრმა ძილს მისცემოდნენ. შუალამე კარგა გადასული იყო.

უცებ ძალზე გაიელვა და მის წამიერ სინათლეს საშინელი ქუხილი მოჰყვა. ელვის შუქზე ზულოს აჩრდილი გამოჩნდა. სტეფანიკამ რომ ეს აჩრდილი შენიშნა, იფიქრა, ოსმალთაგანი იქნებაო, შიშისაგან თავ-ბრუ დაესხა და სარას გულზე მიესვენა. ზულომ აღარ დაახანა, მიუახლოვდა და უთხრა:

— შე ვარ, ნუ გეშინიათ!

— ოჰ, ზულო, შენა ხარ?! მიუგო სარამ ცახცახით, — თუ ღმერთი გწამს, სადმე დაგვმალე, თორემ ახლავ დაგვიქერენ... გაგვიტაცებენ!..

ზულო გაშტერდა და არ იცოდა, რა მოეგვარებინა. ეს საბრალონი სად უნდა წაეყვანა ან სად უნდა დაემალნა? შინ საეჭვო სტუმრები ეგულებოდა ამ გვარ ლტოლვილებს ძნელათ თუ მღვდელი მიიღებდა. მიუხედავად ამისა, იფიქრა ზულომ, ამ საბრალოებს რითიმე უნდა დავეხმაროო. კარგათ იცოდა, რა უპატიურებაც მოელოდდათ, ოსმალებს რომ ხელში ჩაეარდნოდნენ. მეორე მხრით-კი საშინელი პასუხის გება მოელოდდა, სამალავი ადგილი რომ მიეცა იმ დამნაშავეთათვის, რომელთა დანაშაულიც მხოლოთ იმაში მდგომარეობდა, რომ ქალებათ დაბადებულიყვნენ... დიად, ყველა ეს კარგათ იცოდა, მაგრამ სიბრალოლმა მაინც დასძლია შიში და ყოყმანი, მოახლოვებულმა განსაცდელმა-კი შევლისა და ხსნის საშუალება გამოანახვინა.

— წავიდეთ, თქვა ზულომ და სტეფანიკას ხელი მოჰკიდა. მაგრამ რადგან საბრალო ქალი ჯერაც გონს ვერ მოსულიყო, ამიტომ ორივემ ხელი მოსქიდეს და თითქმის აყვანილი წაიყვანეს.

ბანიდან ძირს ჩამოვიდნენ. საშინლათ ბნელოდა, თვალში თითი რომ ეტაკებინათ, ვერაფერს დაინახავდით. უცებ გაისმა საშინელი რახვანი, რომელიც წვიმისა და ქარის ხმაურობამ მაშინვე შთანთქა. როგორც ეტყობოდა, ოსმალებს მეზობლის კარები შეემტვრიათ.

ტერტერას სახლს გვერდით ერთი საბძელი ჰქონდა მიდგმული, რომელსაც ეზოდან კარები ჰქონდა დატანებული; ზულომ ლტოლვილნი სწორეთ იქ დამალა. საბძელში თივაყოფილიყო და სტეფანიკა და სარა შიგ ჩაიმაღნენ.

კიდევ დაგხედავთ, უთხრა ზულომ, საბძლის კარები გამოკეტა და გამობრუნდა.

წვიმის ხმაურობისა გამო ტერტერამა და მისმა სტუმრებმა გარეთ მომხდარი ამბისა ვერაფერი შეიტყეს. ზულომ კი არაფერი შეატყობინა. მხოლოდ ტერტერას მიუახლოვდა და ყურში წასჩურჩულა, რომ მეზობლებსა სძინავთ, ამიტომ „მაზას“ მოსამზადებლათ ვერაფერი ვიშოვნეო.

— მე თითონ ვიპოვნე რამეს, სთქვა მღვდელმა და წამოღგა; საკუქნაო ოთახში გავიდა და იქაურობას ქოთება დაუწყო.

ეფენდიმ ამ გარემოებით ისარგებლა, ზულოს მიუახლოვდა და ჩუმათ უთხრა:

— შენ თითონ „მაზა“ ხარ... სხვა „მაზა“ რალათ გვინდა?..

სიმონა დიკვანი ისე ჩამთვრალიყო, რომ ვერაფერი გაიგო. ეფენდის უზნეობით გაბრაზებულმა ზულომ-კი პასუხათ უთხრა:

— აი შე ლირფო, უსირცხვილო, შენა!..

სომხის დედაკაცი ყოველ გვარ შეწუხებას, ყოველგვარ უსამართლობას უჩუმიდება, ითმენს, მაგრამ როდესაც მის ზნეობასა და პატიოსნებას შეეხებიან, მაშინ-კი მოთმინება ეკარგება. გაწიწმატებული ზულო გამოშორდა და ავადმყოფ შვილს

გვერდით მოუჯდა; შვილს გამოღვიძებოდა, ცოტა არა დამ-
 შვიდება ეტყობოდა. დედა რომ დაინახა, უთხრა:

— დედილო, თოროსასა სცემე, კოჭებს მართმევს.

თოროსა ავადმყოფის უფროსი ძმა იყო, უეჭველია, ავად-
 მყოფს სიზმარში ენახა, რომ კოჭებს ართმევდა.

დედამ დასამშვიდებლათ უთხრა:

— აი, ჩემო თვალის სინათლევ, თოროსამ კოჭები უკან-
 ვე დაგობრუნა! უყურე, შვილო, აი აქ არის.

დედამ ლეიბის ქვეშიდან ბავშვის კოჭები გამოიღო და-
 ხელში მისცა. ბავშვმა მისუსტებული ხელებით თამაშობა დაუ-
 წყო. დედა სიხარულით შეჰყურებდა. ეფენდის შეურაცხება
 სადღაც მიმალულიყო, ყველაფერი დაეიწყებოდა, რადგან სა-
 ყვარელ ბავშვს უკეთესობა ეტყობოდა. გარნა ამ გვარმა მდგო-
 მარეობამ დიდხანს არ გასტანა, საბრალო დედა ახლა სხვა
 უსიამოვნებამ დააღონა. ტერტერას საკუქნაო ოთახი მთლათ
 აეჭოთებინა, მაგრამ შენახული საგანი მაინც ვერ ეპოვნა; ამი-
 ტომ ზულოს მიუახლოვდა და ჰკითხა, რომ საკუქნაოში შა-
 ქარი მქონდა შენახული და აღარსადა სჩანსო. რძალმა უპასუ-
 ხა: მე ავიღე და, რადგან იმდღეს ბავშვს დიდი სიცხე ჰქონდა
 და გამოსანელებელი სასმელი უნდა დამეღვეინებინა, შარბათი
 მოვუმზადე და ის დავაღვეინეო.

— აი შხამი და ნაღველიმც დაუღვეია!.. შეჰყვირა გაცე-
 ცხლებულმა სულის მამამ.— არ იცოდი, რომ შაქარი სტუმ-
 რისთვის იყო? აბა, ახლა რაღა ვქნათ?

ზულომ არაფერი უპასუხა, მაგრამ ნაღველიან თვალთავან-
 კი მწარე ცრემლი ღვარივით ჩამოსქდა.

ნამდვილი რომ ვთქვათ, ტერმარუქა ცუდი გულის კაცი
 არ იყო, თითქმის გულ-კეთილიც-კი იყო, მაგრამ გულ-კეთი-
 ლობა უფიცთა ხელში ხშირათ ბოროტებათ გარდაიქცევა ხო-
 ლმე. გარდა ამისა, თანამდებობას მისი გული ცოტა არა გაე-
 კაყებინა. რადგან მღვდლები, ექიმები და ჯალათები სამსახუ-
 რისა გამო მკვდრებს ხშირათ ხვდებიან, სიბრალულის გრძობაც
 ნაკლებათა აქვთ. სწორეთ ეს იყო მიზეზი, რომ შვილის-შვილის

ავადმყოფობას უფრო ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა, ვიდრე სტუმარ-მოყვარეობის სურვილს, რათა თომას - ეფენდისთან სტუმრისთვის თავი მოეწონებინა, მით უფრო, რომ ნისიების მოკრებას დაჰპირებოდა.

— დედილო, რათა ტირი? ჰკითხა ავადმყოფმა გულმტკივნეულათ და აცრემლებულ თვალებში შეეცქერდა, — ნუ ტირი, დედი, ახლა კარგათა ვარ!

ამ სიტყვებზე დედას დარდები გადაავიწყდა და ცრემლი მოიწმინდა. მშობელს იმაზე მეტათ არა ანუგეშებს-რა, როგორც საყვარელი შვილის ერთი ტკილილი სიტყვა, უმანკო ტიტინი. ზულოს ახლა-კი სტეფანიკა და სარაც გაახსენდა და გაიფიქრა: ოსმალები რომ შემოვიდნენ, მოძებნონ და იპოვნონ, იმ საბრალოებს რაღა ეშველებათო. ამიტო ჩქარობდა, უნდოდა, რომ სტუმრებს ვახშამი ჩქარა გაეთავებინათ, დაეძინათ და თითონ-კი სარასა და სტეფანიკასთან გასულიყო, მაგრამ აუტანელი სტუმრების ლოთობას ბოლო არ ეღებოდა.

ზულოს უნდოდა ის მაინც როგორმე შეეტყო, მეზობლის სახლის აყალ-მაყალი რითი დაბოლოვებულიყო. ვეღარ მოითმინა; ეს აზრი მოთმინებას უკარგავდა. რაღაც მოიმიზეზა, წამოდგა და მეორე ოთახში გავიდა, რომელსაც „გალტიკ“-ს უწოდებდნენ და რომელიც საკუქნაოს მაგიერობას ეწეოდა. ეს ოთახი და მეზობლის სახლის ოთახი პატარა ქუჭრუტანით იყო შეერთებული. ამ გვარი ქუჭრუტანები საზოგადოთ ყოველ სახლსა ჰქონდა დატანებული და გაჭირვების დროს საქმის გარემოებას ერთმანეთს ატყობინებდნენ. მეზობლისას რომ რამე მომხდარიყო, ქუჭრუტანიდან ხმას მისცემდნენ მეორეს და ასე ამ გვარად მთელს სოფელს შეატყობინებდნენ. ე ქუჭრუტანა ნათესავებისა და ახლო მეგობრის სახლებ შუა უფრო დიდი იყო, ასე რომ შეეძლოთ ერთმანეთში წვრილმანი ნივთები გაეწოდებინათ. ხშირათ რომ ვისმე სპიკა შემოაკლდებოდა, ანთებულ ქრაქებს აწვდიდნენ ერთმანეთს.

ზულო ამ ქუქრუტანიდან იცქირებოდა, სახლის ერთ ნაწილს კარგად ჰხედავდა და თან ლაპარაკი მოესმოდა:

— ყველას გაგწყვეტავთ, თუ არ გამოაჩენთ!.. რა იქნენ?.. ჩვენ გვიტხრეს, რომ აქ არიანო... თქვენ დაგიმალავთ... მოგვეციოთ ჩქარა!.. თორემ თქვენ ქალებს წავიყვანთ... იმუქრებოდნენ ოსმალები.

მეზობელი ზაქო კი ფეხ ქვეშ ჩავარდნოდან და ხვეწნა-მუდარით ეუბნებოდა:

— ღმერთი, ცა და დედამიწა მოწამე, რომ აქ არ არიან... ნუ მომკლავთ!.. აი ჩემი სახლი თქვენ ხელთაა... რაც გინდათ, უყავით...

ეს სანახაობა სწორეთ იმ ამბავს მოგაგონებდათ, რომელიც ძველათ სოდომში მოხდა, როცა ღოვტიას სახლში ქალაქის მაწანწალები მივიდნენ და თხოულობდნენ—თქვენ სახლში მყოფი სტუმრები დაგვენებეთო. გულ-კეთილი მამამთავარი-კი ემუდარებოდა, რომ სტუმრებს ხელს ნუ ახლებთ და სანაცლოთ, თუ გინდათ, ჩემი ქალები წაიყვანეთო... ისრაელის იელოვა (ღმერთი) გულზავი და მაგიერის მიმწყველი იყო და ამიტომ კაცთა ბოროტებაც დასაჯა: უზნეო ქალაქი ცეცხლითა და გოგირდით ამობუგა. სომხეთის ღმერთი-კი გულგრილათ დაჰყურებდა სოდომის ბოროტებაზე უფრო სასტიკს ბოროტებას და ბოროტ-მომქმედთ დაუსჯელათ სტოვებდა...

ზულო შიშის ზაღმა აიტანა, ძალზე ცახცახებდა, მაგრამ ცქერასა და ყურის გდებას მაინც განაგრძობდა. უცებ რაღაც ბრავგანი მოისმა და ნახა; რომ ზაქო იატაკზე გაგორდა... ქრაქი ჩაქრეს.. ახლა-კი აღარაფერი სჩანდა, ბოროტ-მოქმედების მფარველი სიბნელე გამეფდა... მარტო ოდენ ხვეწნა-მუდარის ხმა-ლა მოესმოდა: „ვაიმე!.. გამიშვი!.. ნუ მკლავ!.. მოვკვდები!.. სად მიგყევარ?..“...

ეს ხმაურობა ზაქოს სახლის ქალ-რძაღოთა ოხვრა-ვედრების ხმა იყო...

— „ჩუმათ, საძაგელო!“... ვაისმოდა ოხვრა - გმინვის პასუხათ.

ბ. კვანცულაძე

(შემდეგი იქნება)

„ს ა მ ნ ი“

მ. გორკისა

თარგმნილი ივ. პოლუმორდენოვის მიერ

მეორე დღეს ილია ხმაჩაკმენდილი დადიოდა ქალაქის ერთ უმთავრეს ქუჩაზედ. ის ეხლა აღარ იწვევდა მუშტრებს თავისი სუფთა, წკრიალა ხმით და ხმა მალლა აღარა სთვლიდა თავის საქონელს, მხოლოდ გაბოტებული ჩაპყურებდა ყუთს და გულში კი უნძრევლივ რალაც მძიმე და შავი გრძობა ლოდსავით აწვებოდა. მას სულ მოხუცის გესლიანი და ოლიმპიადას მშვიდი ცისფერი თვალები ელანდებოდნენ; მას ჯერ ვერ დაევიწყა ოლიმპიადას ხელის მოძრაობა, როცა მან ფული გაუწოდა. ხმელს, ყინვიან ჰაერში თოვლის ფერფლები დასცურავდნენ და ილიას სახეს უჩხვლეტდნენ...

მან ეს იყო ამსაიათში გაუარა პატარა დუქანს, რომელიც ეკკლესიასა და ვაქარ ლუკინის ვეებერთელა სახლს შუა მიკუნჭულიყო. დუქნის შესავალის ზევით ძველი, დაჟანგებული თუნუქი ეკიდა, რომელზედაც კიდევ ამოიკითხავდა ადამიანი:

„ფულის დახურდავება ვ. გ. პოლუექტოვი. ვყიდულობ წონით ოქრო-ვერცხლს, ხატების მორთულობას, ძვირფასს რამეებს და ძველ ფულებსა“.

ილიას მოელანდა: როცა ჩამოვიარე და დუქანში შევიხედე, კარების შუშის იქით მოხუცი იდგა და დამკინავი ღი-

*) იხ. „მოამბე“ მე-12 № რი 1902 წ.

მილით თავისს პატარა თავს მიქანდურებდაო. ლუნევს დუქანში შესვლა და მოხუცის დანახვა მოუნდა. მიზეზიც მალე იპოვნა, — როგორც ყველა მეწვრილმანე, ესეც აგროვებდა ხოლმე ძველ ფულებს და მერმე მანათს ექვს აბაზათა ჰყიდდა. ჯიბეში ეხლაც ბევრი ჰქონდა ილიას ძველი ფული.

ილია დაბრუნდა, გაბედულად შეაღო კარები, ძლივს გადავრა თავისი ყუთით ვიწრო კარებში და ქუდ-მოხდილი მოხუცს მიესალმა:

— გამარჯობათ თქვენი!

მოხუცი დახლს იქით იჯდა, ხელში ხატი ეჭირა და რიდაცით ვერცხლსა ხსნიდა. ამ მუშაობას, როგორც ეტყობოდა, ძალიან გაეტაცნა მოხუცი: მან გაკვირვებით შეხედა შემოსულს ყმაწვილს, ისევ დაუშვა თავი და უმადურად წაილაპარაკა:

— გმადლობ... რა გინდა?...

— ვერ მიცნით? — თითონაც არ იცოდა, რად დაეკითხა ილია.

— იქნება გიცანი კიდევც... რისთვის გარჯილხარ?

— ძველ ფულს იყიდით?

— აბა მაჩვენე...

ილიამ ყუთი გვერდზე მოიქცია და ხელი ჯიბისკენ გაიწოდა, რომ პორტმანი ამოეღო. მაგრამ საკვირველი იყო — ჯიბე ვერ ეპოვნა, რადგან მოხუცის სიძულვილით და რიდაცის სურვილით შეშფოთებული ხელიც გულსავით უცახცახებდა. ხელს აფაცურებდა ჯიბეში და თან მოხუცის პატარა მოტვლეპილ თავს ჩასჩერებოდა; ტანში ისე აჟრიალებდა, თითქოს ზურგზე ათასი და ათი ათასი ჰინჯველა დაუტოცავსო.

— გეშველება რამე დროზე თუ არა? — უცბად დაეკითხა მოხუცი გაჯავრებულის ხმით.

— ამ საათში!.. — ძალდატანებით, ჩუმათ წარმოსთქვა ილიამ.

ძლივს მოახერხა პორტმანის ამოღება; შემდეგ დახლს მიუახლოვდა და წამოჰყარა, რაც კი პორტმანში ფული ჰქონდა. მოხუცმა თვალი გადაავლო.

— ეგ არის მარტო? ჰმმ.— მერმე წაატანა ხელი და ფულებს სინჯვა დაუწყო:

წვრილი, გაყვითლებული თითებით აიღებდა, დიდხანს სინჯავდა დაბეჯითებით და ცხვირში ჰბუტბუტებდა:

— ეკატერინესი... ანნასი... ეკატერინესი... პავლეს დროისა... ესეც... ოცდა მეთორმეტე წლისა... მმ.. ეშმაკმა იცის ეს რა დროინდელია! წაიღე—ეს არ მინდა, გაცვეთილია სულ მთლად...

— ხომ მაინც ეტყობა, რომ ხუთშაურიაანია, — მკაცრად წაილაპარაკა ილიამ.

— სამ შაურად თუ გინდა, ავიღებ...

მოხუცმა გაღუგდო ფული, ხელის ჩქარი მოძრაობით გამოსწია უჯრა და ქექა დაიწყო მასში.

ილია შეერჟოლდა: გაყინულ რკინასავით მწვავმა ბრაზმა მოიცვა მთლად მისი არსება, — მან ხელი მოიქნია და მისი მძლავრი მუშტი მოხუცს საფეთქელში მოხვდა. მოხუცი კედელს ეცა, და თუმცა მძლავრად დაეჯახა მას თავით, მაინც იმ წამსვე დახლს ეცა, ზედ გადაეფაფხა და წვრილი გამხდარი კისერი ილიასაკენ გაიშვირა. ლუნევი კარგათ ჰხედავდა, როგორ უბრწყინავდნენ მოხუცს პატარა, მოღუშვილს პირი სახეზედ, თვალები და ესმოდა მალალი, მაგრამ ხრინწიანი ჩურჩული:

— შენი ქირიმე... შენი...

— აა, საძაგელო!—სთქვა ჩუმად ილიამ და ზიზლით წაუჭირა მოხუცს ყელში. წაუჭირა და შეარყია, მოხუცი კი მიეყრდნო მას ხელებით გულში და ხრიალებდა. თვალები გადმოუცვივდა, დაუწითლდა და ცრემლთა ნაკადული გადმოღვარა, მისი ჩაშაეებული პირიდან გადმოვარდნილმა ენამ რაღაც საოცარი მოძრაობა მორთო, თითქოს მკვლელს ახელებსო. ილიას მოხუცის თბილი ნერწყვით დაუსველდა ხელები და მოხუცის ქრითინი და ხრიალი მოესმა. უცბათ, მომაკვდავის ყინულსავით ცივი და დაგრეხილი თითები ლუნევის კისერს შეეხნენ, ილიამ კრიკა მოუჭირა, თავი მეორე მხარეს გადახარა და უფრო მძლავრად შეარყია მოხუცის მსუბუქი ტანი. ეხლა ვინც უნდა

მოსულიყო და რა ღონეც უნდა ეხმარა, მაინც მოხუცის სუსტ კისერს ხელიდან არ გაუშვებდა და არ დაზოგავდა მას. ზიზლით, სიძულვილით და შიშით გულში შეჰყურებდა ილია თვის მსხვერპლს და ამჩნევდა, რომ მისი მღვრიე თვალები თან და თან უფრო დიდრონდებოდნენ, მაგრამ უფრო მაგრა უქერდა კისერში, და იმისდა მიხედვით, რომ მოხუცი უფრო მძიმდებოდა, ილიას გული თან-და-თან უმსუბუქდებოდა და უფრო თავისუფლად ჰგრძნობდა თავსა. დაბოლოს ჰკრა თვის მსხვერპლს ხელი და მოხუცი რბილად დაეშვა იატაკზედ.

ილიამ მხოლოდ მაშინ მოიხედა: დუქანში არავინ იყო და სიჩუმე იდგა; კარებს იქით, ქუჩაში თოვლი ჰბარდნიდა. იატაკზედ, ილიას ფეხ ქვეშ ორი საპნის ნაქერი, პორტმანი და ერთი ხვევა ძაფი ეგდო. ის იმ წუთსვე მიხვდა, რომ ესენი ჩემი ყუთიდან ამოცვივნილანო, აჰკრიფა და ისევ ყუთში ჩააწყო. მერმე გაღიზნიჭა და მოხუცს დახედა: ის დაჰხლსა და კედელს შუა ჩამჯდარიყო და თავი ძირს ჩამოჰქინდროდა, ისე რომ ზეიდან მისი ყვითელი კეფა-ლა მოსჩანდა. მხოლოდ ეხლა მოჰკრა ილიამ ღია დახლს თვალი და უეცრად ოქრო-ვერცხლმა და დასტებათ დალაგებულმა ქალღლის ფულეგმა გაუღიმეს... სიხარულით აცანცახებულმა, აჩქარებით ჩაიქანა მან უბეში ჯერ ერთი დასტა, მერმე მეორე და ზარ დაცემულმა უკან მიიხედა...

ქუჩაზე აულქარებლივ გამოვიდა. ჯერ სამი ნაბიჯიც არ გადაედგა, რომ გაჩერდა, ყუთს ფრთხილად ტილო გადაათარა და ისევ თოვლისგან ჩამოზნელებულ ჰაერში შეერია. ირგვლივ ისევე ჩამოზნელებულიყო, როგორც მის გულში. ილია ჩასჩერებოდა ამ სიზნელეს, მაგრამ ხშირ თოვლის მოძრაობის მეტს ის ვერაფერს ჰხედავდა. უცბათ თვალეგში ტკივილი იგრძნო და როცა შეეხო მას მარჯვენა ხელით, ზარ-დაცემული გაშეშდა, თითქოს ფეხები დედამიწას მიეყინვენო, მას მოხუც პოლუექტოვსავით ეგონა თვალეგები გადმომცვივნია შუბლიდან და სამუდამოთ ასე დამრჩებიანო; არასოდეს აღარ დამეხუჭებიან და ყველა ცხადათ დაინახავს მათში კაცის მკვლელს

და ქურდსაო. ისინი თითქოს დახოცილიყვნენ. როცა ეხებოდა მათ ხელით, ტკივილს კი ჰგრძნობდა, მაგრამ დახუკვით კი ველარა ჰხუჩავდა; რაც უფრო მეტს აკვირდებოდა და მეტს ყურადღებას აქცევდა თვის გარეგნობას, უფრო მეტი ეშინოდა და სუნთქვა ეკვროდა. ბოლოს, როგორც იყო, მოახერხა თვალების დახუკვა. ის ეხლა სიხარულით სტკებებოდა გამეფებულ სიბნელით და უნძრევლად გაჩერებული ერთს ადგილას ნესტიან ჰაერს ღრმათა სუნთქავდა... შეიძლება დიდი ხანი ყოფილიყო ასე გარინდებული, რომ ვიღაცა მგზავრი არ დასჯახებოდა.—გონს მოსულმა ილიამ ფიცხლავ შოიხედა, — მის გვერდით ვიღამაც თბილ ქურქში გამოწყობილმა, მაღალი ტანის კაცმა გაიარა. ილია იმ დრომდინ შეჰყურებდა მას უკანიდან, სანამ უცნობი მგზავრი ზშირ თოვლის ფერფლში სრულად არ მიიმალა. მაშინ კი გაიწწორა ლუნეგმა ქუდი და ფილაქნით დაგებულ გზას გაუდგა, თვალეში კი ისევ ისევ ტკივილსა ჰგრძნობდა და თავში სიმძიმეს. მხრები უთრთოდნენ, თითები ნება-უნებლიეთ ეკუმშებოდნენ და გულში კი რაღაც უცნობი თავხედი გრძნობა ებადებოდა, რაც შიშის გრძნობას ჰკლავდა მასში და ანადგურებდა.

ჯვარედინ ქუჩაზედ გავიდა თუ არა, ილიამ პოლიციელს მოჰკრა თვალი და ანგარიშ-მიუცემლათ, ნელის და დინჯის ნაბიჯით მისკენ გასწია. მიდიოდა, მაგრამ გული კი უკვდებოდა...

— რა თოვლია!—წაელაპარაკა ილია, როცა მიუახლოვდა პოლიციელს და თვალეში ჩააჩერა.

— ჰო, ძალიან ჰბარდნის! ეხლა კი, მადლობა შენთვის ღმერთო, ცოტა დათბება!—სიამოვნებით უპასუხა პოლიციელმა. სახე დიდი და წითელი ჰქონდა და ნანგვარზედ მეტი წვერებითა ჰქონდა დაფარული.

— რა დროა ეხლა?—ჰკითხა ილიამ.

— ენახოთ!—პოლიციელმა მკლავიდან თოვლი ჩამოიბერტყა და უბეში შეიყრა ხელი. ლუნეგს კი ერთის მხრით

თუმცა ეწინოდა, მაგრამ მეორეს მხრით ესიმოვნებოდა ამ კაცთან დგომა. მას უცბათ ხმელი, ძალ - დატანებული სიცილი წასქდა.

— რა გაცინებს?— დაეკითხა პოლიციელი და თან ფრჩხილით საათის თავსახურს დაუწყო ხდა.

— როგორ გაუთეთრებინარ თოვლსა!— შესძახა ილიამ.

— მა რა ხეირს დააყრის ადამიანს ამოდენა თოვლი! ორის ნახევარია ეხლა... ხუთი წუთი უკლია ნახევარსა. ვასთომავს, ძმაო, ყინვა... შენ ეხლა შეხვალ დუქანში და დაგთბება, მეკი ექვს საათამდინ უნდა ვერქო კიდევ აქა...

შეხე შენი ყუთისთვისაც რამდენი შემოაუყრია თოვლი... პოლიციელმა ამოიოხრა და საათს დაჰხურა თავი.

— დიად, მე კი დუქანში წავალ,— სთქვა ილიამ და ღიმილით დაუმატა:

— აი, სწორედ იმ დუქანში შევალ...

— ნუ კი მაჯავრებ...

დუქანში ილია ფანჯარასთან დაჯდა. ამ ფანჯრიდან ის ეკკლესია მოსჩანდა, რომლის გვერდით პოლუექტოვის დუქანი იყო. მაგრამ ეხლა კი ჰაერში ისე ირყეოდა თოვლი, რომ აღარათფერი მოსჩანდა. ის იჯდა და თოვლის ფერფლს ადევნებდა თვალს, რომელიც ღინჯათ მოსცურავდა ჰაერში და ძირს რომ დაეცემოდა, რაღაც საუცხოვო ქსოვილსავით ეფარებოდა ადამიანთა ნაფეხურებს. მას მძლავრად და აჩქარებულად უცემდა გული, მაგრამ თავს კი თავისუფლად ჰგრძნობდა. ის იჯდა და უაზროთ ელოდა, რითი გათავდებოდა საქმე და შემდეგ რა მოხდებოდა; დრო კი ზღაზნით მიდიოდა...

როცა მოსამსახურემ ჩაი მოუტანა, ილიამ ვერ მოითმინა და ჰკითხა:

— ქუჩაში რა ამბავია... არათფერი?

— ცოტა მოთბა!.. მიუგო აჩქარებულად მოსამსახურემ და გაიქცა; ილია კი ისევ ელოდა და ჰგრძნობდა, რომ დაიღალა და ბურანში მიდიოდა. მან დაისხა ჩაი, მაგრამ არცა სვამდა, არც ინძრეოდა და არც თუ რამეზედ ჰფიქრობდა. მე-

რმე დასცხა უცებ, და როცა პალტოს გასხნა დაიწყო, ნიკაპზე ხელი მოიხვედრა, შეკრთა—მას ეგონა ეს ჩემი კი არა, სხვისი მტრული და ყინულსავით ცივი ხელები შემეხნენო. შემდეგ ხელები გაისინჯა და თუმცა სუფთები აღმოჩნდნენ, მაინც გაიფიქრა: ცუდი არ იქნებოდა, რომ საპნით გამებანაო...

— ბოლუეკტოვი მოუკლავთ!—დაიყვირა უცებ ვიღამაც. ილია ისე წამოხტა, თითქოს ამ შეძახებით ამას დაუძახესო. მაგრამ სამიკიტნოში სუყველაფერი აირია, ყველა კარებისკენ მიეჩქარებოდა, ზოგი ქუდს დაეძებდა, ზოგი პალტოს. ილიამ მაგიდაზედ უხალთუნიანი დაადგო, გადიკიდა თავისი ყუთი და ისეთისავე ჩქარის ნაბიჯით გაჰყვა ხალხსა, როგორათაც ყველანი მიდიოდნენ ახალი ამბის შესატყობათ.

მოხუცის დუქანთან ხალხი შეგროვებულიყო კიდევ. მათ შორის პოლიციელებიც დაძწოდნენ და შეშფოთებულნი ჰყვიროდნენ. სხვათა შორის, ის დიდ წვერა პოლიციელიც იქ იყო, რომელსაც წედან გამოელაპარაკა ილია. ის დუქნის კარებში გაჩერებულიყო, დუქანში არავის უშვებდა და შეშინებულის თვალებით ხალხს შეჰყურებდა და მარცხენა ლოყას ისრისავდა სულა, რომელიც უფრო წითელი ჰქონდა, ვიდრე მარჯვენა. ილია ისეთ ადგილას დადგა, რომ მას დაენახა და ხალხის ყაყანს წაუგდო ყური. მის გვერდით მაღალი, შავ-წვერა ვაჭარი იდგა და წარბებ მოღუშული, სახის მკაცრი გამომეტყველებით პატარა ტანის მოხუცის ლაპარაკს უგდებდა ყურსა.

— ბიქს, ალბათ, ეგონა ბატონი ცუდათ არისო და პეტრ სტეპანოვიჩთან მისულა და ეუბნება—წამობრძანდით, ბატონი ავით არისო. ის, რასაკვირველია, იმ წუთსვე გამოქანებულა და მოხუცი კი უკვე მკვდარი დახვედრია! არა, შენ ერთი ეს იფიქრე, რა გაბედულებაა და! შუა დღისას, ამისთანა დიდს ქუჩაზედ... ღმერთო, ღმერთო!..

შავ-წვერა ვაჭარმა ხმა-მაღლა ჩაახველა და ბოხი, მკაცრი ხმით წარმოსთქვა:

— ეს ღვთის განჩინებაა. ალბათ, არ უნდოდა მისგან მონაწილის მიღება... და ამისთანა სიკვდილით მოჰკლა...

ლუნემა ვაჭრისკენ გაიწია, უნდოდა ერთი კიდევე შეეხედა მისთვის სახეში და ამ წინ წაწევაში ყუთი გამოსდო მასა.

— შენ, ეი! — შეჰყვირა ვაჭარმა, ხელის კვრით მოიშორა და მკაცრად შეხედა ილიას: — სად მიძვრები?

და ისევ თავის თანამესაუბრეს მიუბრუნდა:

— ნათქვამია: ბეწვაც კი არ ჩაჰმოვარდება ადამიანს თავიდან უღვთისნებოთაო...

— მაგას რაღა ლაპარაკი უნდა! — თავის ქნევით დაეთანხმა მოხუცი და ნახევარი ხმით და თან თვალის ჩაკვრით დაუმატა: — ეგ ვინ არ იცის? ღმერთი ყველაფერს ჰხედავს, ბევრს ითმენს, მაგრამ ავ-სულს მაინც აღნიშნავს ხოლმე... ღმერთო მაპატიე! ცოლოა ამაზედ ლაპარაკი, მაგრამ გაჩუმებაც ძნელია... ძნელია, დიად, ძნელია!..

— აი, დაიხსომე ჩემი სიტყვა, — განაგრძო სასტიკმა ვაჭარმა, — დამნაშავეს ვერ იპოვნიან... თორემ ნახავ...

ლუნემა ჩაინა. ის ყურს რომ უგდებდა ამ ლაპარაკს, თავისს გულში რაღაც ძალას და ენერგიას ჰგრძნობდა და თავს მამაცათ იგულვებდა. ასე რომ ვისმეს რომ ეკითხნა ეხლა:

— შენ დაახრჩე?

მას ისე ეგონა შეუღრეკლად და დამშვიდებით მიუგებდა:

— დიად, მე დავახრჩეო...

ამ გრძნობით ილია გაძვრა ხალხში და პოლიციელს ამოუდგა გვერდში. იმან გადმოხედა, გაბრაზებულმა წაჰკრა ხელი და დაუყვირა!

— სად მოძვრები? რა შენი საქმეა აქ ყოფნა, ჰა? გასწი, დაიკარგე!

ილიამ წაიბოროძია და ვილაცას დაეჯახა. აქ კიდევე ვილაცამ წაჰკრა ხელი და დაიყვირა:

— წაარტყით ერთი მაგას კისერში!

მაშინ კი გამოვიდა ლუნევი ხალხიდან, ეკლესიის საფეხურზედ ჩამოჯდა და გულში დასცინოდა ყველას. თოვლის ქრაქუნსა და ხალხის გუგუნში მას ხშირად მოესმოდა ხოლმე

ცალ-ცალკე წამოძახილი სიტყვები და ზოგჯერ მთელი ლაპარაკი:

— ე, დასწყევლოს ღმერთმა, რაღა ჩემ მორიგეობის დროს მოუნდა იმ ოხერს...

— მაგისთანა წვრილი ხმა არავისა ჰქონდა ქალაქში.— ამბობდა ვილაცა.

— ჟოოხ...

— თოვლი ჰბარდნიდა... დუქანი ისეც შექუქვნილია სადღაც... რას დავინახავთ? .

— ტყავს აძრობდა ხალხსა, ტყავს... შებრალება არავისი ჰქონდა...

— ეჰ, რაც გინდა იყოს, მაინც ადამიანი იყო,—მებრალემა...

— რასაკვირველია... ეგეც შეიძლება კაცმა შეიბრალოს.

— ყველა გაუმადლარია და ხარბი...

— შეხე, შეხე—ცოლი მოუიდა...

— აჰა...

— ეეჰ, უბედური!—ხმა მაღლა ამოიოხრა ვილაცა და გლეჯილმა გლენხმა.

ლუნევი წამოდგა ფეხზე და დაინახა, რომ დათვის ტყავ გადაფარებულ მარხილიდან შუა ხანს გადასული სქელი დედაკაცი გადმოდიოდა. ბოქაული და ვილაცა წითელ ულვაშება კაცი ჰშველიდნენ მას მარხილიდან გადმოსვლას.

— ოჰ, ღმერთო, ღმერთო!..—გაისმა ჰაერში მისი შეშინებული და აცახცახებული ხმა. სუყველანი გაჩუმდნენ. ილია უყურებდა მოხუცს და ოლიმპიადას იგონებდა...

— შვილი კი არა ჰყავს?—ჩუმად იკითხა ვილაცამ.

— ამბობენ, მოსკოვში ჰყავსო...

— ვინ იცის, რა მოუთმენლად ელოდა ამისთანა შემთხვევას...

— მაშ არა და!

ლუნევს ესმოდა ყველა ეს და გული უცახცახებდა. იმას მასიამოვნოდ რჩებოდა, რომ პოლუექტოვს არავინ იბრალებდა,

მაგრამ იმავე დროს ყველანი, შავ-წვერა ვაჭრის გარდა, სულელებათ და საზიზღრებად მიაჩნდა. იმ ვაჭარში რალაც მკაცრი სიწრფელე გამოიხატებოდა, დანარჩენები კი კუნძებსავით იდგნენ ერთ ადგილას, მუჯლუგუნებს სცემდნენ ილიას და საძაგელი ერთ საზიზღარ სიტყვებს ამბობდნენ.

ილიამ იმდენი ხანი იცადა, სანამ მიცვალებული კარში არ გამოასვენეს, მაშინ კი გაყინულ-გათოშილი მოქანცული, მაგრამ დამშვიდებული, დაბრუნდა შინა. შინ რომ მივიდა, კარი ჩაიკეტა და ფული დასთვალა: ორ დასტაში ხუთას ხუთასი მანათი აღმოჩნდა, მესამეში კი რვაას ორმოცდა ათი მანათი იყო. ამათ შორის კუბონების ერთი პატარა დასტა იპოვნა კიდევ, მაგრამ იმათ თვლა აღარ დაუწყო, გაახვია ყველა ეს ქალაღღში, მაგიდას დაეყრდნო და ჩაჰფიქრდა—სად დავმალოვო? ფიქრის დროს მან იგრძნო, რომ თავი მეტის-მეტად დამძიმებოდა და ძილი მოსდიოდა. ფულის დამალვა მალლა ჩარდახ ქვეშ გადასწყვიტა და იმ წუთსვე გასწია იქითკენ, ქალაღღში გახვეული ფულები კი ხელში ეჭირა. დერეფანში იაკობს წააწყდა.

— ოო, მოსულხარ კიდეცა!—უთხრა იაკობმა, თვალი რომ მოჰკრა ამხანაგს.

— მოველი...

— რამ გადაგაფითრა... ავად ხომ არა ხარ?

— ცოტა შეუძლოთა ვარ...

— ეგ რა გიქირავს?

— ესა?—დაეკითხა ილია და თან ფულებს დაჰყურებდა. და უცბათ შემკრთალმა, არ წამოშეცდესო, აჩქარებით უბასუხა და გაიქნია ჰაერში ქალაღღში გახვეული ფულები:

— ეს... ყაითანია... ისე მიმაქვს!...

— ჩაის დასალევათ ხომ მოხვალ?—დაეკითხა იაკობი.

— მე? ამ საათში მოვალ, ამ საათში...

და აჩქარებულის ნაბიჯით გასწია დერეფნიდან; ფეხებს გაუბედავად ადგამდა დედამიწაზე, თავი ტყვიასავით დამძიმებოდა და მთვრალსავით არეოდა. კბეზე რომ მიდიოდა, ფრთხილობდა—არ ვინმე ურო და არავის წავაწყდეთო. იმ დროს კი,

როცა ბუხრის ძირში ჰფლავდა ფულებს მიწაში, მას ეგონა ბნელ კუნჭულში ვიღაცა მიმალულა და თვალს მადევნებო. მას უცბათ იმ კუნჭულისკენ აგურის გადაგდება მოუნდა მაგრამ მალე მოვიდა გონს და ფრთხილად ჩამოვიდა ეხოში. ის ეხლა შიშს აღარა ჰგრძნობდა, თითქოს ფულებთან ერთად ისიც დამარხა მიწაშიო, — მაგრამ გულში კი ახალი გრძნობა დაებადა:

— „რად დავახრჩე?“ — ეკითხებოდა თავის თავს.

სარდაფში როცა ჩავიდა, მაშო, რომელიც ბუხართან მიდგმულ სამოვარს ჩასცქეროდა, მხიარული შეკვივლებით მიეგება:

— ო, რა აღრე მოსულხარ დღესა!

— თოვს, — მიუგო ილიამ და იმ წუთსვე დასძინა გაჯავრებულმა:

— რაღა აღრეა? მოველი როგორც ყოველთვის... სულელი!.. ვერა ჰხედავ ჩამობნელებულია კიდევ.

— აქ შუადღისასაც ბნელა ხოლმე, რა... რა გაღრიალებს?

— იმასა ვღრიალებ, რომ სუყველანი ჩამციებიხართ გამომძიებელსავეთ — აღრე მოსულხარ, სად მიდიხარ, რა მიგაქვს... რა თქვენი საქმეა შერე?

მაშო დააცქერდა და ნიშნის მოგებით უთხრა:

— ეჰ, ჰე, ჰე, ილო, როგორ გაამპარტავნდი.

— ეჰ, დამეკარგეთ ერთი თავიდან, — შეიგინა ლუნევმა და მაგიდას მიუჯდა. მაშომ ამოიოხრა წყენით, ზურგი შემოაქცია და სამოვარს დაუწყო ბერვა. სუსტი და პატარა გოგო ხშირად შეიზებდა შავ ხუჭუქ თმას, ახველებდა და ბოლისაგან შეწუხებული თვალებს ბეუტავდა. სახე გამხდარი ჰქონდა და ლურჯი რკალები, რომლებიც ირგვლივ შემორტყმოდნენ შის გრძნობიერ თვალებს, ერთი ორად აორკეცებდნენ მათ სიბრწყინვალეს; ისეთი რაღაც იყო მასში, რაც ერთ იმ ყვავილთაგანს წაგავდა, რომელნიც ბალის მიკრუებულს და მივარდნილ კუთხეებში ჰხარობენ ხოლმე უვარგის ბალახ-ბულახ-თა შორის. ილია შეტყურებდა და ჰფიქრობდა: აი, ეს პატარა

გოგო მარტოკა სცხოვრობს ორმოში. დიდ ადამიანსავით ჰმუშაობს, ყოველგვარ სიხარულს მოკლებულია და ძნელად თუ როდისმე გაუღიმიებს მას ბედი; უფრო ჭკუაზედ ახლოა, რომ ისევ ასეთი ცხოვრება ექნება და ჭუჭყს და სივიწროეში დააღამებს თავის წუთი სოფელს. თითონ კი, თუ მოისურვა, ისე ცხოვრებს, როგორც დიდი ხანია უნდოდა და ენატრებოდა—სუფთად, თავისუფლად და პატიოსნურად. მან სიამოვნება იგრძნო ამ ფიქრისაგან, მაგრამ იმავე დროს დამნაშავედაც იგრძნო თავისი თავი მაშოს წინ და ნელის, ალერსიანის ხმით შეეხმაურა:

— მაშო!

— რა იყო... ბრაზიანო!.. უპასუხა გოგომ.

— იცი... მე—საძაგელი კაცი ვარ,—სთქვა ლუნევა და ხმა შეუცახცახდა; გულში კი ჩიტსავით შეუფრთხილდა კითხვა: „უთხრა თუ არა?“ მაშო გაიმართა წელში და ღიმილით გადახედა ილიას.

— ეჰ, არავინ არის, რომ გცემოს, აი რას გეტყვი! შე მაიმუნო, შენა!..

— დაიცა!—დაუყვირა ილიამ.

— რაღა დაცდა უნდა.—უთხრა მაშომ, მიუახლოვდა და ხვეწნით უთხრა:

— ილოჯან, შენი ქირიმე, უთხარი ბიძა შენს მეც წამოყვანოს, უთხარი, შენი ქირიმე, მუხლებს დაგიკოცნი!

— სადა?—დაეკითხა საკუთარ ფიქრებში გართული ლუნევი. მას ჯერ არ ესმოდა მაშო რას ელაპარაკებოდა და მითუმეტეს ასე ძლიერად ეხვეწებოდა.

— თან წამოიყვანოს! უთხარი!

გოგომ ხელები გულზედ დაიწყო და ისე იდგა ილიას წინ, როგორც ხატის წინა სდგანან ხოლმე ვედრების დროს, თვალბეზედაც კი ცრემლებმა შეუთამაშეს.

— ოჰ, რა კარგი იქნებოდა,—ამოოხვრით ამბობდა გოგო:—გაზაფხულზედ მონდვრებზედ და მთებზედ ვივლიდი და ვივლიდი—განუწყვეტლივ! მთელი დღეები სულ მაგაზედ ვფიქრობ, სიზმარ-

შიაც კი სულ გზასა და მგზავრობასა ვხედავ. შენი ჭირიმე, ილოჯან. ოჰ, რა კარგი იქნებოდა... შენ უარს არ გეტყვის— უთხარი წამიყვანოს! ჩემზედ არაფერი დაეხარჯება... მე ვიგლახავებ და იმას არ შევაწუხებ! ხელ ცალიერს არავინ გამიშვებს—პატარა ვარ, ყველა შემობრალეებს... ილოჯან! გინდა ხელებს დაგიკოცნი?

უცბად აიღო გოგომ ილიას ხელი და თავი დაიხარა მისკენ. ილიამ ხელი ჰკრა და ფიცხლავ წამოხტა სკამიდან.

—სულელო!—დაუყვირა ილომ:—განა შესაძლებელია ეგა... მე კაცი დავახრჩე...

მაგრამ იმას თითონვე შეეშინდა თავისი სიტყვებისა და დაუმატა:

— იქნება მეთქი... მე იქნება ისეთი რამე ჩავიდინე, რომ... და შენ კი გინდა ხელზედ მაკოცო?

— რა უშავს!—ეუბნებოდა მაშო და თან და თან უახლოვდებოდა.—ღმერთმანი გაკოცებ — რა დიდი რამე ეგ არის! პეტრუხა რამდენჯერ ცუდია შენზედ, მაგრამ ყოველი ლუკმა პურისთვის ვკოცნი ხოლმე ხელზედ.. მე შეზიზღება, მაგრამ მიბრძანებს ხოლმე—მაკოცეო! მერე დიმიტერს და მჩქმეტავს ხოლმე... საძაგელი!

იმის მიზეზით, რომ წარმოსთქვა საშინელი სიტყვები, თუ იმის მიზეზით, რომ თავი შეიკავა და არ დააბოლოვა, ილიამ უცებ კარგათ იგრძნო თავი და გამხიარულდა. მერმე ალერსიანის ხმით მიუბრუნდა გოგოს:

— კარგი, გაგირიგებ მაგ საქმეს! ღმერთმანი, გაგირიგებ! შენც წახვალ სალოცავად... გარდა ამისა, საგზაო ფულსაც მოგცემ... და ბიძასაც ვეტყვი—მიეცი მეთქი...

— ოჰ, შენი ჭირიმე! — შეჰყვირა გახარებულმა მაშომ, ერთი შეიკუნტრუშა და კისერზედ შემოეხვია ილოს.

— დაიცა! დამანებე თავი! — უხუძრად უთხრა ლუნევმა. გითხარი—წახვალ მეთქი ჩემთვისაც კი ილოცე, კარგი?..

— შენთვისა? ღმერთო!..

კარებში იაკობი გამოჩნდა და გაკვირვებული დაეკითხა მაშოს:

— რა გაკვირებს? ეხოშიაც კი ისმის შენი ხმა...

— იაშა!— შეჰკივლა გახარებულმა გოგომ და ისეთი ჩქარი ლაპარაკი დაიწყო, რომ ძლივსღა იბრუნებდა პირში ენას.

— მივდივარ, მეც მივდივარ, მშვიდობით! აი ილო დამპირდა მე დავიყოლიებ კუზიანსა და წაგიყვანსო!

მაშომ გადინახარა.

— დაიყოლიებ?— დაეკითხა ამხანაგს დაფიქრებული იაკობი.

— რა დიდი საქმეა მერე? ეს რას დაუშლის იმასა... ამისთვის კი კარგია. აბა შეხედე, რასა ჰგავს— ადამიანის ჩრდილად გადაქცეულა...

— მართალია!— სთქვა იაკობმა და ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ ჩუმად დაუსტვინა.

— რა იყო?— დაეკითხა ილია.

— დავიღუპე და დავენდღი! ეხლა დავიწყებ მარტოდ-მარტო ცხოვრებას, მარტოდ, როგორც მთვარე ზეცაზედ...

ძიძა დაიქირე!— სიცილით ურჩია ილიამ.

— არაყის სმას დავიწყებ, — თავის ქნევით დაუმატა იაკობმა. მაშომ შეხედა და თავ-ჩალუნულმა კარებისკენ გასწია. მხოლოდ იქიდან მოისმა მისი ნაღვლიანი ხმა.

— რა სუსტი რამე ყოფილხარ, იაკობ!..

— თქვენა, ძლიერებო? სტოვებთ ადამიანს უმწეოდ... საძაგლები! თუ კი ვერ გავძლებ მე უთქვენოთ?— სთქვა და მწარედ დაღვრემილი მაგიდას მიუჯდა. შეხედა ილიას და, თითქოს თავისთვის ამბობსო, წაილაპარაკა:

— მეც გავიპარო ჩუმად ტერენტისთან ერთად?

— წადი, მაშ... მე კი წავიდოდი და...

— შენ კი წახვიდოდი! მე რომ წავიდე, მამა ჩემი პოლიციას შეჰყრის და საცა უნდა ვიყო, მიპოვნის.

სუყველანი გაჩუმდნენ. ცოტა ხნის შემდეგ იაკობმა ძალდატანებული სიმხარულით დაიწყო:

— ეჰ, რა კარგია, როცა მთვრალი ხარ! არც არაფერი ვეცმის, არც არაფერზედ ჰფიქრობ... და ხარ მხიარულად...

მაშომ დასდგა მაგიდაზედ სამოვარი და თავის ქნევით უთხრა:

— ი , უსირცხვილო!

— შენ ეი, ხმა ჩაიკმინდე!—დაუყვირა გაჯავრებულმა იაკობმა. — შენ თითქმის, რომ არც კი გყავს მამა... მე შენ გითხრა, მამაჩემსავით ხელს გიშლის ცხოვრებაში!..

— მშვენივრადა ვცხოვრობ!—მიუგო მაშომ:—რომ შესაძლებელი იყოს, ისე გავექცევოდი ამ ცხოვრებას, რომ უკან არც კი მოვიხედავდი!..

— ეჰ სუყველას გვიქირს! — ხმა-დაბლა სთქვა ილიამ და იმეგ ჩაფიქრდა.

ახლად ჩამოვარდნილი სიჩუმე ისევ იაკობმა დაარღვია. გადხედა ფანჯარაში და ოცნებით წარმოსთქვა:

— ეჰ, რა კარგი იქნებოდა, მართლა რომ სუყველაფერს მოშორებოდა ადამიანი.—დამჯდარიყავით სადმე ტყის პირას ან მდინარესთან და გადაგვეფიქრა სუყველაფერი!..

— ცხოვრებისგან გაქცევა დიდი სისულელეა!—სთქვა ნაწყენმა ილიამ.

იაკობმა დააშტერა მას თვალები და რაღაც უიშითა და კრძალვით უთხრა:

— იცი, მე ხომ ვიპოვნე ის წიგნი...

— რა წიგნი?—

— ძველის ძველია... ტყავის ყდაში არის ჩასმული და დავითნსა ჰვავს, და... მგონი მწვალელებლისა უნდა იყოს. თათარმა მომყიდა სამ უხალთუნადა...

— რა სათაური აქვს?—გულცივად დაეკითხა ილია. იმას სრულიად არ უნდოდა ლაპარაკი, მაგრამ ჰგონებდა, რომ სიჩუმე არ ევარგებოდა და საშიში იქნებოდა, ამიტომ ძალას ატანდა თავსა და ამხანავს კითხვებს აძლევდა.

— პირველი ფურცელი მოხეული აქვს,—ხმის დაკლებით განაგრძო იაკობმა,—მაგრამ შიგ ქვეყნიერობის გაჩენის შესახებ

არის ლაპარაკი. ძნელი საკითხია... და საშინელიც არის... იქა-სწვრივ—ქვეყნის გაჩენაზედ პირველად მიღესიელი ფალესი დაჭ-ფიქრდაო: „წყლისაგან ყოველი გამოვალს ღ იბადების“, ღმერთს-კი ფალესმა თურმე ჰაზრი უწოდა, რომელსაც წყლისგან ყოველი გამოჰყავს. კიდევ ლიაგორი ყოფილა ურჯულო, იმას თურმე ღმერთი არა სწამდა. კიდევ ეპიკური ყოფილა. ის თურმე ამბობ-და: „ღმერთი ქეშმარიტებასა შიგან არის და არცა რას მის-ცემდის ადამიანს, არცა კეთილ ჰყოფდეს, არცა სწუხდეს“... მაშასადამე — ღმერთი თუმცა ყოფილა, ადამიანთან მას საქმე არა ჰქონია... მე ასე მესმის. როგორც გინდა იცხოვრე, მე შენ-ზედ თავს არ ვიწუხებო .. და შენთან საქმე არა მაქვსო...

ილია წამოდგა სკამიდან და შუბლ-შეკრულმა სიტყვა-შეაწყვეტინა ამხანაგს:

— უნდა აიღოს კაცმა ის წიგნი და თავი გამოგიგელოს იმითი!

— რისთვის? შესძახა გაკირვებულმა და ნაწყენმა იაკობმა.

— რისთვის და იმისთვის, რომ აღარც კი ჩაიხედო იმ წიგნში, არამც თუ იკითხო. შენც სულელი ხარ და წიგნი კიდევ სხვა სულელს დაუწერია!

ლუნევემა მაგიდას მოუარა, მჯდომარე ამხანაგისკენ დაი-ხარა და გატაცებით დაიწყო ლაპარაკი; ყოველი სიტყვა მკვა-ხედ და მედგრად გამოდიოდა იმის ბავეთაგან და ისე ისმოდა, თითქოს მისდგომია იაკობის დიდ თავს და ჩაქუჩს უკაკუნებსო.

— ღმერთი არის! ის სუყველაფერსა ჰხედავს და ყველა-ფერი იცის. იმის გარდა — სხვა არაინაა! გესმის? ცხოვრება გამოსაცდელადა გვაქვს მონიჭებული... ცოდოთი გვცდიან ჩვენა. აბა, დაიქერ თავსა თუ ვერაო? თუ ვერ შეიკავე თავი — დაისჯები — იცოდე და ელოდე! ხალხისგან კი ნუ ელოდები — იმისგან... გესმის? ელოდე!

— დაიცა! — დაიყვირა იაკობმა: — მერე მე განა მაგას გეუ-ბნებოდი?

— სულ ერთია! ელოდე! შენ ადამიანთა მსაჯული ხარ — ერთი მითხარი? ჰყვიროდა ლუნევი, რალაც მისთვისაც გაუ-

გებარ სიბრაზისა და ლელვისგან ვერ წასული.—ერთი ბეწვიც კი არ ჩამოვარდება კაცს თავიდან, უიმისნებოთ! გესმის? და თუ შე შევეცოდე—იმის ნება ყოფილა, მაშა! ტუტუცო!

—გადირიე, თუ როგორ არის შენი საქმე — შეჰყვირა შეშინებულმა იაკობმა და კედელს მიეკრა. რა შესცოდე?

ლუნემა ყური მოჰკრა ამ კითხვას და, თითქოს ცივი წყალი გადაასხესო, უცბათ გამოფხიზლდა. იმან ექვის თვალით გადახედა იაკობსა და მაშოს, მათაც შეშინებოდათ მისი ყვირილისა და აღელვებისა.

—მაგალითად გეუბნები,—ყრულ წაილაპარაკა ილიამ და ისევ თავისს ადგილზედ დაჯდა.

—შენ ავათა ხარ, მგონი,—კრძალვით უთხრა მაშომ.

—თვალეშიც ამღვრეული გაქვს,—დაუმატა იაკობმა და ჩააცქერდა ამხანაგს.

ილიამ ნება-უნებურად გადისვა თვალეზედ ხელი და ჩუმის ხმით უპასუხა:

—არა უშავს-რა... გაივლის...

რამდენიმე წუთს შემდეგ მან იგრძნო, რომ ადამიანთა შორის ყოფნა უძძიმდა და ჩაიხედ უარი სთქვა და თავისს ოთახში წავიდა.

მაგრამ ის იყო მიწვა ლოგინზე, რომ ტერენტიც შემოვიდა. მას შემდეგ, რაც კუზიანმა სალოცავად წასვლა გადაწყვიტა. თვალეებმა მხიარულად დაუწყეს ბრწყინვა, თითქოს უკვე განთავისუფლდა ცოდვისაგანაო. ნელის ნაბიჯით და ტუჩებზე შეჩერებული ღიმილით კუზიანი ძმისწულის ლოგინს მიუახლოვდა და თხელი წვერის ძიძგნით აღერსიანი ხმით გამოელაპარაკა:

—დაგინახე, შინ რომ შემოხველი... ვიფიქრე, მოდი წავალ და ვილაყებ პატარასა-მეთქი. დიდიხანი აღარ დაგვრჩენია ერთად ცხოვრებისა.

—მიდიხარ?—გულ-გრილად დაეკითხა ილია.

—მოთბება თუ არა პატარა, დავიძვრები უკვე... შინდა ვნებათა კვირას კიევში ვიყო...

— იცი რას გეტყვი—მოდინ, მაშეკოც წაიყვანე თანა...

— სადა?— შეტყვირა კუზიანმა და ხელები გაპარკყა.

— შენ ყური დამიგდე, — დაბეჯითებით უთხრა ილიამ: — აქ რა გააკეთოს... საქმე არაფერი აქვს... და იმ ხანში კია, რომ... იაკობი, პეტრუხა... და სხ... გესმის? ეს სახლი მახეა სწორედ ყველასთვის... დასწყევლოს ღმერთმა! წავიდეს... იქნება აღარც დაბრუნდეს და ასცდეს უბედურებასა.

— მე სად შემიძლიან... — დაიწყო საბრალოთ ტერენტიმ.

— წაიყვანე-მეთქი გეუბნები! — თავისას გაიძახოდა ილია — ის ასი მანათიცი მაგისტვის წაიღე... მე შენი არა მინდა-რა... ის კი შენთვისაც ილოცებს... იმის ლოცვა-ვედრება გზას არ დაჰკარგავს...

კუზიანი დაფიქრდა და გამოხზობასავით გაიმეორა:

— გზას არ დაჰკარგავს... მართალია! ემავას... შენ მართალს ამბობ... მე შენ ფულებს ვერ გამოგართმევ... ის ისე დავტოვოთ, როგორც გადავწყვიტეთ უკვე .. მაშეკოზედ კი... მოფიქრება უნდა...

აქ უცბათ თვალები გაუბრწყინდნენ კუზიანს და ილიასკენ დახრილმა გატაცებით დაიწყო:

— ოო, რო იცოდვ, რაკაცი ვნახე გუშინა! შესანიშნავი კაცია პეტრე ვასილიჩი... სიზოვი გაგიგონია? შესანიშნავი ბრძენი რამ არის! და სწორედ რომ ღმერთმა გამომიგზავნა... ჩემ ტანჯვათა შესამსუბუქებლად და ჩემ იქვთა გასაქარწყლებლად...

ილია გაჩუმებული იწვა. იმას უნდოდა, რომ ბიძა მალე წასულიყო. ნახევრად მოხუცული თვალებით ის ფანჯარაში იყურებოდა და მეზობლის სახლის მაღალს და ჩაშავებულ კედლის მეტს არასა ჰხედავდა.

— ცოდვებზედ და სულის ცხოვნებაზედ ვლაპარაკობდით, აღტაცებული განაგრძობდა ტერენტი ჩურჩულს. — მეუბნება: როგორც საკვრეტელისთვის ქვაა საჭირო, რომ მოჩლოუნგებული წვერი წაიღესოსო, ისეც ადამიანისათვის საჭირო ცოდვა,

რომ სული გაიდვიძოს და ყოვლად მოწყალე ღვთის ფერხთა წინ მიიტანოს მსხვერპლად და შეავედროსო...

ილიამ გადაჰხედა ბიძას და გესლიანი ღიმილით დაეკითხა:

— ის კაცი ეშმაკს ხომ არა ჰგავს, სწორედ მითხარი?

— როგორ შეიძლება, ილო, ეგრეთი ლაპარაკი?— შეჰყვირა ტერენტიმ და ცოტას ჩამოშორდა ძმისწულს.— ის მეტის-მეტი წმიდა ადამიანია და კეთილმსახური... იმას ჯერ ეხლავე უფრო დიდი სახელი აქვს გათქმული, ვიდრე პაპაშენს... ეჰჰე, ჩემო ძმაო!

დამდურებით თავი ჩაიქნია და ტუჩები ააცმაცუნა ტერენტიმ.

— კარგი, კარგი!— გესლიანად უთხრა ილიამ:— სხვა რაღა გითხრა კიდევ? და უცებ რაღაც უსიამოვნო, უხეში სიცილით გაღიხარხარა. ბიძა გაკვირვებული მოერიდა და დაეკითხა:

— რა იყო, რა დაგემართა?

— არაფერი. არა, კარგათ უთქვამს და იმ წმინდან კაცსა... სწორეთ საჩემოთ უთქვამს... ოჰ, თქვე ოხრებო! მეც სწორედ მაგ აზრისა ვარ... სწორედ მაგ აზრისა ვარ!

ის გაჩუმდა, დაშტერებით შეჰხედა ბიძას და კედლისკენ გადაბრუნდა...

— კიდევ მითხრა— ისევ დაიწყო ტერენტიმ ფრთხილის ხმით:— ცოდვა მონანების ფრთებს შესახამს ხოლმე ცოდვილის სულსა და ღმერთთან აღიყვანსო. .

— შენცკი ეშმაკსა ჰგევხარ, ღვთის წინაშე!— შეაწყვეტირა მოულოდნელად ილიამ და ისევ ჩუმი სიცილი მორთო.

კუზიანმა ხელები ააქნია, როგორც დიდი ფრანველი ფრთებს აიქნევს ხოლმე გაფრენის წინ, და შეშინებულ-ნაწყენი ჩაკვდა ერთ ადგილას. ლუნევიკი წამოჯდა ლოჯინში, ჰკრა ბიძას ხელი და მკაცრად უთხრა:

— გამატა!

ტერენტი წამოხტა ფიცხლავ და ოთახის შუა ადგილას გაჩერდა. ის რაღაცნაირად გაშტერებული შეჰყურებდა ტახ-

ტხედ წამომჯდარ და ხელებით დაბჯენილ ძმისწულს, მის შეწეულ მხრებს და დაქინდრულს თავს.

— თუ მონანიება არ მინდა, მაშინ? — მკვახედ დაეკითხა ილია. — იქნება მე ესე ვფიქრობ: მე არ მინდოდა შეცოდება, აზრადაც არა მქონდა... თავის-თავად გამოვიდა ყველაფერი... ყველაფერზე ღვთის ნებაა... მაშინ მე რაღათ უნდა შევიწუხო თავი? იმან ყველაფერი იცის ყველაფერს ხელმძღვანელობს... თუ არ უნდოდა ასე მოვქცეულიყავ, დამიქერდა, რა... იმან კი არ დამიჭირა... მაშასადამე მე მართალი ვყოფილვარ ჩემ საქმეში. ხალხისულ ცბიერებითა და ტყუილით ცხოვრობს, მაგრამ ვინ ინანიებს? აბა, რას მეტყვი ამაზე?

— არ მესმის მე შენი სიტყვები! — წარმოსთქვა დაღვრემილმა ტერენტიმ და ღრმით ამოიოხრა.

ილიამ ჩაიციხა.

— არ გესმის და ნურც მელაპარაკები... დიად... ის ისევ გადაწვა ლოგინზედ და უთხრა ბიძას:

— მე ცოტა უქეიფოთა ვარ...

— მეც გატყობ...

— ძილია ეხლა ჩემთვის საქირო... შენ წადი... მინდა პატარა დავიძინო... — მარტორომ დარჩა, ილიას ეგონა, თავში ქარი მიქრისო. რაც კი გამოეგლო ამ რამდენიმე საათის განმავლობაში, ყველაფერი აერია თავში, რაღაც საოცარ ცხელ ორთქლად ექცა და ტვინსა სწვავდა. მას ისე ეგონა დიდი ხანია, რაც ესრე ცუდათა ვგრძნობ თავსა და დღესკი არა, როდისღაც წინათ დავახრჩე მოხუციო.

თვალეზ დახუჭული უნძრევლივ იწვა და ყურებში კი მოხუცის სუსტი ხმა უწიოდა:

— „გეშველება რამე დროზედ თუ არა“?

და უცბად გაისმოდა ხრინწიანი:

— „შენი ჭირიმე... შენი“...

შავწვერა ვაქრის მკაცრი ხმა მაშეიკოს მუქარას უერთდებოდა, მწვალბელთა წიგნის ძველის-ძველი სიტყვები ტერენტის დამრიგებელ ბრძნის სიტყვებში ერეოდა. ილიას ეგონა, ჩემ

ქვეშ ყველაფერი ირყევა, საოცრად ცახცახებს და მეც ქვეით, უფსკრულისკენ მიზიდავსო. შიშს კი აღარა ჰგრძნობდა, მაგრამ დასვენების სურვილი არჩობდა.—მას უნდოდა რაც შეიძლება მალე დაეძინა და დაევიწყა ყველაფერი. მართლაც ჩაიძინა...

მეორე დღეს, გაახილა თუ არა თვალები და მზის სხივებით განათებულ კედელს მოჰკრა თვალი, მიხვდა, რომ დღე კაშკაშა და ყინვიანი უნდა ყოფილიყო. თავი ნისლებითა ჰქონდა მოცული, მაგრამ გული კი დამშვიდებოდა. ილიამ მოიგონა გუშინდელი დღე, ყველაფერი გაითვალისწინა, თავის თავს ყური წაუგდო და მიხვდა, რომ მან უკვე იცოდა, როგორც უნდა მოქცეულიყო და როგორ დაეჭირა თავი. ნახევარ საათს შემდეგ ის, ყუთ-გადაგდებული, უკვე მიდიოდა მზის სხივებისაგან განათებულ ქუჩაზე და, თოვლის ბრწყინვისაგან შეწუხებული, თვალების ბეჭეტით, თავისუფლად ათვალიერებდა გამვლელ-გამომვლელს. ეკლესიას რომ გაუვლიდა, ის ჩვეულებრივ ქუდს მოიხდიდა და პირჯვარს ისახავდა ხოლმე. ეგრევე მოიქცა იმ ეკლესიასთანაც, რომელსაც პოლუექტოვის დაკეტილ გაუქმებული დუქანი ამოჰკვროდა გვერდში, და ისე ჩაუარა მას, რომ არც შიში, არც სიბრალული და არც თუ შემაშფოთებელი რამე მას არ უგრძნია. სადილის დროს, დუქანში, გაზეთში მოხუცი პოლუექტოვის თავხედური მკვლევლობის ამბავი ამოიკითხა. როცა იმ სიტყვებამდინ მივიდა: „ბოლიციამ მიიღო ყოველი ზომები ბოროტ-მოამქმედის აღმოსაჩენადო“,—მან ღიმილით ჩაიქნია თავი, რადგან დარწმუნებული იყო, რომ მკვლელს ვერასოდეს ვერ აღმოაჩენენ, თუ მან თითონ არ მოისურვა, რომ დაიჭირონო...

სალამოზე ოლიმპიადასაგან კაცი მოვიდა და ილიასთვის პარათი მოიტანა. ოლიმპიადა იწერებოდა:

„ცხრა საათზე კუხნეცკის ქუჩაზე გამოდი, აბანოებთან“.

რომ წაიკითხა, ილიამ იგრძნო, რომ მას გულში რაღაც უთრთოდა და თითქოს სიცივისაგანა იკუმშებოდა. მის წინ

საყვარლის მედიდური სახე გამოსცურდა და ყურებში მისი მკვახე, საწყენი სიტყვები მოჭსმნენ...

— არ შეგეძლო სხვა დროს მოსულიყავ?

ის დაჰყურებდა ბარათს და არ ესმოდა—რად ეძახდა ოლიმპიადა? რაც მეტს უფიქრდებოდა—უფრო ეწინოდა და იქამდის მივიდა, რომ იმისიც კი შეეშინდა—არ გავიგო რად მიძახისო და გულმა საოცარი ფრიალი დაუწყო. ცხრა საათზე მივიდა დანიშნულს. ადგილს და როცა მრავალ სხვა ქალებში, რომელნიც წყვილ-წყვილად თუ ცალ-ცალკე დასეირნობდნენ, მაღალს, წერწყეტა ტანს მოჰკრა თვალი, შიშმა უფრო მძლავრად ჩაუქირა მას კლანჭები და უფრო შეაშფოთა. ოლიმპიადას რაღაც ძველი ქურქი ეცვა და თავზე თავსახვევი ეხვია ისე, რომ ილია მის ცისფერ თვალების მეტს ვერაფერსა ჰხედავდა. ილია მივიდა და ხმა-ამოუღებელივ ქალის წინ გაჩერდა...

— წავიდეთ! — უთხრა ქალმა და იმ წუთას დასძინა:

— სახეზე საყელო მოიფარე...

აბანოების გრძელი დერეფანი მათ ჩქარის ნაბიჯით გაიარეს და სახეს იმაღავდნენ, თითქოს რცხვენინათ არ გვიცნონო, და ცალკე ნომერში შევიდნენ. ოლიმპიადამ იმ წუთსვე თავსახვევი მოიხადა. ილიამ მოჰკრა თუ არა თვალი მის დამშვიდებულს და ყინვისაგან შეწითლებულ სახეს, ცოტა არ იყოს, გამაგრდა, მაგრამ იმ წუთშივე კი იგრძნო, რომ მას ქალის დამშვიდებული სახე არ ესიამოვნებოდა. ქალი კი ჩამოჯდა მის გვერდით სავარძელზე, ალერსით შეჰხედა სახეში და სთქვა:

— აბა, ჩემო ჟინო, საცაა შე და შენ გამომძიებელთან წავგათრევენ...

— რადა?— დაეკითხა ილია და უღვაშზე შემდნარი თოვლი მოიწმინდა.

— ოჰ, რა ტუტუცი რამა მყავს... ვითომ და!—დაცინვით და ჩუმათ შესძახა ქალმა.

მერე შუბლი შეიქმუხენა და ჩურჩულით აუწყა ილიას:

— იცი— დღეს ჯაშუში იყო კიდევ ჩემთან. როგორ მოგწონს?

ილიამ შეჰხედა და ცივად უთხრა:

— მე შენს ჯაშუშებთან და სხვა შენ საქმეებთან საქმე არა მაქვს. პირდაპირ მითხარი—რისთვის დამიძახე აქა და მით უმეტესს, რა საქირო იყო მაგდენი სიფრთხილე?

ოლიმპიადამ შეჰხედა სახეში, მედიდურად გაილიმა და უთხრა:

— ჰოო? ჰხედავ... ეწყინა კიდევცა... მაშ კარგი! მაგრამ მაგეებისთვის არა მკალთან ეხლა... აი რას გეტყვი: გამომძიებელი დაგიბარებს და გამოგკითხავს როდის გამიცანი, ხშირად დაიარებოდი ჩემთან თუ არა და სხვა. სუყველაფერი მართალი უთხარი, არაფერი დამალო... ყველაფერი დაწვრილებით, —გესმის?

— მესმის... —უბასუხა ილიამ და ჩაიცინა:

— დაიცა! მოხუცზედ გკითხავს—შენ უნდა სთქვა, რომ ის არც-კი გინახავს არასოდეს. არც იცნობდი. არც კი გაგიგონია, რომ მე საყვარლად ვუჯექი ვისმეს... გესმის?

ქალი გაჯავრებული შეჰყურებდა, და ის კი რაღაც სიამოვნებასა ჰგრძნობდა. იმას ეგონა, ოლიმპიადას ეშინიან ჩემიო; მას ქალის წვალება მოუხდა და ნახევრად მობჟუტული თვალებით შეჰყურებდა სახეში და ჩუმად იცინოდა. მაშინ კი ფერი ეცვალა ოლიმპიადას, ერთი ნაბიჯი უკან გასდგა და ჩურჩულით დაეკითხა:

— რა იყო? როგორ იყურები? ილია, ილია?

— ერთი ეს მითხარ—რად უნდა ვსთქვა ტყუილი? —დაეკითხა კბილებ დაღრქენილი ილია. —მე მინახავს შენთან მოხუცი, მინახავს, დიალ!

მარმარილოს მაგიდაზედ დაყრდნობილი, ბრაზით და ნაღველით მორეული ილია დინჯათ და ნელა განაგრძობდა:

— შევყურებდი მე მაშინ და ვფიქრობდი: აი თურმე ვინა სდგას ჩემ გზაზედ, ვინ მომიწამლა სიცოცხლე-მეთქი და თუ მაშინვე არ დავახრჩე...

— სტყუი! —დაუყვირა ხმა მალლა ოლიმპიადამ და ხელი მაგიდას დასცხო: —ტყუი-მეთქი! ის შენს გზაზედ სრულიადაც არ იდგა...

— ეგ როგორ გამოდის, რამ არ ვიცი?—მკაცრად დაეკითხა ილია.

— არ იდგა მეთქი. ოღონდ ერთი გეთქვა და ის იქ აღარ იქნებოდა... ყოველთვის არ გეუბნებოდი, როცა მინდა, გავაგდებ მეთქი? მე ამას შენ გაგონებდი, შენ კი ჩუმად იყავი და იცინოდი... შენ ხომ არასოდეს არა გყვარებივარ ადამიანურადა... შენ თითონ, შენი საკუთარი სურვილით მტოვებდი იმის ხელში... უსინიდიისო!

— დაიცა, გაჩუმდი!—უთხრა ილიამ და ფეხზედ წამოდგა, მაგრამ იმ წუთსვე ისევ ჩაჯდა სავარძელზედ, რადგან თვისი საყვედურით ქალმა სრულიად დააუძლურა.

— მე არ მინდა გაჩუმება!—ეუბნებოდა ქალი ხმა მალლა.— ეგრეთმა ყმაწვილმა... ჯან საღმა და ჩემმა საყვარელმა... რა ჰქენი? მოხველი და მითხარი?—აბა, ოლიმპიადა, ამოგვარჩიე: მე თუ ისა? მითხარი ეგა? არა, შენც ყველასავით კატა ხარ და მეტი არაფერი. .

ილია შეკრთა წყენისაგან, თვალთ დაუბნელდა, ხელები მუშტებათ მოკუმშა და ისევ წამოდგა ფეხზედ.

— დაიცა. როგორა ჰბედავ, შე...

— რა? გინდა მცემო? მცემე!—თვალების ელვით, მუქარით წარმოსთქვა ქალმა და იმანაც კბილები დაადრჩინა. აბა... დამარტყი! გავაღებ ამ საათში კარებს და დავიყვირებ, რომ შენ მოჰკალ მოხუცი ჩემი ჩაგონებით... აბა ხელი მახელი!..

ილიას შეეშინდა პირველად, მაგრამ შიშმა მხოლოდ უკბინა გულზედ და გაჰქრა უცბათ, გაჰქარწყლდა. ის ეხლა ძლივსღა სუნთქავდა, თითქოს ვიღაცის უხილავმა ხელებმა ყელში წაუჭირეს და სუნთქვის ნებას არ აძლევდნო.

ილია ისევ ჩამოჯდა სავარძელზედ... ცოტა ხანს გაჩუმებული იყო და მერმე ძალ-დატანებულის სიცილით გაიცინა. ის ჰხედავდა, რომ ოლიმპიადა ტუჩებს იკვნეტდა და თითქოს რალასაც დაეძებდა თვალებით აბანოში, რომელიც საპნისა და ორთქლის სუნით იყო სავსე. აგერ ისიც ჩამოჯდა სავარძელ-

ზედ, აბანოში შესავალ კარებთან, თავი ჩაჰქინდრა და წაეღაპარაკა:

— იცინე, იცინე... ტარტაროზო!

— კიდევაც, რომ ვიცინებ...

— პირველად გნახე თუ არა, გავიფიქრე: აი ეს არის, ეს მიწველის-მეთქი...

— ლიპა! — ჩუმად წამოიძახა ილიამ...

ქალმა პასუხი არ მისცა და არც შეინძრა ადგილიდან.

— ლიპა! — გაიმეორა ლუნევემა და იმგრძნობით, თითქოს რაღაც უძირო უფსკრულში ჩაეშვაო, დინჯათ წარმოსთქვა:

— მოხუცი ხომ მე მოვკალი... ღმერთმანი!

ქალი შეკრთა, თავი მალლა აიღო და ფართოდ დაღებულ თვალებით დააჩერდა ილიას. მერმე ტუჩები შეუცახცახდნენ და, თითქოს სული უგუბდებო, ძლივს წარმოსთქვა:

— რეგვენნი... შეეშინდა...

ილია მიხვდა, ამას თითონვე შეეშინდა ჩემი სიტყვებისაო, მაგრამ მაინც არ სჯერა თუ მართალს ვეუბნებიო. ამ ფიქრით წამოადგა ილია, ქალს მიუახლოვდა და გვერდზე მიუჯდა, თან რაღაც დაფანტულად ილიმებოდა. ქალმა კი მოჰხვია უცებ ხელები, გულში ჩაიკრა და კოცნა დაუწყო, თან კი უხეში ხმით ეჩურჩულებოდა:

— ილოჯან, ილოჯან! რად მაჯავრებ? მე გამეხარდა, ბებერი გველი დაახრჩეს მეთქი...

— მე დავახრჩე, მე, — თავის ქნევით გაუმეორა ილიამ.

— გაჩუმდი! — მოუსვენრად დაუყვირა ქალმა, — ღმერთმანი მიხარია, რომ დაახრჩეს, ახია მაგათზე, ეგრე უნდა მაგათ! ყველას, ვინცკი მებებოდა ხოლმე მე! მარტო შენა ხარ მხოლოდ ცოცხალი ადამიანი, რომელსაც ადამიანური სული გიდგია, — მთელს ჩემს სიცოცხლეში მარტო შენ შეგხვდი ადამიანს, ჩემო ძვირფასო!

ქალის სიტყვები თან და თან უფრო ჰხიბლავდნენ ილიას, უფრო იზიდავდნენ თვისკენ; ის ეხლა მაგრა ჩაეკრა გულში და თუმცა სუნთქვა უძნელდებოდა, მაინც ვერ მოეშორებინა

თავი, ჰგრძნობდა რა, რომ ეს ერთად-ერთი ადამიანია, რომელსაც მეგობარი შემძლიან ვუწოდო და რომელიც ეხლა უფროა ჩემთვის საკირო ვიდრე წინადაო.

— როცა განრისხებული მიყურებ, ჩემო სუფთა, ფაქიზო და ქორფა მუხსავით სალო... მაშინ ცხადათა ვგრძნობ ხოლმე ჩემს საძაგელს, უსუფთაო ცხოვრებას და ვხედავ ჩემსა და შენს შორის რა დიდი განსხვავებაა და რამოდენით მაღლა სდგებარ ჩემზე... აი, სწორედ ამ სუფთა აშპარტაენებისთვის მიყვარხარ ესრე...

ლუნეეს ღაბა-ღუბით გადმოსცვივდნენ თავზე ოლიმპიადას ცრემლები და რომ იგრძნო მათი სასიამოვნო სითბო, თითონაც თავისუფლად და მსუბუქად მორთო ქვითინი.

ქალმა კი მოჰკიდა თავში ხელები, გრძნობით შეჰყურებდა სახეში და ცრემლებისაგან დასველებულ თვალებს, ლოყებს, ტუჩებს უკოცნიდა და ეუბნებოდა:

— განა არ ვიცი, ჩემი სილამაზე მოგწონს, მაგრამ გულით კი არ გიყვარვარ და მკიცხავ... არ მოგწონს ჩემი ცხოვრება, ვერ აგიტანია... და მოხუციც სწორედ იმიტომ...

— იმაზე ნუ ილაპარაკებ, — შეაწყვეტინა ილიამ, ოლიმპიადას თავსახვევით შეიწმინდა ცრემლები და ფეხზე წამოდგა.

— ეჰ, რაც იქნება, იქნეს! — ჩუმად, მაგრამ გადაწყვეტით დაიწყო ილიამ: — თუ მოისურვებს ღმერთი კაცის დასჯას, ადგილს და დროს ყოველთვის იპოვნის. იმას ვერაინ წაუვა. შენი სიტყვებისთვის კი მაღლობელი ვარ, ლიბა, შენ მართალი სთქვი — მე შენთანაც მტყუანი ვარ... მე არ მეგონა, თუ ეგრეთი იყავი... შენ კი თურმე... ეჰ, კარგი... ერთი სიტყვით, მე დამნაშავე ვარ.

ილიას ხმა უწყდებოდა, ტუჩები უთრთოდნენ და თვალები სისხლით აევსნენ. მთრთოლვარე ხელით დინჯად გაისწორა აწეწილი თმა და უცბად ყრუდ დაიკვნესა:

— მე ვარ ყველაფერში დამნაშავე... ყველასთან... რადა? რაჰ, ეშმაკო...

ოლიმპიადამ წაავლო ხელი და თავისკენ მიიზიდა; ილია დაეშვა მის გვერდით საეარძელში და დაფიქრებით წარმოსთქვა:

— გესმის—მე დავახრჩე, მე, გჯერა თუ არა? მე მეთქი...

— ჩუ!— შეშინებულმა, ნახევარის ხმით დაუყვირა ოლიმპიადამ.— რას შვრები?

მაგრათ მოჰხვია მკლავები და შიშისაგან ამღვრეული თვალებით ჩააშტერდა სახეში.

— დამაცა, ისე... თითქოს უცაბედათ გამოვიდაო. ღმერთმა იცის... მე არ მინდოდა. მე მხოლოდ მინდოდა ერთი კიდევ დამენახა იმისი საზიზღარი პირისახე... და შევედი დუქანში. არაფერი არ მქონია აზრათ. მერე კი უცბად ეშმაკმა წამიტყუილა, ღმერთი არ წამომეშველა და... ფულები კი ტყუილად წამოვიღე... არ უნდა წამომეღო... ეჰ!

სთქვა ეს და ღრმად ამოიოხრა, ატყობდა, რომ ამ სიტყვებთან ერთად რაღაც სიმძიმე ეშვებოდა გულზე. ქალი შეძრწუნებული იყო მისი ნაამბობით; ცახცახით ის თან და თან უფრო მაგრა იკრავდა ილიას გულში და აკანკალებულის ხმით ნაწყვეტ-ნაწყვეტად რაღაცას ეჩურჩულებოდა. უკანასკნელ სიტყვებზედ კი მაინც მიუგო:

— ფული რომ წამოგიღია ეგ კარგია. იტყვიან, გასაცარცვად მოუკლავთო... უმაგისოდ კი იფიქრებდნენ, მიზეზი იქვიანობა იქნებოა.. მაშინ ხომ...

— გამოტეხით არ გამოგტყდები,— ლაპარაკობლა ილია დაფიქრებული:— არ მინდა... ისევ ღმერთმა დამსაჯოს... ადამიანი რა მსაჯულნი არიან? უცოდვო კაცი მე ჯერ არ მინახავს... ერთი არ მინახავს... მე ჯერ მოვიცდი...

— ღმერთო!— სთქვა ამოოხვრით ოლიმპიადამ.— ეს რა ამბავია, რა იქნება?.. ჩემო კარგო... მე აღარაფერი შემძლიან... არც ლაპარაკი, არც ფიქრი, უნდა წავიდეთ აქედან, დროა!

ქალი წამოდგა, მაგრამ მთვრალსავით წაიბარძიკა. თავი რომ შეიხვია ხელსახოცით, მაშინ კი დამშვიდებული დაეკითხა:

— მაშ რა გვეშველება ესლა? ნუთუ უნდა დავიღუპნეთ? ილიამ თავი გაიქნია—არაო.

— გამოძიებელთან... სუყველაფერი სთქვი. სუყველაფერი კი არა...

— მითომც მითქვამს... შენა გგონია, თავს ვერ დავიცვავ? გგონია, ი ბებრუხუნას გულისთვის და იმის ორი ათასის გულისთვის კატორგაში ამოვყოფ თავსა? უკაცრავად, ამ საქმით არ გავათავებ მე ჩემს ცხოვრებას. არ გავათავებ მეთქი, გესმის?

ვაჟი გაწითლდა აღელვებისაგან და თვალები ცეცხლივით აენტენენ. ქალმა კი დაჰხარა მისკენ თავი და ჩურჩულით დაეკითხა:

— ფული ორი ათასია მარტო?

— ორია და კიდევ რაღაც... ეჰ, ეშმაკმა წაიღოს...

— საწყალო, აქაც ვერ გაუღიმნია ბედსა!—სთქვა ნაღვლიანად ქალმა და თვალეზედ ცრემლები შეუთამაშდნენ.

ილიამ შეხედა, გაიცინა და მწარედ წარმოსთქვა:

— მერე, განა ფულებისთვის ჩავიდინე მე ეს საქმე. არა, მიხვდი, რომ... დაიცა, მე პირველი გავალ... ვაჟი ყოველთვის პირველი მიდის ხოლმე...

— ჩემთან, რაც შეიძლება, მალე შემოიარე... დამალვა საჭირო არ არის ჩვენთვის.. ჩქარა!—ეუბნებოდა აღელვებული ოლიმპიადა.

იმათ აკოცეს ერთმანერთს დიდის, ხანგრძლივის კოცნით და ლუნევი წავიდა. ქუჩაში რომ გავიდა, ეტლი დაიჭირა და როცა მოდიოდა, სულ უკან იყურებოდა—ხომ არაფერ მომდევსო. ოლიმპიადასთან ლაპარაკმა ცოტა შეღავათი მისცა, შეეშუსუბუქა ნაღველი და მისდამი უკეთესი გრძნობა გაუღვიძა გულში. ის არც სიტყვით, არც ქცევით არ შეჰხებია მის დაკოდილს გულსა და როცა გამოუტყდა კაცის კვლაში, ზიზლით კი არ მოიშორა, არამედ თითქოს თავის თავზედაც მიიღო ნაწილი დანაშაულისა. იმ ერის წუთის წინ კი, როდესაც ოლიმპიადამ ჯერ არა იცოდა-რა, კინალამ დაჰლუპა და დაჰლუპავდა კიდევცა, ეს ნათლად დაინახა ილიამ იმის სახეზედ...

ჰტიქრობდა მაზედ და სახეზედ ღიმი უქროდა. მეორე დღეს კი ილიამ თავი მხეცად იგრძნო, რომელსაც მონადირენი სდევნიან და მის კვალს ეძებენ.

ჯერ დილით პეტრუხა შეხვდა დუქანში და ილიას სალამზედ ოდნავ ჩაპლუნა თავი და ამასთან რაღაც სხვანაირად გადახედა. ტერენტის სულ თვალს ადევნებდა და უსიტყვოდ ოხრავდა. მაგრამ იაკობმა კი ჩაიყვანა მაშოსთან, სარდაფში და შეშინებულის სახით დაეკითხა:

— გუშინ სალამოზედ ბოქაული იყო და სულ შენზედ ელაპარაკებოდა მამაჩემს... რა ამბავია... არ იცი?

— რას ელაპარაკებოდა მერე?—მშვიდათ დაეკითხა ილია.

— რა ვიცი... როგორა სცხოვრობსო... არაყს ხომ არ სვამსო... ქალებზედაც ლაპარაკობდა... ვილაც ოლიმპიდაც ახსენა, ხომ არ იცით იმაზედ რამეო. რა ამბავია?

— ეშმაკმა იცის იმათი თავი და კისერი, რა ვიცი!—უთხრა ილიამ და წავიდა.

სალამოზედ კიდევ მიიღო ილიამ ოლიმპიდასაგან ბარათი—იწერებოდა:

„ჩვენება ჩამომართვეს შენს შესახებ,—სუყველაფერი დაწვრილებით ვუამბე. ეს სრულიადაც არ არის საშიში და კარგიც არის. ნუ გეშინიან. გაკოცებ ათასჯერ“.

ბარათი ცეცხლში დაწვა ილიამ. ფილიმონოვის სახლში და დუქანში ყველა იმ მკვლელობაზედ ლაპარაკობდა. ილია ყურს უგდებდა ამ ლაპარაკს და რაღაც სიამოვნებასა ჰგრძნობდა. მას ძალიან მოსწონდა იმ ხალხში სიარული, რომელიც მისი საქციელით იყო გატაცებული, მათთან ლაპარაკი და მათგანვე თხზილი მკვლელობის დაწვრილებითი გადმოცემა, მას ძალიან მოსწონდა ის აზრი, რომ საკმარისია მან მოისურვოს და ერთს წუთს ყველას განაცვიფრებს.

— ეგ ხომ ჩემი ჩადენილი საქმეაო...

ზოგნი მის სიმარჯვეს და გულადობას აქებდნენ, ზოგნი ნანობდნენ ფულის წადება მთლად ვერ მოუსწვრიაო, სხვანი შიშობდნენ, ვაი თუ დაიჭირონო და მოხუცი ვაჭარი კი არავის

ებრალეობდა, ერთმა არა სთქვა იმაზედ თბილი სიტყვა. ის, რომ მოკლულისადმი სიბრალულს ვერა ჰხედავდა ხალხში, სწყინდა ილიას, თუმცა თითონაც არ ებრალეობდა, მას არც კი აგონდებოდა პოლუევკტოვი; იმას ის აწუხებდა და ის აღონებდა, რომ მძიმე ცოდვა იდგა კისერზე და შემდეგში სამაგიეროს მოლოდინი უნდა ჰქონოდა. ეს აზრი კი არ აწუხებდა: ისე გაჩუმებულიყო მასში უნძრევლივ და თითქოს მისი სულის ნაწილად გადაქმნილიყო. მაგარი ნივთის დარტყმით გამოწვეულს სიმსივნესავით ის სრულიად არ აწუხებდა, სანამ თითონ არ შეეხებოდა ხოლმე. ილია ღრმათიყო დარწმუნებული, რომ მოვა ჟამი და დრო და ღვთისგან სასჯელი უთუოდ გადახდება, მან ყველაფერი იცის და ადამიანის სისხლის დაღვრას არ აპატიებს. ის მზათ იყო ყოველ წუთს დამსახურებული სასჯელი მიეღო; აი, სწორედ ეს გრძნობა იყო იმის მიზეზი, რომ ილია ისევე გრძნობდა თავსა, როგორც მკვლევლობის წინათ. ის ეხლა უფრო გაფაციცებით აღევნებდა ხალხს თვალსა და სიამოვნებით ამჩნევდა მათ ნაკლულევიანებას.

ის უფრო მოიღუშა, ჩაჰფიქრდა, მაგრამ წინანდებურად შინც დილიდან საღამომდის დახეტილობდა ქალაქში თავის საქონლით. იჯდა სამიკიტნოებში, თვალ-ყურს აღევნებდა ხალხსა და ყოველ მათ სიტყვას ყურადღებით ისმენდა. ერთხელ როგორღაც მოაგონდა მიწაში ჩაფლული ფული და გაიფიქრა უნდა ადგილი გამოუცვალოო, მაგრამ მალე გადაიფიქრა:

— საჭირო არ არის, ისევე იქ იყვეს... თუ გამჩხრიკეს და იპოვნეს, გამოვტყდები...

მაგრამ არცა სჩხრეკავდნენ და გამომძიებელთანაც არ იბარებდნენ. მხოლოდ შეექვსე ღღეს დაიბარეს. წასვლის წინ სცვლები გამოიცვალა, ჩაიცვა უკეთესი ტანთსაცმელი რაც კი მოეძებნებოდა, გაიბრიალა წაღები, მარხილი დაიქირავა და გასწია. მარხილი ხან ჩაექნებოდა ქუჩების უსწორ-მასწორო ადგილებში, ხან ზევით შეხტებოდა ხოლმე, მაგრამ ილია კი სცდილობდა უნძრევლივ და გაქიმული მჯდარიყო, რადგან

ყოველი ძარღვი დაქიმული ჰქონდა და ეგონა, თუ შევიძინერი, რაღაც ცუდი დამემართებაო. გამომძიებლის კიბეზედაც აუჩქარებლივ და ფრთხილად ავიდა, თითქოს შუშის ტანთსაცმელა ეცვასო.

გამომძიებელი ახალგაზდა ყმაზვილი კაცი იყო, თავზედ ხუჭუჭი თმა ეყარა და კუზიან ცხვირზედ ოქროს სათვალეები ჰქონდა. ილიას დანახვაზე იმან ჯერ გამხდარი თეთრი ხელები დაისრისა, მერმე აუჩქარებლივ სათვალეები ჩამოისხნა და წმენდა დაუწყო, თან კი დაშტერებით უყურებდა ილიას სახეში. ილიამ ხმა ამოუღებლივ სალამი მისცა.

— გამარჯობათ! დაბრძანდით!... აი აქა...

და ხელით მაყვლის ფერ ხავერდ ვადაკრულ სკამზედ ანიშნა ილია ჩამოჯდა და იდაყვით ფრთხილად გასწია რაღაც ქაღალდები, რომელნიც მაგიდის ნაპირას ელაგნენ. გამომძიებელმა შეამჩნია და ზრდილობიანად მოაშორა ქაღალდები; მერე ჩამოჯდა ილიას პირდაპირ მდგარ სკამზედ და ღმა ამოუღებლივ რაღაც წიგნს დაუწყო ფურცვლა, შუბლის ქვეშიდან კი ჩუმად ლუნევს უყურებდა. ილიას არ მოეწონა ეს სიჩუმე, მიბრუნდა ცოტას და ოთახს დაუწყო თვალიერება; ამისთანა სუფთად და კოპწიად მართულს ოთახს ის პირველადა ჰხედავდა. კედლები სულ მდიდარ ჩარჩოებში ჩასმულ სურათებით და ფერადი ხატებით იყვნენ სავსენი. ერთ მათგანზე ქრისტე იყო დახატული. ის ჩაფიქრებული, მწარედ დაღვრემილი და თავ-ჩაქინდრული მიდიოდა რაღაც ნანგრევებში; ირგვლივ მის ფერხთა ქვეშ ადამიანთა სხეულები და იარაღნი ეყარნენ და ცოტა მოშორებით რაღასაც შავი ბოლი ასდიოდა ზევით—ეტყობოდა, რაღასაც ცეცხლი ეკიდა. ილია კაი ხანს უყურებდა ამ სურათს, ძალიან უნდოდა გაეგო მისი შინაარსი და მნიშვნელობა და ის იყო დააპირა კიდევ გამომძიებლისთვის ეკითხნა—რა შინაარსისაა ეს სურათიო, მაგრამ იმ წუთას გამომძიებელმა უცბათ წიგნი დაჰკეცა. ილია შეკრთა და გადაჰხედა გამომძიებელს. მას სახე მოედუნა და ტუჩები რაღაცნაირად ჩამოშვებოდნენ, თითქო რაღაცა სწყენიაო.

— აბა, — დაიწყო მან და თან თითებით აკაკუნებდა მაგიდაზედ, — ილია იაკოვლიჩ ლუნევი, ასეა?

— დიად...

— თქვენ მიხვედრილი ხართ, რათაც დაგიბარეთ?

— არა, — მიუგო ილიამ და ერთი კიდევ გადახედა ფერად სურათსა. ოთახში სისუფთავე და სიფაქიზე იყო. ლუნევს არასოდეს არ ენახა ასეთი სისუფთავე, ამდენი კოპწია და ლამაზი საგნები. გამომძიებელსაც რაღაც სასიამოვნო სუნი ასდიოდა. ყველა ეს ართობდა ლუნევს, ამშვიდებდა და შურიან აზრებს ჰბადავდა მასში.

„შეხე როგორა სცხოვრობს თურმე ხალხი... ალბათ, ხელსაყრელი ყოფილა ქურდების და მკვლელების მახეში გაბმა... რამდენი ჯამაგირი უნდა ჰქონდეს ნეტავი?“

— არა? — გაიმეორა გამომძიებელმა, თითქოს რაღაცამ გააკვირვაო. — განა ოლიმპიადა პეტროვნამ არაფერი შეგატყობინათ?

— არაფერი... მე დიდი ხანია ოლიმპიადა აღარ მინახავს. გამომძიებელი გადაესვენა სკამის ზურგზე და ისევ ჩამოუშვა ტუჩები.

— როგორ დიდი ხანი?

— არ ვიცი, ღმერთმანი... რვა თუ ცხრა დღე იქნება, მგონი...

— ოჰო! მაშ ეგრე... ერთი ეს მითხარით, ხშირადა ჰხედებოდით ხოლმე ოლიმპიადასთან პოლუეტროვსა?

— აი რომ მოჰკლეს?.. დაეკითხა ილია და პირდაპირ თვალეში შეჰხედა გამომძიებელს

— დიად, დიად! იმასა...

— არასოდეს არ შევხვედრივარ...

— არასოდეს?! ჰჰმ...

— არა...

გამომძიებელი კითხვას კითხვაზედ იძლეოდა, მაგრამ ისე გულცივად, თითქოს ყურადღებასაც არ აქცევს მის პასუხებსაო, და როცა ილია დინჯათ ლაპარაკით დაუგვიანებდა პასუხს,

მოხელე მოუთმენლათ მოჰყვებოდა ხოლმე მაგიდაზედ თითებით. რაკარუკს.

— თქვენ იცოდით, რომ ოლიმპიადა პეტროვნა საყვარელი იყო პოლუექტოვისა? — ჰკითხა მოულოდნელად გამომძიებელმა და სათვალეების ზევიდამ შიგ თვალეებში ჩააცქერდა ილიას.

ამ გადმოხედვამ ლუნევი გააწითლა, ეს ეწყინა მას.

— არა, — ყრუდ მიუგო ილიამ.

— დიად, საყვარელი იყო იმ მოხუცისა, — გაიმეორა გამომძიებელმა, — ჩემის აზრით, ეს კარგი არ არის, — დაუმატა, რაკი დაინახა, რომ ილია არაფერს ეუბნებოდა პირველ შენიშვნაზე.

— კარგი რა არის ამაში?! — ხმა დაბლა წაილაპარაკა ილიამ.

— ხომ ეგრეა?

ილიამ ამ კითხვაზედაც არა უპასუხა რა.

— თქვენ დიდი ხანია იცნობთ იმ ქალსა?

— წელიწადზე მეტი იქნება...

— მაშასადამე, თქვენ პოლუექტოვზე ადრე გაუცვნიხართ?

„დიდი გაიძვერა ხარ!“ — გაიფიქრა ილიამ და დინჯად მიუგო.

— მე საიდან უნდა ვიცოდე ეგა, თუ ისიც არ ვიცი, რომ ოლიმპიადა იმისი საყვარელი ყოფილა?

გამომძიებელმა ტუჩები მოკუმშა, დაუსტვინა და რალაც ქალღღებებს თვალიერება დაუწყო. ლუნევი ისევ სურათს დააცქერდა, ჰგონობდა, რომ იმ სურათზე ფიქრი ჰშველიდა და ამშვიდებდა. საიდანღაც ბავშვის მხიარული, წკრიალა სიცილი მოისმა. შემდეგ ქალის ალერსიანმა ხმამ გააბა:

„ჩემო კარგო საყვარელო ფუნჩულავ!“

— როგორცა ვხედავ, მაგ სურათმა ძალიან გაგიტაცათ! გაისმა გამომძიებელის ხმა.

— სად შიდის მაცხოვარი? — ნელის ხმით დაეკითხა ილია.

გამომძიებელმა შეჰხედა მოწყენილის, იმედ-გაცრუებულის თვალეებით და, პატარა სიჩუმის შემდეგ, მიუგო:

— ჩამოსულა ქვეყნად და უყურებს ხალხი როგორ ასრულებს მის მცნებებს. ომის ველზე მიდის და ირგვლივ დახოცილ ხალხს, სახლების ნანგრევებს, ცეცხლ წაკიდებულ და დაბუგლს სარჩო-საბადებელს, ყაჩაღობას და მტაცებლობას ჰხედავს...

— განა ზეციდან კი ვერა ჰხედავს მაგებსა, მერე? — დაეკითხა ილია.

— ჰმ... მაგას ალღევგორიას ეძახიან... უფრო ადვილ გასაგებად არის დახატული... იმ აზრით, რომ უფრო აშკარად ჰყონ რამდენად განსხვავდებიან ნამდვილი ცხოვრება და ქრისტეს მცნებანი... ე. ი. მაგრამ, ცოტაოდენი რამე კიდევ მინდა გკითხოთ

ილიამ მოაშორა თვალი სურათს და გამომძიებელს დაუწყა ცქერა. უკანასკნელმა ისევ მიაყარა წვრილი უმნიშვნელო კითხვები, რომლებმაც შემოდგომის ბუზებსავით მოაბეზრეს ლუნევის თავი. ისინი ჰღალავდნენ მას, ყურადღებას უჩლოვნებდნენ და თავისს სიფუჭით და ერთგვარი რახარუხით თითქოს აძინებდნენ და სიფრთხილეს აკლებდნენ. მას ბრაზი მოსდიოდა გამომძიებელზე და ცხადათა ჰხედავდა, რომ უკანასკნელი ძალათი აძლევდა ამისთანა კითხვებს, რომ მიეყურებინა და მიეძინებინა.

— ვერ მეტყვით, — დაუდევნელად, მაგრამ უცბად დაეკითხა გამომძიებელი, — სად იყავით ხუთშაბათს ორსა და სამს საათს შუა?

— დუქანში, ჩაისა ვსვამდი, — მიუგო ილიამ.

— რომელ დუქანში, ხომ არ გახსოვთ? რომელ ქუჩაზე?

— პლენაში.

— ეგრე დაბეჯითებით რად ამბობთ, რომ სწორედ ამ დროს დუქანში ვიყავით?

გამომძიებელს სახე შეეკრთა, გულით მაგიდას გადააწვა და გაელვებული თვალები ლუნევის სახეში ჩააჩერა. ილიამ უცბად არ უპასუხა. ის რამდენსამე წამს ჩუმად იყო, მერე ამოიოხრა და აუჩქარებლივ მიუგო:

— დუქანში შესვლის წინ პოლიციელსა ვკითხე რომელი საათია მეტი.

• გამომძიებელი ისევ გადაწვა სკამის ზურგზე, ყარანდაშს წაავლო ხელი და ფრჩხილებზე კაკუნს მოჰყვა.

— პოლიციელმა მითხრა მეორე საათიაო... ოცი წუთიაო... თუ რალაც...— დინჯად განაგრძო ილიამ.

— ის პოლიციელი გიცნობთ?

— მიცნობს...

— თქვენ კი არა გაქვთ საათი?

— არა...

— წინათაც გიკითხავთ როდისმე რომელი საათიაო?

— შემთხვევია...

— ქალაქის მმართველობა ხომ იქვეა და რატომ კედლის საათს არ შეხედეთ?

— ხშირად დამავიწყდება შეხედვა...

— პლენაში დიდი ხანი იჯექით?

— სანამ არ დაიყვირეს, კაცი მოჰკლესო...

— მერე სადღა წახველით?

— მოკლულის სანახავათ.

— გნახათ ვინმემ იქა... დუქანთან?

— იმავე პოლიციელმა მნახა... გამომავდო კიდევცა... ხელი მკრა...

— კარგი!— მოწონებითი კილოთი სთქვა გამომძიებელმა და ლუნვეს არც კი უყურებდა, დაუდევნელად ჰკითხა:

— დროს შესახებ პოლიციელს მკვლევლობის წინა ჰკითხეთ თუ შემდეგ?

ილია მიუხედავად კითხვის მნიშვნელობას. ის უცბად უკმეხად შეინძრა სკამზე და გულში სიძულვილი და ბრაზი იგრძნო გამომძიებლისადმი, მის სპეტაკ თეთრ პერანგისადმი, წვრილ თითებისა, სუფთა ფრჩხილების, ოქროს სათვალეების და მის შავ თვალებისადმი. კითხვაზედ კითხვითვე მიუგო.

— მე როგორ შემიძლიან მაგის ცოდნა?

გამომძიებელმა ხმელად ჩაახველა და ისე ძლიერ დაისრისა ხელები, რომ თითებმა ლაწა-ლუწი ასტეხეს.

— ჩინებულია! — უკმაყოფილოთ განაგრძო გამომძიებელი მა. — ჩინებულია... დიად. და ისევ გადაესვენა სავარძელში.

— მშვენიერია... რამდენიმე კითხვა კიდევ და გაგანთავისუფლებთ კიდევცა... მერე... იქნება. — მმ... რა გვარია პოლიციელი?

— ერემინი, მატვეი ივანიჩ...

ეხლა კი გამომძიებელი მოწყენილის ხმით დაუჩქარებლივ აძღვედა კითხვებს, ეტყობოდა, საინტერესოს აღარას მოელოდა; ილია კი უგებდა კითხვებზედ და თან კი ეშმაკურ კითხვებს მოელოდებოდა. ყოველი სიტყვა, ყოველი მისი დახმაურება ზარით ისმოდა მის გულში, თითქოს დაჭიმულ სიმებს ედებინათ. მაგრამ გამომძიებელი აღარ იძლეოდა წინანდებურს კითხვებს.

— იმ დღეს, ქუჩით რომ მიდიოდით, ხომ არ შეგიმჩნევიათ მაღალი ტანის კაცი, ქურქში გამოწყობილი და შავი ფაფახით თავზედ?

— არა.. — მკაცრად მიუგო ლუნევმა.

— კარგი. აბა გაიგონეთ თქვენი ჩვენება და მერე ხელი მოაწერეთ... მიიფარა სახეზედ დაწერილი ქალაღი და აჩქარებით, ვაბმით დაიწყო კითხვა. რომ გაათავა, ლუნევს კალამი მიაჩეჩა ხელში. — ილია დაიხარა, ხელი მოაწერა, მერე აუჩქარებლივ წამოდგა ფეხზედ და მკვახედ უთხრა:

— მშვიდობით!..

გამომძიებელმა უკმეხად დაუკრა თავი, დაიხარა და ისევ წერას მიჰყო ხელი. ილია იდგა. იმას უნდოდა იმ კაცისთვის, რომელმაც ამდენი სტანჯა, რითიმე ჯავრი ამოეყარა. სიჩუმეში კალმის ჭრატუნნი მკაფიოდ ისმოდა და რომელიღაც ოთახიდან სიმღერის ხმა მოდიოდა:

„იცეკვეთ, იცეკვეთ, ჩემო პატარა დედოფლებო“....

— რაღა გინდათ? — უცბათ აიღო თავი და დაეკითხა გამომძიებელი.

— არაფერი... — მკვახედ მიუგო ლუნევმა.

— შე გითხარით, მგონი — შეგიძლიანთ წახვიდეთ-მეთქი.

— მივდივარ...

— ჰო და ვგრე...

ორთავენი დაშტერებით უყურებდნენ ერთმანერთს და ლუნევემა იგრძნო, რომ გულში რაღაცა ეზრდებოდა მძიმე და საშინელი, მაგრამ დროზედ მიბრუნდა კარებისაკენ და გავიდა. ქუჩაზედ როცა ცივმა ქარმა შემოჰკრა, მან მხოლოდ მაშინ იგრძნო, რომ სულ მთლად დასველებულიყო ოფლისაგან. ნახევარ საათს უკან ილია ოლიმპიადასთან იყო უკვე. იმან თითონვე გაულო კარები, რადგან ფანჯრიდანვე დაენახა, რომ ილიამ მარხილი გააჩერებინა და ჩამოდიოდა. ქალს სახე გაჭფითრებოდა, თვალები გაგანიერებოდნენ და მოუთმენლად, მოუსვენრად იყურებოდნენ.

— ჩემო ჭკვიანო! — შეჰყვირა იმან, როცა ილიამ უთხრა გამომძიებელისაგან მოველ ეხლაო. — ვგრე უნდა, ვგრე! რაო, რა მინდაო?

— გაიძვერა რაზა ყოფილა! — სთქვა ბრაზით ილიამ. — სულ მახეებს მიგებდა...

— რა ჰქნას, იმას უმაგისოთარ შეუძლიან, — დაბეჯითებით შენიშნა ქალმა, — რა იმის ბრალია, ვგრეთი საძაგელი საშსახური აქვს...

— სთქვი რაღა პირდაპირ — აი ესე და ესეა საქმე და თქვენ გაბრალებნო...

— მერე შენც ხომ არ ეუბნებოდი პირდაპირ?! — ღიმილით მიუგო ოლიმპიადამ.

— მე? — გაკვირვებული დაეკითხა ლუნევი, — მართლა, ეე! დასწყევლოს ღმერთმა!... — ის რაღაცამ ძრიელ გააკვირვა და ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ სთქვა:

— იმასთან რომ ვიჯექი, ღმერთმანი, მართლადა ვგრძნობდი თავსა. და საზოგადოთ, მართალი რომ სთქვას კაცმა...

— ჰო და მადლობა ღმერთსა! — შესძახა გახარებულმა ოლიმპიადამ. — საქმე ხომ კარგათ დაგვიბოლოვდა!..

ილიამ ღიმილით გადაჰხედა და ღინჯათ განაგრძო:

— ტყუილის თქმაც რომ ბევრი არ დამქირდა... ეჰ, ბედი მაქვს, ლიპა, ბედი...

და საოცრად გაიცინა.

— მე ჯაშუშები ძალიან მადევენებენ თვალსა, — დაბალის ხმით აუწყა ოლიმპიადამ, — უსათუოდ შენც არ დაგტოვებენ უზრუნველად...

— მა-რა! — ბრაზიანად და დაცინვით შესძახა ლუნევემა. ძალიან დაძრწიან, უნდათ მგელსავით მიყენონ ყოველ მხრიდან და მერე გამთოკონ. ვერაფერს გახდებიან!.. იმათი საქმე არ არის! ამასთანაც მგელი კი არა, უბედური კაცი ვარ... მე არავის დახრჩობა არ მინდოდა, მე თვითონ მარჩობს ჩემი ხვედრი... პაშკა რომ ამბობს თავისს ლექსში, ისე... პაშკასაც ახრჩობს, იაკობსაც... სუყველას!..

— არა უშავს-რა, ილოჯან, — ამბობდა ქალი და თან ჩაის აკეთებდა. — სუყველაფერი კარგათ დაბოლოვდება...

— ლუნევი წამოდგა სავარძლიდან, მივიდა ფანჯარასთან, ქუჩაში დაიწყო ცქერა და ბრაზიანის, დაღვრემილის კილოთი განაგრძო:

— მთელი ჩემი სიცოცხლე სულ სასაძაგლეს ვებჩეხები... რაც არ მიყვარს, რაც მეჯავრება, სწორედ იმას უნდა შევხვდე, იმას უნდა წავაწყდე ცხოვრებაში. ერთი ისეთი კაცი ვერა ვნახე, რომ სიხარულით და სიამოვნებით შეეხედნა მისთვის კაცსა... ნუთუ არაფერია ქვეყნად წმინდა!.. აი, დავახრჩე ის. შენი... რისთვის? მხოლოდ ჩირქი მოვიცხე, სული შევიბლაღე. ფულები წამოვიღე... ეს მაინც აღარ მექნა.

— ნუ დარდობ! — ანუგეშებდა ოლიმპიადა. — მის დამნაწებელს გული არ უნდა ჰქონდეს.

— მე არ მენანება... მე... თავი მინდა გავიმართლო. ყველა ასე თუ ისე იმართლებს თავსა, — იმიტომ რომ ცხოვრება უნდა კაცსა!.. ავერ გამოძიებელი — სცხოვრობს, როგორც კანფეტის მწვენიერ კოლოფში... ის, რასაკვირველია, არავის დაახრჩობს. იმას შეუძლიან მართლით ცხოვრება... ირველივ სისუფთავეს ჰხედავს...

— დაიცა... მოდი წავიდეთ ამ ქალაქიდან...

— არა, მე არსად არ წავალ! — გადაწყვეტით მიუგო ლუ-

ნეგმა და მობრუნდა ქალისკენ. შემდეგ მუქარის, კილოთი გა-
 ნაგრძო:

— არა, ჯერ დამაცადე! მე აქ მოვიცდი, ვნახოთ რა იქ-
 ნება...

ოლიმპიადა ჩაჭფიქრდა ერთი წუთით. ის სამოვარს მოს-
 ჯდომოდა მაგიდასთან და განიერს, სუფთა კაპოტში ვარდსა-
 ვით გამოიყურებოდა.

— მე ჯერ კიდევ შევეჯიბრები და შევებრძოლები ბედ-
 სა,—თავის ქნევით ამბობდა ლუნევი და ოთახის ერთის კუ-
 თხიდან მეორეში გადიოდა.

— ჰაა!—წამოიძახა გულ-ნაკბენმა ქალმა,—იმიტომ არ
 გინდა წამოსვლა, რომ ჩემი გეშინიან? შენა გგონია, სამუდა-
 მოდ დაგიქერ ხელში, გგონია, რა კის... ვიცი—მე ვისარგე-
 ბლებ? შემცდარი ხარ, ჩემო კარგო, დიად, შემცდარი ხარ!..
 ძალით არ წაგათრევ, ნუ გეშინიან...

ქალი თუმცა დამშვიდებული ლაპარაკობდა, მაგრამ ტუ-
 ჩები ისე უთრთოდნენ, თითქო მეტის-მეტ მწარე ტკივილებს
 ჰგრძნობსო.

— რაიო, რას ამბობ?—დაეკითხა გაკვირვებული ლუნევი.

— ძალას არ დაგატან, ნუ გეშინიან. საითაც გნებადდეს,
 იქით წაბრძანდი!

— დაიცა!—მოუჯდა გვერდით, ხელი გამოართვა და დაი-
 წყო ლუნევმა:—არ მესმის, რად დაიწყე მაგაზედ ლაპარაკი?

— ვერ მომატყუილებ!—შეჰყვირა ოლიმპიადამ და ძალით
 გამოჰგლიჯა ხელი.—ვიცი, შენ ამაყი, გულ-ქვა კაცი ხარ და
 ჩემი მოხუცთან დაახლოვება ვერ გიპატიებია ჩემთვის... ჩემი
 ცხოვრება გეზიზღება... ეხლა შენა ჰფიქრობ—სულ ამის ბრა-
 ლია, რომ ეს საქმე შემემთხვაო... და გეზიზღები...

— სტყუი!—ამაყად მიუგო ილიამ.— სტყუი, მე შენ არა-
 ფერშიაც არ გამტყუნებ. მე განა არ ვიცი, ჩვენისთანა ხალხს
 სუფთა და უმანკო ქალებს არავინ მიართმევს... ჩვენთვის შე-
 ტად ძვირნი იქნებიან ისინი. მაშ! იმათ ჯვარის დაწერვა უნ-
 დათ: იმათ მერე შეილები ეყოლებათ... რაც სუფთაა, სულ

მდიდრებისთვისაა გაჩენილი... ჩვენ კი ნახორხალი, ნაწუწი, შეგინებული და შელახული...

— ჰო და დამანებე შელახულს თავი!— დაუყვირა ოლიმპიადამ და წამოხტა სკამიდან.— წაბრძანდი!— მაგრამ აქ ცრემლგები წასკდა და ნაღვერდალსავით მწვავი სიტყვები მიაყარა:

— მე ჩემის ნებით შევლახე თავი, როგორც შენ ამბობ, მე ჩემის ნებით ჩავვარდი ამ... იმიტომ რომ ამ ორმოში ბევრი ფული მეგულებოდა... ამ ფულის შემწვობითვე როგორც კიბეზე, ისე ამოვალ ორმოდან... და ისევ კარგ ცხოვრებას დავიწყებ. შენც მიშველე ამსაქმეში. ვიცი... მაინც მეყვარები, თუ გინდათი სხვა დაახრჩე კიდევ. მე შენი გულკეთილობა კი არ მიყვარს შენში, —ამაყობა მიყვარს, შენი სიყმაწვილე, შენი ხუჭუჭ თმიანი ლამაზი თავი, მძლავრი ხელები, შენი მკაცრი თვალები... შენი საყვედურები, ხანჯლებსავით რომ მესობიან გულში... და ამიტომ... სიკვდილამდინ შენი მადლობელი ვიქნები... ფეხებს დაგიკოცნი, თუ გინდა აჰა!

ამ სიტყვებთან ერთად ქალი ჩაუვარდა ვაჟს ფეხთ ქვეშ, მუხლებს დაუწყო კოცნა და თან იძახდა:

— ღმერთი ჰხედავს! მე ჩემ სასხნელადვე შევცოდე, ხომ იმისთვისვეა კარგი, რომ მე მთელ ჩემ ცხოვრებას ტალახსა და წუმპეში არ გავატარებ... ამ ტალახსა და წუმპეში გავივლი, მაგრამ ისევ გავიწმინდები, მაშინ ისიც მაპატიებს... მე არ მინდა მთელი ჩემი სიცოცხლე ვიტანჯო! სულ მთლად გამთხვარეს... გამათახსირეს... ეხლა ჩემი ცრემლებიც კი ველარ გამბანენ...

ილია სცდილობდა როგორმე მოემორებინა ქალი, ფეხზე დაეყენებინა, მაგრამ ის მაგრა ჩაჰბლაუქებოდა მუხლებში, სახით ეხახუნებოდა მას და აღელვებულის, ყრუ ხმით ლაპარაკობდა. არ იქმნა და ვერას გზით ვერ მოიშორა ილიამ ქალი, მთრთოლვარე თითები თმაში შეუყო, აღერსით წამოაყენა, მოეხვია და გულზე მიისვენა. ქალის მხურვალე ლოყა ილიას ლოყას შეეხო, ქალი თითქმის ჩურჩულით განაგრძობდა:

— განა ვისთვისმე უკეთური იქნება, რომ რაკი კაცმა ერთხელ შესცოდა, მთელი თავისი სიცოცხლე დაცემული დარ-

ჩეს?... ჯერ პატარა გოგო ვიყავ, როცა მამინაცვალი სისაძაგლის ჩადენას მიპირებდა, მე ხელეჩო დავარტყი.—არ მინდოდა. მერმე—მამერივნენ... დამათვრეს... პატარა გოგო ვიყავ... სუფთა... თურაშაულ ვაშლსავით ვყვავოდი... ბევრი გამოვიტირე თავი... მენანებოდა ჩემი უმანკოება, სისუფთავე... მე არ მინდოდა, არა... მერე კი დავინახე... რომ სულ ერთია... უკან დაბრუნება აღარ შეიძლებოდა... ვიფიქრე, მოდი ძვირად მაინც დაუსვამ ჩემ თავსა მეთქი. სუყველა შევიძულე, ფულებს ვიპარავდი, ვლოთობდი... შენ შეხვედრამდინ გულით მე არავისთვის მიკოცნია...

სიტყვები ჩუმის ჩურჩულით დაათავა და უტბად გაიწია, უნდოდა ხელიდან გასხლტომოდა ილიას:

— გამიშვი!

ილიამ უფრო მაგრა მოჰხვია ხელები და გატაცებით, მხურვალედ დაუწყო კოცნა.

— გამიშვი, გვერდები მეტკინა!—ერთი კიდევ შესთხოვა ქალმა.

— მე შენ სიტყვებზე ვერაფერს გეტყვი...—დაიწყო გატაცებით ლუნევა.—ერთს გეტყვი—ჩვენ არავის ვებრალეობით... ჰო და ნურც ჩვენ შევიბრალეობთ იმათ... კარგათ ლაპარაკობდი... მოდი გაკოცო მაინც... მაშ სხვა რითი გადაგინახლო? ჩემო კარგო... მიყვარხარ, მიყვარხარ... ისე რომ... ეჰ, სიტყვით ვერ გამოვსთქვამ, სულ ერთია...

იმის ლაპარაკმა და საჩივრებმა მართლა გაუღვიძეს ილიას გულში სუფთა და მძლავრი გრძნობანი ქალისადმი. მისი ნაღველი თითქოს შეუერთდა მის უბედურებას, შეუსისხლხორცდა და თითქოს ესენიც დაანათესავაო, მქიდროდ ჩახვეულნი ისინი კიდევ დიდი ხანი უამბობდნენ ერთმანერთს თავიანთ წყენას, უბედურებას და დაჩაგრულს გულს უხსნიდნენ ერთმანერთს. ლუნევს გულში რაღაც მძლავრი და გადაწყვეტილი გრძნობა ებადებოდა...

— მე და შენ ვერ ვიქნებით ბედნიერნი, —ოხვრით და თავის ქნვეით ეუბნებოდა იმედ-გადაწყვეტილი ქალი.

— არ ვიქნებით და უბედურება ვიდღესასწაულოთ... კატორღაში მოგვიხდება წასვლა—ერთად წავიდეთ! გესმის? მანამ კი ვარამი სიყვარულში ჩავკლათ... ეხლა გინდა ცეცხლში ჩამავდე... არ გავტყდები და კარგათაც ვგრძნობ თავსა!

შეშფოთებულნი ლაპარაკით და აღერსით აღელვებულნი ისინი თითქოს ბურუსში ჰხედავენ ეხლა ერთი-ერთმანეთს, მათ სცხელოდათ ხვევნა-კოცნისგან და ტანთსაცმელი ევიწროებოდათ...

კარში ზეცა ჩამობნელებული და დაღვრემილი გამოიყურებოდა. ცივი ბურუსი დედამიწას ეხვეოდა და თეთრ რთვილად ედებოდა ხეებზედ. ფანჯრის წინ არყის ხის ახალგაზდა ტოტები დინჯად ირხეოდნენ ჰაერში და თეთრ თოვლის ფერფლს აყრიდნენ დედამიწას. ზამთრის საღამო ახლოვდებოდა...

(შემდეგი იქნება)

მეფე ლირი

(შემდეგი *)

თუ ტრაგედიის უმთავრესი საგანია დახატვა ძლიერ ვნებათა შებრძოლებსა ბუნებისა და ზნეობის კანონებთან, ჩვენს ტრაგედიაში ეგ საგანი გაერთიანებულია, ე. ი. მაშინ როდესაც სხვა ტრაგედიები გვიხატავენ ცალ-ცალკე ვნებებს, ეს ტრაგედია გვიხატავს საზოგადოთ ვნებას, და „ლირს“ ყველაზედ უფრო ეკუთვნის ტრაგედიის სახელი. არ არის მეორე ტრაგედია ასეთის, სულის უსაზღვრო მღელვარებით, ძლიერის გრძობებით და უძლეველის ვნებებით რომ ცხადათ დავიანახოთ ყველაფერი ეს ერთის შეხედვით, საკმარისია წარმოვიდგინოთ მხოლოთ უმთავრესი მომქმედი პირები ერთის რომელიმე თვისებით. შეუძლებელია უფრო ძლიერი და საზიზღარი სურათი, როგორც სურათი გონერილასი, როდესაც თავის ქმრის თვალებს წინ უნდა წაართვას ახლათ დაქვრივებულს დასაყვარელი: ამ მხრივ მას აღემატება მხოლოთ ედმუნდი, რომელსაც მამისა და ძმის განდევნის შემდეგ უნდა მეფობა წაართვას ლირის სიძეებს და ამიტომ ჩუმათ დაუახლოვდება ორსავე დას. არ არის მეორე ისეთი ფიციხი ადამიანი და სასტიკი შურის მაძიებელი, როგორც არის კორნვალი, როდესაც ფეხით გასრესავს იმ კაცის თვალებს, რომლის სახლში ამას წინათ მოიპოვა თავშესაფარი; ამას შეგვიძლია ამოუყენოთ გვერდში მხოლოთ მისის ცოლის სიბოროტე, რომელიც აქეზებს მას ამ საძაგელ საქმისათვის. წარმოუდგენელია მეორე უფრო ცოცხალი სურათი სამართლიანის რისხვისა და წყრომის, როგორც არის წინამდევობა, რომელსაც უწევს კენტი ლირს, და კენტის გაბრაზება მსახურის თავ გასულობის გამო; ამას შეგვიძლია შევეუდაროთ მხოლოთ კორნვალის მსახურის გამწარება, როდესაც იგი ჰკლავს თავის ბატონს გლოსტერის დაბრმავებისათვის. ვერაფერი ვერ დახატავს ისე ძლიერ მთელის თაობის გაშმაგებას, როგორც ის წუთები, როდესაც ბუნების წინამდევნი და ყოველს სამზღვარს გადასული საქმეები აღელვებენ ყვე-

*) იხ. „მოაპის“ მე-12 №-ი 1902 წ.

ლაზედ შშვიდს და წყნარს ადამიანებსაც-კი, როგორც არის, მაგალითად, კეთილი გროსტერი, რომელიც წყევლით და კრულვით იხსენიებს რეგინას იმისათვის, რომ სახლიდან გააგლო მამა ქარიშხლის დროს, მაშინ, როდესაც „მგლებიც კი გაუღებდენ მას კარს“; ან კეთილშობილი ჰერცოგი ალბანიისა, როდესაც იგი ძალათ შეიკავებს თავს, რომ არ გასრისოს თავისი გონერილა, რომელმაც სასოწირკვეთილებამდის მიიყვანა მამა, ის მამა, რომელსაც „დათვიც კი პატივს სცემდა.“ მაგრამ ყველა ამ სურათს თავს დაჰყურებს სახე მოხუცის ღირისა, რომელმაც მისცა თავისი სახელი ტრაგედიას.

ღრმათ მოხუცებული და ჰკუაზე შერყეული ღირი თვალს გადაავლებს იმ დროს, როდესაც მასში ყველაფერი მეფე იყო, როდესაც მტრები გაუბოდენ მის ხმაღს; ამ შეშლილობის დროსაც ბრწყინავს მასში სხივი მეფურის და გამირუღის სულისა. დიდებულს სურათს წარმოადგენს იგი, როდესაც დამშვიდებულია: მის სახეზე აღბეჭდილია მეფური სიდიადე. მაგრამ როდესაც მას გააჯავრებენ, მაშინ მისნი ქვეშევრდომნი კანკალეზდენ. თუ მისი ხარისხი და მდგომარეობა ვერ იტანდა წინამდევობას, მით უმეტეს აუტანელი იყო ეს წინამდევობა მისის ტემპერამენტისათვის. ღირი მუდამ ექსცენტრიულია: ქალიშვილები ამბობენ მის შესახებ, რომ იგი ძალიან ნაკლებათ იცნობდა თავის თავსა; ეს, სხვაწაირათ რომ ვსთქვათ, იმას ნიშნავს, რომ ღირმა არ იცოდა თავის შეკავება, ყველაფერს გაცხარებულ გულზე აკეთებდა. ამგვარი იყო მისი ბუნება, ამგვარი იყო მისი ჩვეულებაც, რომელიც მოიპოვა ძლიერების და მუდმივის ბედნიერების გავლენით, იმ ბედნიერებისა, რომლის გამო იგი არასოდეს არ ჰფიქრობდა გაქირვებასა და უბედურებაზე. ფარისევლობა და პირფერობა—აი რა აღზარდა ასეთმა მამამ თავის შვილებში; ეს პირფერობა კიდევ უფრო ხელს უწყობს მის სიფიცხეს და მვძინვარებას. თან დაყოლილი თავმოყვარეობა ყოველთვის ვითარდება და მაგრდება ასეთ ადამიანებში და მახინჯდება ძალ დატანებულს ოჯახურის კერპთაყვანის მცემლობის ზედგავლენით. ჩვენს ტრაგედიაში ამაზე დიდი გავლენა აქვს იმასაც, რომ უმცროსს ქალს გულწრფელათ უყვარს მამა. თუ ეს მიუკარებლობა ოჯახისა და ქვეყნის ბატონის, რომელსაც არ შეეძლო მართლის გაგონება და სიტყვის შებრუნების ატანა—თუ არა ხუმარისაგან, თუ ეს უცილობლობა ბუნებრივი ნაკლულევანება იყო ღირისა, რომელიც თანაც

განვითარდა ცხოვრების ჩვეულებით, — ადვილათ გასაგებია, რომ ეს ბიწიერება უკიდურესობამდის გაძლიერდა მასში შეუპოვარის თვითნებობისა, სისუსტისა და მგრძობიერობისა გამო, რომელიც სჩვევია მოხუცებულობას.

ამას მიუმატეთ უზომო ვნების ძალა, რომლის გამო ეს აღამიანი არამც თუ უბრალო მონაწილეა, არამეთ მეფეა იმ გმირულ ცხოვრებისა, და მაშინ ადვილათ გაიგებთ ლირის საქციელს პირველ სცენაში, რომელსაც ზშირათ იწუნებდა კრიტიკა. გეტე სთვლიდა ამ სცენას შეუსაბამოთ, ჩემის აზრით-კი იგი იმ გვარათვე ქეშმარიტია და ბუნებრივი, როგორც სხვა ყველაფერი, რაც რამ დაწერილა შექსპირის ხელით. თუ რომელს ქალს რამდენათ უყვარდა ლირი, ეს უკვე არსებული ფაქტი იყო შექსპირისათვის; მას არ უნდოდა მეტი სინამდვილე მიეცა ამ ფაქტისათვის, როგორც ეს სჩვევია ძველს პიესებს. შექსპირმა თვითონ მაყურებელს და მის წარმოდგენითს ნიქს მიანდო, ახსნას ეს სამკვიდროს განაწილება მაშინდელის დროის ზნე-ჩველების და მეფის მოხუცებულობის და ხასიათის შემწეობით. მოხუცს მეფეს უნდა დასთმოს თავისი ხარისხი და ქონება ქალიშვილების სასარგებლოთ. მისის ხასიათის არსებიდან სჩანს, რომ ასეთი საქციელი არის გამომხატველი მისის თავგანწირულობისა და სიყვარულით აღსავსე ნდობისა. მას უნდა წინდაწინვე ივემოს სიტყვით გამოთქმული მადლობა თავის მსხვერპლისათვის. რადგან მისი სიყვარული ცოტა ეგოისტიურია, ამიტომ ებადება სურვილი — გაახაროს თავისი თავი შვილების იხრივ სიყვარულის გამოცხადებით და, როგორც კოლრიჯი ამბობს, რადგან ლირი მიჩვეულია ბრძანებულობას, მისი სურვილი მოთხოვნის ხასიათს მიიღებს. და აი აქ ბრწყინვალე კრებაზე მიიღებს თავის უმცროს ქალისაგან, რომელსაც უწოდებდა თავის სიხარულს და რომლის შვილურ მზრუნველობის იმედი ყველაზედ უფრო ჰქონდა, ამ ქალისაგან მიიღებს პასუხათ ცივს „არარასა“, და შერცხვენილი ასეთის პასუხით საშინლათ გაფიცხდება. აქ ნათლათ გამოაშკარავდება არსება იმ აღამიანისა, რომელიც არასოდეს არ ცდილა შეეკავებინა თავისი გულის თქმა. მთელს

სამეფოს გარდასცემს ორს უფროს ქალიშვილს, რომ ადით ერთხელ და სამუდამოთ, როგორც ეს ნათქვამია ძველის პიესაში, გზა შეიკრას სინანულისაკენ და არ წაიღოს უკან ის, რაც ერთხელ მისცა. განდევნის თავის უერთგულეს მოსამსახურეს—კენტს; გააგდებს თავის შვილს და ნაცვლათ ხანგრძლივის სიყვარულისა უცბათ სიძულვილით აღიჭურვება მის წინაამდგ. გულმოსულობის დროსაც შორს გამჭვრეტელი, ადვილათ მოიშორებს თავიდან ბურგუნდიის მთავარს და ცდილობს ხელი ააღებინოს კორდელიაზე საფრანგეთის უნგარო მეფესაც, მაგრამ ამას ვერ მოახერხებს და მიათხოვებს ამ მეფეს თავის ქალს, მზითებათ წყევა კრულვას გააყოლებს და ბოლოს თავის თავსაც შეაჩვენებს: „საფლავისა ქვა ნეტა ისე გამიმსუბუქდეს, როგორც ადვილათ გულით ჩემით შენ გარგანიე“. ის შინაგანი ქარიშხალი, რომელიც მძვინვარებდა მის გულში მაშინ, თვითონ დაახასიათა საუცხოვოთ შემდეგ: „კორდელიის მცირე დანაშაულმა ძირიანათ შეარყია ყველაფერი ჩემში; მან ამოგლიჯა ჩემის გულიდან მთელი სიყვარული და აღავსო იგი ნალღელით“. არ შეიძლება, არ დავეთანხმოთ ლირის უფროსს ქალიშვილებს, რომ მისი განაჩენი, რომლითაც განდევნის ქალს, ცუდი განაჩენია; მაგრამ ამის გამო ეს სცენა შეუსაბამი როდია. სიფიცხის თვისება ისაა, რომ უსაბუთოთ იწვევს სულის საშინელს მღელვარებას. პოეტს მშვენიერათ ესმოდა ეს და ამიტომაც დაუპირდაპირა ლირის წუთიერს სიფაცხეს სამართლიანი და სრულიათ საფუძვლიანი წყრომა პატიოსანის კენტისა, რომელიც საჯაროთ ჰკიცხავს მეფეს უსამართლობისათვის, და როდესაც მეფე სიკვდილს ემუქრება, სასტიკათ აფრთხილებს: „მოჰკალ, მოჰკალ შენი მკურნალი და საზარისა სენსა შენსა მიმეცი საზრდოთ“!

ეს საზიზღარი სენი შეიპყრობს ეხლა მოხუცს გმირს: სასჯელი ჩადენილ დანაშაულობისათვის კვალ და კვალ მიზღვეს მას და სჯის მრავალის შეცთომისათვის, რომელნიც სამკვიდროს გაყოფის დროს მხოლოთ უფრო განვითარდა. რაკი უარი განაცხადა ბატონობაზე, დიდის ხნის განმავლობაში

დაჯაბნებული უფროსი ქალიშვილები უბატიცემულოთ ეპყრობიან ეხლა და მათი ფარისევლობა და მატყუარობა უცებ შეიცვლება უმადურობით. წინათ ისინი ეალერსებოდენ მამას როგორც ძაღლები, ეთანხმებოდენ ყოველს მის სიტყვას, ძლიერ გვიან გაიგო, რომ ეს თავიდანვე „ცუდი თეოლოგია“ იყო. მოიქმუნებიან სახეები, რომლებიც წინად მეგობრულად გამოიყურებოდნენ; ეხლა უნდათ წაართვან ღირს უკანასკნელი ღირსება და ქონება მას შემდეგ, რაც ყველაფერი დაუთმო მათ; ეხლა მოურიდებლად აყვედრიან მოხუცებულობას და გონების სიჩლუნგეს; უსინდისო და უსირცხვილო დები ცემასაც კი უბირებენ მამას. პირველი შეხედვით კაცს ეგონება, რომ ორივე და ერთნაირად არის დახატული; მათ შორის არ არის არავითარი დამახასიათებელი განსხვავება (ორივე ერთნაირი მაქალოები არიან, ამბობს ხუმარა); მაგრამ როდესაც ახლო დაუკვირდებით, მეტად გავაკვირებსთ ის ღრმა განსხვავება, რომელიც არსებობს მათ შორის. უფროსი გონერილა, მგლის სახისაა, მოქმუნულის წარბებით საშინელის სულის მდგომარეობას გვიხატავს, მამაკაცის მსგავსი ქალია და დამოუკიდებელი; რეგანა კი უფრო ქალური ხასიათისაა: უფრო პასიური ადამიანია, დამოკიდებულია გონერილასაგან, რომელიც მას აქეზებს. გონერილას ხასიათის უზომო აღვირაშვებულობა, რომელიც ჰქმნის მას საშინელ საუკუნის ნამდვილ შვილად, გამოიხატება საზიზღარ საქმეებში, რომელთაც თვითონვე მოიფიქრებს, მაშინ როდესაც რეგანას სიბოროტე სჩანს მხოლოდ იმაში, რომ გადამეტებულ სასტიკობს უღვიძებს სხვებს, როგორც მაგალითათ მაშინ, როდესაც ბორკილს გაუყრიან კენტს და აბრმავებენ გლოსტერს. უარესი მათ შორის—გათხოვილია კეთილშობილ ადამიანზე (მთავარი აღბანისა), რომელსაც ცოლი გინებით ეძახის ზნეობრივ სულელს, რომლის სიწყნარე და სიმშვიდე მის ცოლს ეჩვენე ანამეტან სისულტეთ; მხოლოდ შემდეგ აკვირებს ცოლს ქმრის წყნარი სიძლიერე და სიმამაცე. უკეთესს მათგანს ქმრად ჰყავს მთავარი კორნვალისა — უარესი ორ ქმარს შორის, ავი გუ-

ლის ადამიანი, რომელსაც არ ძალუძს აიტანოს არც წინააღმდეგობა, არც სიტყვის შებრუნება. თავში გონერილა ბატონია ქმრის, რომელიც აღიარებს მის შორს-მჭვრეტელობას და ერიდება მასთან შეტაკებას, მაგრამ შემდეგ კარგათ შეიგნებს მის ბუნებას. გონერილა აკეთებს საქმეებს თავისათვის, ყურადღებას არ აქცევს ქმარს, ძლივსღა ხდის პასუხის გაცემას ღირსათ; რეგანა კი შედარებით კორნვალის მთავართან, რომელიც ძალმომრეობას მომხრეა, ნაკლებათ ლაპარაკობს და ყოველთვის მოწყენილათ იყურება, დამოკიდებული და გამგონი არსებაა. ყოველთვის საქმის დაშვები გონერილაა. გონერილა პირველი ეპყრობა ცუდათ ღირს, დაითხოვს მის ნახევარს ამაღას, რეგანა კი დარცხენით ერიდება თავის მამას. მაგრამ კიდევ უფრო ეშინია თავის დის, ვიდრე რცხვენია მამის: უფრო ადვილათ მიაყენებს შეუღაცხყოფას მამის მიერ გამოგზავნილ კაცს, ვიდრე დის მოსამსახურეს. გონერილამ იცის დის სისუსტე; საკმარისათ არა სთვლის მარტო წერილის გაგზავნას: თავათ მოდის მასთან პირადათ, რომ დააჯგუროს და ერთნაირი ზომები მიიღონ ორივემ მამის წინააღმდეგ: რეგანას არ შეუძლია წარმოსთქვას ისეთი ანჩხლი და მოუფიქრებელი სიტყვები, როგორც გონერილას; მას არა აქვს ისეთი ეკლიანი თვალეები, როგორც გონერილას; მისი შეხედულება უფრო სანუგეშოა; მთელი მისი არსება უფრო წყნარია ჯა კეთილი და ღირს არა სჯერა, რომ კარგად შეეძლოს მისი გაგება; ამიტომ გასამართლების დროს (სიგიჟეში) თხოულობს, „შუა გასჭერით რეგანა და ნახეთ, გულზე რა აკრავსო“. გულუბრყვილოთ ეუბნება მამას უფრო სამწუხარო ამბებს, ვიდრე გონერილა, მაგრამ მამა ვერ ბედავს ისეთის წყევლით შეაჩვენოს იგი, როგორითაც შეაჩვენა გონერილა. მხოლოთ მაშინ, როდესაც გონერილა რეგანასთან გამოიჩინს საზიზღარ უსირცხვილობას და ბარბაროსობას მამისადმი, რეგანაც მოურიდებელი შეიქნება და დაითხოვს მამის ამაღას: თანახმაა მარტო მამა დაიტოვოს. მაგრამ რადგან გონერილას უნდა რომ მოხუცმა იგემოს თავის თვითნებობის და

სისულელის ნაყოფი და გლოსტერს ჩააგონებს, რომ ღირსი არ დააკავოს სახლში, თუცა გარეთ საშინელი ქარიშხალია, სუსტი რეგანაც დას მიემხრობა. როდესაც ეს ექიდნები თავიდან მოიშორებენ მამას, მათ ოჯახებს შორის ჩუმი უთანხმოება ჩამოვარდება. გონერილა ამზადებს უფრო ღრმა ნაღმებს, უნდა მთელი სამეფო ჩაიგდოს ხელში; ქმარის სიცოცხლეშივე დაინიშნება ჩუმათ ედმუნდზე, სიხარულით მიეგებება კორნვალის მთავრის სიკვდილს, მოსწამლავს რეგანას; შემდეგ განიზრახავს თავის ქმრის მოკვლასაც, რომლის ეშინია, რადგან ქმარმა გაიგო ცოლის ბოროტი საქმეები. რეგანა გონერილასთან შედარებით ყველაფერში უფრო წყნარი და თავ დაქერილია: მხოლოდ კორნვალის მთავრის სიკვდილის შემდეგ დაუახლოვდება ედმუნდს; ენდობა და ედმონდის წერილს გადასცემს გონერილას საეჭვო მსახურს; კვდება გონორილას მიერ მოტანილ საწამლავისაგან, სრულიათ უდანაშაულოთ თავის დის ბოროტ საქმეებში; საზოგადოთ რეგანა გონებითაც თავის დაზე დაბლა სდგას. პიესის ცენტრს შეადგენს ის გარემოება, თუ როგორ ვითარდება ღირსის ხასიათი ქალიშვილების დევნისა და შევიწროვების ზედგავლენით. მთელი ვნებით აღსავსე ბუნება ამ აღამიანისა, რომელიც დიდებულათ სდგას ჩვენს წინ, როგორც ნამდვილი წარმომადგენელი თავის დროისა, გამოიხატება აქ თავის სიდიადით და ძლიერებით. სურათი ისეთის მკრეფი ფერადებით არის დახატული, რომ არც კი მოითხოვს განმარტებას; ამიტომ ჩვენ გვინდა მივაქციოთ ყურადღება მხოლოდ იმ უმთავრეს თვისებებს, რომელშიაც იხატება ჩვენის ტრაგიკულის გმირის თავდაუქერლობა, უსაზღვრობა მისის პასივიურ და დაუმშვიდებლობა მის აქტიურ ვნებათა. როდესაც ღირსი პირველათ ხედავს მოურიდებლობას ქალიშვილების მხრივ, არ უნდა დაინახოს სინამდვილე და ყველაფერს თავის ეჭვიანობას აწერს; მხოლოდ მაშინ ჰგრძნობს შეურაცხყოფას, როდესაც მსახურებიც კი მიაქცევენ ყურადღებას. როცა გონერილას კული—ოსვალდი პირდაპირ აგრძნობინებს ამ შეურაცხყოფას, ღირსი გამოდის მოთმინებიდან და იმდენათ ივიწყებს

თავის ღირსებას, რომ სცემს უღირსს მსახურს. გაფიცების ყოველთვის დაწუნარება და სიმშვიდე მოსდევს. მოხუცი გაჩუმდება და დაფიქრიანდება; უკვე შეიგნო რომ სისულელე ჩაიდინა, როდესაც ყველაფერი ქალაშვილებს გადასცა; სტანჯავს სინანული, რომ კორდელია განდევნა; მწუხარებით მოიგონებს ქალიშვილს, რომელთანაც მოიპოვებდა მშვიდს და უშიშარ ცხოვრებას. ხუმარა სწუხს კორდელის განდევნის გამო და ყველაზე უფრო ეს სტანჯავს ღირის სინიდისს. სულელის ხუმრობა, რომ სიგიჟეა ყველაფერი სხვას გადასცე, მწარე ფიქრებს უფრო მოგვრის, ვიდრე გაართობს ღირს. მაგრამ დიდხანს არ გაგრძელებულა ასეთი დაფიქრებული სულის მდგომარეობა: ქალიშვილების უმადურობამ მთლათ მოსპო ღირის არსებობა. მას შემდეგ, რაც სამარცხვინოთ დასაჯა ღირმა გონერილას მსახური, გონერილა ნიღაბს მოიხდის და წარმოუსდგება მამას ნამდვილის სახით. ერთი წუთი—და მთელი მისი ფიზიკური და ზნეობრივი არსება მთლათ შეირყევა. ამ სცენაში, ისე როგორც პირველ სცენაში, როდესაც ღირის მძაფრი და აღვირ-აშვებულის სიფიცხის ენერგია ჯერ კიდევ მოტეხილი არ არის, აქტიორმა უნდა გამოიჩინოს დიდი სიძლიერე. როდესაც პირველად ღირს არ ესმის თავის ქალის სიტყვები, როდესაც თითქოს არ იცის, ვინ არის თვითონ, როდესაც ასე გაკვირვებით ეკითხება, რა არის შენი სახელიო: ყველაფერი ეს წინ და წინვე მოასწავებს ღირის სიგიჟეს, ისე როგორც მყუდროებას ქარიშხალი მოსდევს ზოლმე. ჯერ გონერილას არა ჩაუდენია რა იმის მეტი, რომ ითხოვა ამალის შემცირება, ჯერ კიდევ აღბანიის მთავარი არწმუნებს ღირს, რომ არაფერში არა ვარ დამნაშავეო, არც მესმის თქვენი აღელევების მიზეზიო, ღირი კი საშინლათ სწყევლის უფროსს ქალს სწყევლის იმ გვარათ, რომ ამის მსგავსი წყევლა არ არის არც ედიპსა, არც სხვა რომელიმე ტრაგედიაში; ამ წყევლას იმეორებს შემდეგ რევანასთან. ამის შემდეგ იგრძნო სირცხვილი იმის გამო, რომ ქალებს უმადურობამ იმდენათ შეარყია მისი სიმამაცე, რომ ტირილი დაიწყო; ამ უმადურობის

მოგონება ისეთნაირათ სტანჯავს, რომ ამას ვერ ივიწყებს სი-
 გიჟის დროსაც. მერე იმის ფიქრი დაიბონებს, რომ დაინახოს,
 თუ როგორ აღუდგება ერთი და მეორეს, რომ მოიკლას ყო-
 ველივე კეთილი თვისება, ძალით წაართვას გონერილას სამ-
 კვიდრო, კვლავ წარსდგეს მის წინაშე, როგორც ბატონი და
 შურის მაძიებელი და, როგორც თვითონ ამბობს შემდეგ, ჩი-
 დინოს საშინელი და შემადრწუნებელი საქმეები. ამ უსაზღვრო
 განზრახვებიდან სჩანს, თუ რამდენი უბედურების მიზეზია ეს
 თვისნება ადამიანი კიდევ რომ არ დავდვით მას თავდაპირ-
 ველი ბრალი იმისა, რომ ცუდათ ეპყრობიან ქალიშვილები: თუ
 გონერილაში ცოტაოდენი ადამიანური გრძნობა კიდევ იყო
 დარჩენილი, მან მოსპო იგიც თავის აჩქარებულის დაწყევლით.
 გლოსტერის ციხე-დარბაზს რომ უახლოვდება, ხედავს, რომ
 მისი მსახურისათვის ფეხში ხუნდი გაუყრიათ, და კვლავ გაბ-
 რაზდება მეტის ჯავრისაგან. დაეძებს მეორე ქალს, რომელსაც
 არ უნდა ეჩვენოს მამას; ლირს უნდა, ნახოს ქალიც და მისი
 ქმარიც. გლოსტერი ამართლებს კორნვალისის მთავარს იმით,
 რომ ავით არისო და ფიცხი ხასიათის კაციიყო; ეს ადგილი
 საუცხოვოთ ახასიათებს ლირს, რომელიც დორბლსა ჰყრის პი-
 რიდან იმდენათ ქალიშვილებს გაუგონრობისა გამო კი არა,
 რამდენათ იმის გამო, რომ მისის მოთხოვნის წინამდებე გასა-
 მართლებელ საბუთათ ასახელებენ ვისიმე ხასიათის სიფიცხეს. აქ
 უკიდურეს საზღვრამდის მიაღწევს მისი ფიზიკური ძალა; სული-
 ერი მღელვარება დაწყნარდება, სიფიცხე სუსტდება. კაცს ეგო-
 ნება, თავის აღუდებულს გულს აწყნარებს გონების შემწეო-
 ბითო; მაგრამ მალე გამოაშკარავდება, რომ ლირს მხოლოთ
 სული უწუხდება ნამეტანის აღელვებისაგან; მისი სიმამაცე
 მოტეხილია, ძარღვებს აღარა აქვთ სიმამაცე, ლირს ეშინია,
 მთლად არ გაწყდნო. რომ რეგანასათვის ვერ მოუბოვებია
 წყველა-კრულვა, ამის მიზეზი იგივე მოქანცვაა; რისხვა ვადა-
 ექცევა უბრალო სარკაზმათ; დაეცემა უძლურობამდის, თხოვნასა
 და კრემლებამდის. გონერილასთან ჯერ კიდევ შეეძლო ისე
 ძლიერ გაჯავრება, რომ ხმა მაღალის სამღურავის დროს რცხვე-

ნოდა თავის ცრემლებს, ეხლა ღმერთებს კი ევედრება — ამ
 „კეთილშობილურ წყრომისათვის“ და ცრემლებიც სდის, თუმცა
 სწყველის მათ. ჯერ კიდევ გონერილასთან პირველ შეტაკების
 დროს სთხოვს ღმერთებს თავისდაჭერას, რომელიც, როგორც
 კარგათ იცის თვითონ, არ მოეპოვება; ეხვეწებოდა მათ, გადა-
 მარჩინეთ სიგიჟეს, რომელიც აუცილებელი შედეგი იქნებოდა
 უზომო გაცხარებისა და მწუხარებისა; ეხლა კიდევ უფრო
 ჰგრძნობს ასეთის ბოლოს მოახლოვებას! ჩვენ წინ გადაიშლება
 საკვირველი, საშინელი, მაღალი და დიდებულებით აღსავსე
 სურათი, როდესაც უშემწეო მოხუცი, გარეთ გადგებული ქალი
 შვილებისაგან ღამე, ელვა ქუხილის დროს, უდაბურ მინდორში,
 ანუ უკეთ რომა ვსთქვათ საკუთარის ნებით გაძევებული ნამე-
 ტანის დაჟინებულობისა გამო, დაეხეტება უბინაო, თავშიშველა,
 მოკლებული ყოველგვარს საღსარს, ოდესღაც მეფე — დღეს
 გლახა, ბედნიერებიდან გაქირვებაში ჩაგარდნილი, დამონებული
 უზომო მღელვარებისაგან, რომელსაც ეხლა არც ჰგრძნობს
 ზნეობრივი შერყევისა გამო. არც ერთ დრამაში არ მოიპოვება
 მსგავსი რამ, როგორცაა ეს სცენები, სადაც გაგიჟების წინ
 ლირი ცრუ-გიჟის ეღვარსა და თავის ხუმარასთან არის, რომე-
 ლიც თუმცა გულ-გატეხილია, მაგრამ მაინც ცდილობს ითამაშოს
 ხუმარის როლი. ამ სცენებში არ არის არაფერი გადამეტებუ-
 ლი, სასტიკი, და ყველგან და ყოველთვის იქონიებენ ისინი
 ღრმა (მაგრამ არა მტანჯავ) შთაბეჭდილებას, თუ ლირის მხლებე-
 ლებს სახის გამომეტყველება ექნებათ ნამდვილი, თუ ეღ-
 გარის სიტყვებს ექნება შესაფერი ინტონაცია, კარგათ იქნე-
 ბა მომზადებული ხუმარას უკანასკნელი სიტყვები, რომლითაც,
 უეჭველია, ავტორს უნდოდა დაეხატა ერთგულის მსახურის
 სულის მდგომარეობა. მეფის სიგიჟე იწყება გიჟ ედგართან სა-
 შინელ შეხვედრის დროს. პოეტმა არ დაუმონა შერყეული
 მეფის გონება ერთს რომელიმე *idea fixa*-ს, რომელიც ეტყო-
 ბა ედგარს. თავში ისე სჩანს, თითქოს ნამდვილათ ასეთი იყოს
 შექსპირის განზრახვაო. ვიდრე ლირი ჯერ კიდევ არ გაგიჟებუ-
 ლა მთლათ, სულ მუდამ ქალიშვილების უმადურობაზე ჰფიქ-

რობს, მას სტანჯავს გაქირვების და სიღარიბის ფიქრი, საყვედური საკუთარის თავის წინააღმდეგ იმის გამო, რომ წინათ, როდესაც ბედნიერი იყო, არა ზრუნავდა მშვიერთა და შიშველთათვის, რომელთაც, როგორც მას ეხლა ქარიშხალში, არ გააჩნიათ არც სახლი, არც ტანისამოსი. აი სწორეთ ასეთი ფიქრების დროს შეიშლება ღირი, რადგან ხედავს ერთს უშემწეო ადამიანთაგანს, ხედავს თვითონ. საგანს, შიშველ ადამიანს და რომ მიუახლოვდეს მის სიშიშველს, თვითონ იგლეჯს ტანიდან ტანსაცმელს. როგორც სიგიჟემდის, ისე შემდეგ მისი ფანტაზია შეპყრობილია იმის ფიქრით, რომ შური აგოს ქალიშვილებს. წინანდელი დაჟინებულობა, წინანდელი ახირებული მამაცური ხასიათი ეხლაც შერჩება. ხან ოცნებობს გახურებული შუბებით შეიარაღებულ ჯარისკაცთა ლეგიონზე, რომ წარგზავნოს ისინი ქალიშვილების წინააღმდეგ; ხან ეჩვენება, რომ ქალიშვილებს ასამართლებს; სულ მშვილდ-ისრები ახსოვს, შუბ-ნაჯახები, მეომრები, პაროლები, გამოწვევა, რეკრუტთა სიები და ტყვეები. აქაც არ უმონებს ჰოეტი გაგიჟებულ მეფეს მარტო შურის ძიების ფიქრს. მის წყურვილს რომ შესასრულებელი საშუალება ჰქონდეს, მაშინ ამ სურვილის დაკმაყოფილება მის ფიქრებს სხვა საგნებზე გადაიტანდა: საშინლად აგებდა შურს და ამ გვართ დააკმაყოფილებდა თავის ბუნების უსაზღვრო მოთხოვნილებას. მაგრამ ეხლა ეს მისთვის შეუძლებელია, მისი ვნება მიმართულია შიგნით და ჯავრის მოსაკლავათ იგი იგონებს შურისძიების სხვა და სხვა სურათებს. მხოლოდ აქაც მისი მოუსვენარი ბუნება არ კმაყოფილდება მარტო ამ გვარის სურათებით. შურისძიების სიტკბოება წითელი ძაფით გატარებულია ყველა მის არეულ-დარეულ სიტყვებში; მაგრამ განზე გადაუხვევს ხან და ხან, მის ცხოვრებაში გამოერევა ფხიზელი მომენტები, უაზრობა და გონიერება ერთმანეთში არეული აქვს: ხან სულ უგრძობლად ეპყრობა გარშემო არსებულ სინამდვილეს; ხან სრულებით ამახინჯებს; ხან სრულიათ შეუფერებელ სიტყვებს ლაპარაკობს, ხან კი სწორს და ჭკვიანურს აზრებს. ხან და ხან

კაცს ეგონება, რომ პოეტი სარგებლობს ლირის სიგიჟით ისე, როგორც ჰამლეტის მოგონებული სიგიჟით, საზოგადოთ სატირული მიზნისათვის, მაგალითათ როდესაც ლირი ლაპარაკობს ძალღმე, რომელიც თავის თანამედრობას ასრულებს და რომლის ყველას ეშინია, მას ეხატება წინ დიადი სურათი მმართველობისა; ან როდესაც ეჩვენება, რომ ბიწიერება, უფლებით აღჭურვილი, სჯის სხვებში საკუთარ ბოროტს საქმეებს, ან როდესაც გსჭკიცხავს მართლმსაჯულების მოსყიდვას და უარყოფს ცოდვის არსებობას იმიტომ, რომ მას (ლირს) აქვს უფლება, ჩააჩუმოს ყოველი მომჩივანი. მაგრამ ყველაფერი ეს მხოლოდ ცოცხლათ გვიხატავს ზნეობრივ სასოწარკვეთილებას იმ ადამიანისას, რომელიც მოსტეხა მოხუცებულობამ და უბედურებამ, რომელსაც წაართვა ბედმა დიდება და სიძლიერე და რომელმაც ამის გამო შემცდარი აზრები შეიდგინა ქვეყნიერების შესახებ. ბოლოს პოეტმა გვერდში ამოუყენა ლირი გლოსტერს: გლოსტერის ნაზი არსება წელში მოხრილია მოხუცებულობისა და უბედურობით; ლირის ფიცხი და ჟინიანი არსება კი დაიმსხვრა. ლირის ბუნება სიგიჟის დროსაც კიდევ უფრო გაფიცხებულია და მხოლოდ დაქანცვის შემდეგ უბრუნდება სიმშვიდე და სიმშვიდესთან ერთად განკურნებაც.

(დასასრული იქნება)

გაიარა კორინთის ყელი, სადაც მის შესაჩერებლად გამოგზავნილი იყო ათინელი სარდალი იფიკრატე და მივიდა თებაში. აქ მის წინააღმდეგ საქმე შეაყენეს, სარდლობის ვადას სამის თვით რათ გადააცილაო: „დამსაჯეთო, უთბრა ეპამინონდამ მსაჯულებს, მაგრამ თქვენ დადგენილებაში მოხსენებული უნდა იყოს, რომ მე სიკვდილით მსჯიან იმიტომ, რომ თებელებს ლევკტრასთან გავმარჯვებინე სპარტანელებზე, რომელთაც წინეთ პირდაპირ შეხედვასაც ვერ უბედავდნენ“. მშვენიერი სიტყვებია, მაგრამ აგეზილაოსის არ იყოს, ეპამინონდამაც დააძინა კონონი.

11. თესალიის საქმეება; მეფე იაზონას განზრახვანა. ამასობაში თებელებს ახალი სამოქმედო ასპარეზი გამოუჩნდათ თესალიაში. ეს ქვეყანა თითქმის სრულებით მოწყვეტილი იყო საბერძნეთს, რომელიც იშვიათად თუ ჩარევიდა ადგილობრივ საქმეებში. თესალია რამდენიმე პატარა მეფეების ხელში იყო და ხალხის დიდი უმრავლესობა მიწაზე იყო მიკრული. მიუხედავად თავის კარჩაკეტილობისა, ბერძენთა თემების უკანასკნელი ამბები აქაც შეიქნა საგრძნობელი. ათინის დაცემის შემდეგ სპარტამ ხელთ იგდო თესალიის სამხრეთი ნაწილი; მაგრამ მალე იძულებული შეიქნა ისევ თავი მიენებებინა და მის მაგიერ აქ გაბატონდა ფერეს ტირანი ლიკოფრონი. მის მემკვიდრეს იაზონს უფრო ვრცელი განზრახვა ჰქონდა: მას უნდოდა მთელ თესალიის გაერთიანება. რომ ძლიერ ბერძნულ სახელმწიფოდ გაეხადნა. იაზონს არც აქ უნდოდა გაჩერება: იგი ოცნებობდა სპარსელებთან ომიანობის განახლებას თესალიისა და საბერძნეთის შეერთებულ ჯარების საშუალებით, რაც შემდეგ ასე ბრწყინვალედ შეასრულა ალექსანდრე მაკედონელმა. გონიერმა და საქმიანმა იაზონმა იმდენი მოახერხა, რომ მთელ თესალიის მთავარ სარდლად იცენეს. დაუღალავმა სარდალმა მალე შეჭრიბა დაჭირავებული ჯარი, რომელიც შესდგებოდა 20,000 ქვეითა ჯარისკაცისაგან და 8000 თესალიელ ცხენოსანისაგან, რომელთაც იმ დროს დიდათ აფა-

სებდნენ. მალე ევბეაშიც მოიკიდა ფეხი იაზონმა. მაგრამ სცა-
 და თუ არა შუა საბერძნეთის საქმეებში ჩარევა, გზაზე თება
 გადაეღობა. იაზონის ძლიერება საშიში შეიქნა და ვინ იცის,
 როგორ გათავდებოდა საქმე, რომ იგი არ მოეკლათ იმ დროს,
 როცა პითის დღეობაზე აპირებდა წასვლას. მასთან ერთად
 განქრნენ დიადი განზრახვანიც. მისი ადგილი დაიკავა ერთმა მისმა
 ნათესავმა ალექსანდრემ, მაგრამ იმან ისე წაიყვანა საქმე, რომ
 თესალიელებმა თებელებს სთხოვეს დახმარება მის წინააღმ-
 დებ.

12. ჰელოპიდა თესალიაში. თესალიაში პელოპიდა წავიდა.
 ასეთი თავხედური გალაშქრება სწორედ პელოპიდას შესაფერი
 იყო: გიჟური მამაცობა მისი ეთანასწორებოდა მხოლოდ მის
 სულგრძელებასა და კეთილშობილებას. რამდენიმე პატარა გა-
 მარჯვების შემდეგ, ეს გმირული დიდი ბავშვი მიდის მარტოდ-
 მარტო და უიარაღო ალექსანდრეს ბანაკში. ალექსანდრეს მაინც
 და მაინც არაფრად მიაჩნდა არა ჩვეულებრივი რაინდული გრძო-
 ბები და პელოპიდა დაატყვევა; მაგრამ პელოპიდას გაკვირვება
 ადვილი არ იყო. იგი გულ დამშვიდებით იჯდა საპატიმროში
 და ღინჯად ეუბნებოდა მნახველებს, რომ ტირანი მალე დაი-
 სჯება, და თან გულკეთილად ურჩევდა ალექსანდრეს, ნუ დამ-
 ტოვებ ცოცხალს, თორემ თუ ხელიდან გაგისხლტი, უთუოდ
 შურს ვიძიებო. ალექსანდრემ არ იცოდა, რა ეფიქრა, რადგან
 ვერ გაეგო, რა ადამიანთან ჰქონდა საქმე. „ფეციავ ძევს, ვერ
 გამოგია, რათ ეჩქარება ასე პელოპიდას სიკვდილი“, უთქვამს
 ალექსანდრეს თავის ახლობლებისათვის. გმირის ასეთმა სიმტკი-
 ცემ და უზრუნველობამ ცნობისმოყვარეობა გაუღვიძა თვით
 ალექსანდრეს ცოლს; იგი მივიდა ტყვის სანახავად და რადგან
 არ უნდოდა ეჩვენებინა პელოპიდასთვის თავისი სიბრალე-
 ლი, ნამდვილ ქალურის სიფაქიზით უთხრა: „რა მებრალეობა,
 პელოპიდა, შენი ცოლი!“ — „მე თქვენ უფრო მებრალეობით“,
 უპასუხა პელოპიდამ, რადგან ტყვე არა ხართ და ისეთ ავ კა-
 ცთან სცხოვრობთ, როგორც ალექსანდრე არის“. ამასობაში

თებამ ჯარი გამოაგზავნა თავის გმირის დასახსნელად, მაგრამ ეს ჯარი დამარცხდა. მაშინ სარდლობა მიიღო ეპამინონდამ, რომელიც უბრალო ჯარის კაცად იყო წინა ლაშქრობის დროს, და მალე თავისი მეგობარი განათავისუფლა. მაგრამ პელოპიდა საბოლოოდ არ გამოთხოვებია ალექსანდრეს. დაბრუნდა თუ არა სუზიდან, სადაც თებასათვის ნაკლებად საქებური ტიტული „სპარსეთის მემკვიდრეობით მეგობრისა“ იშოვა, მისეზურის უზრუნველობითა და უანგარიშობით სულ პატარა ჯარით გასწია თავის სასიკვდილო მტრის წინააღმდეგ. მოპირდაპირენი შეხვდნენ ერთმანერთს კინოკეფალესთან და ალექსანდრე დამარცხდა. მაგრამ პელოპიდა პელოპიდა არ იქნებოდა, რომ ამით დაკმაყოფილებულიყო: დაინახა თუ არა ალექსანდრე თვის ჯარით გარშემორტყმული, პირდაპირ მიიქრა მასთან და ხმალში გამოიწვია. ალექსანდრემ არ მიიღო გამოწვევა; პელოპიდა კი მეფის ამალამ მოჰკლა (364). გმირი დიდის ამბით დაასაფლავეს. დიდხანს არც ალექსანდრეს უცხოვრია: იგი მოჰკლა ცოლმა ძმების დახმარებით.

13. სხალა ბრძოლა პელოპონესში. სანამ ჩრდილეთით ეს ამბები იყო, პელოპონესში ისევ ომიანობა დაიწყო. არკადიელები, რომელთაც იგემეს თავისუფლების მაგარი ღვინო, თავბრუ დახვეულები იყვნენ: სპარტანელებზე ზიზლით ლაპარაკობდნენ და ჰფიცავდნენ, რომ ლაკედემონელების მთელ ჯარს ერთ ყლუპზე გადაჰყლაპავდნენ. ასეთ კვებნას საკადრისი სასჯელი მოჰყვა.

სპარტანელებს ბლომა დაქირავებული კელტები მოუვიდათ (გალიის—ეხლანდელი საფრანგეთი—ძველი მკვიდრი) დიონის სიცილიელისაგან. ეს პირველად იყო, რომ ეხლანდელ ფრანგების წინაპრები საბერძნეთის ნიადაგზე იბრძოდნენ. დიდ ვაჟკაცობასთან ბევრი ცუდი თვისებაც გამოიჩინეს კელტებმა. იმის მომიზეზებით, რომ ვადა გაუვიდათ, კელტებმა სპარტანელების ბანაკი მიატოვეს; ერთ ხეობაში მათ გარს შემოერტყა მტრის ჯარი და იძულებული გახდნენ შველა ეთხოვათ იმათ-

თვის, ვინც ეხლახან მიატოვეს. საშველად მივიდა აგეზილარ-სის შვილი არხიდამოსი და ისეთის სიმძლავრით დაეტაკა ჰელოპონოზლებს, რომ ერთს წუთს გაჰფანტა. კელტებმა დაასრულეს გამარჯვება: 10,000 ჰელოპონეზელი ბრძოლის ველზე დარჩა; ლაკედემონელებს კი არავითარი ზარალი არ მოსვლიათ. სპარტაში ყველა სტიროდა, მაგრამ ეს სიხარულის ტირილი იყო. ამ ბრძოლას „უცრემლო ბრძოლას“ ეძახდნენ.

ასეთმა დამარცხებამ ვერ გატეხა არკადიელების ახლად შექმნილი სიამაყე: თავიანთ მეზობელ ელიდელებს დაეტაკნენ და ოლიმპიის დღეობის დღესასწაულიდან განდევნეს. ბრძოლა თვით ტაძრის წმინდა ადგილზე მოხდა და საკურთხეველამდეც მივიდა; გამარჯვებულმა არკადიელებმა ტაძრის ფულები იგდეს ხელში. ეს კი საშინელი ღვთას გმობა იყო. მანტინელებმა უარი სთქვეს თავიანთ წილზე და ბოლოს მოკავშირეთა კრებამაც გადასწყვიტა ხელი არ ახლონ მოპარულ ფულებს. ელიდამ დაიბრუნა თავისი უფლება ოლიმპიაზე და ტეგეოსზე დიდი დღესასწაული გადაიხადეს მშვიდობიანობის ჩამოგდების გამო. ბეოტიელ გარნიზონის უფროსიც და აქვე იყო სცადა დღესასწაულის დროს წარჩინებულ პირების ხელში ჩაგდება, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწია; სულ უბრალო პირები დარჩა დაქვრივი. არკადიელები დიდათ აღშფოთდნენ და თებას გარნიზონის უფროსის თავი მოსთხოვეს.

14. ეპამინონდას და ზრკადაელები. ეპამინონდა ამ დროს მთავარ-სარდალი იყო და სახელოვნობის უაღრეს ხარისხამდე მიღწეული. მთელი ეგეის ზღვა შემოიარა ეპამინონდამ და ყველგან კარგად მიიღეს. როცა არკადიელი მოციქულები მივიდნენ მასთან და საჩივარი უთხრეს, მთავარ სარდალმა ცუდათ მიიღო ისინი. „რას ითხოვთ? თქვენ ღალატზე ლაპარაკობთ? მოღალატენი თქვენ თითონა ხართ, რადგან ჯერ ომში ჩაგვითრიეთ და შემდეგ ზავი ჩამოაგდეთ ჩვენდა შეუტყობინებლად. კარგად იცოდეთ, რომ ჩვენ არკადიაში მოვალთ; მაგრამ ბერი-

ძოლებთ მხოლოდ იმათთან ერთად, ვინც ჩვენ მხარეზეა“. ასეთმა მიღებამ არკადია მოაშორა თებას. სპარტამ ამითი ასარგებლა და არკადია შეიკავშირა დაპირებით, რომ მის მოკავშირეთა შორის ის იქნება შეერთებულ ჯარების ხელმძღვანელი, ვისიც ტერიტორიაზე ბრძოლა იქნება. ათინელებმაც ირწმუნეს ასეთი დაპირება და შეუერთდნენ თებას წინააღმდეგ შემდგარ კოალიციის.

15. მანტინეას ბრძოლა. ერთხელ კიდევ შემოვიდა ეპამინონდა პელოპონესში და ტეგეოსამდე მივიდა, სადაც თავისი ბანაკი მოაწყო. აქედან უცბად ერთ მშვენიერ ღამეს სპარტასაკენ გასწია, აგეზილაოსი კი მას მანტინეასთან ელოდებოდა. რომ მოღალატე არა, სპარტა სრულებით მოუმზადებელი დახვდებოდა მტერს. როცა ეპამინონდა ახლო მივიდა ქალაქთან, ყველაფერი მზად იყო ქალაქის დასაცველად: ქუჩები გამაგრებული იყო, ქალები, ბავშვები და მოხუცები სახლის ბანებზე ასულიყვნენ და ჯარის კაცები კი ქუჩებზე იდგნენ. აგეზილაოსი შეუერთდა თავის შვილს, და, მიუხედავად ღრმა მოხუცებულობისა, ერთხელ კიდევ შეებრძოლა მტერს სამშობლოს წმინდა ნიადაგის დასაცველად. ეპამინონდა ქალაქის შუა შეიდნამდე მივიდა და დაიკავა იგი; მაგრამ როცა გაიგო, რომ მტერს მაშველი ჯარი მოუვიდა, უკან გაბრუნება არჩია; ბანაკში ანთებული ცეცხლი დასტოვა და თვითონ კი ღამე წავიდა და არკადიაში მივიდა. სპარტანელებიც უკან გაყვნენ და ბრძოლა თვით მანტინეას კედლებთან მოხდა. ეპამინონდას ტაქტიკამ ერთხელ კიდევ იჩინა თავი სახელოვნად და გამარჯვება თებელების იყო, მაგრამ ეპამინონდა სასიკვდილოთ დაიჭრა. თებას გმირი მამაცურად მოკვდა, სიკვდილის წინ მან ურჩია თებელებს ზავი ჩამოეგდოთ სპარტასთან. ეპამინონდასთან ერთად გაჰქრა თებას დიდებაც.

16. დიდი საბერძნეთის (სამხრეთი იტალია) ანკეული მდგომარეობა. კანთაგანელები სიცილიაში. დიდი საბერძნეთი ნამდვილ საბერძნეთზე უფრო არც დაწყნარებული ყოფილა და

არც ბედნიერი. სიცილია თუ ასცდა ათინელების ბატონობას, ეხლა შიში სხვა მხრიდან და სხვა ხალხიდან მოელოდა. კართაგინელები, რომელთაც მცირე მანძილი ჰყოფდა სიცილიიდან, დიდი ხანია სცდილობდნენ ხელში ჩაგდებას და ბერძენების განხეთქილებამ აქაც ისე, როგორც სხვაგან, ხელი შეუწყო ბარბაროსების განზრახვას. ჯერ კუნძულის დასავლეთი ნაწილი იგდეს ხელში და შემდეგ ნელ-ნელა აღმოსავლეთისაკენ წაიწიენ: სელინონტი აიღეს 409 წელს, ჰიმეროსიც ამავე წელს, აგრიგენტი 406-ში; სირაკუსაც ესევე დღე მოელოდა, მაგრამ იგი იხსნა სარდალმა დიონისმა, რომელმაც ხელში იგდო სირაკუსის მართვა-გამგეობა თავის გამარჯვებათა და დაქირავებულ ჯარების საშუალებით.

17. დიონის უფროსი, სირაკუსის ტირანი (405—368).

ჩვეულებრივი პიროვნება არ იყო დიონის სირაკუსელი, რომელსაც ისტორიკოსები საზარელ ვინმედ გვიხატავენ. იგი იყო უბრალო გადამწერლის შვილი და ასეთ ამალღებისათვის მარტო თავის ნიჭისა და ღირსების მადლობელი იყო. დიონისი ნიჭიერი მხედართ-მთავარი იყო, თან მეტად ცნობის მოყვარე და დიდებულ საქმეთა მოტრფიალე; მის ტირანიის დროს გამოიგონეს კატაპულტა (დიდრონ ქვების მსროლელი მანქანა) და ხუთ სართულიანი სამხედრო ნავი. დიონისის გონებრივი უპირატესობა იქიდანაც სჩანს, რომ დაცინვით უყურებდა თავის დროის სარწმუნოებრივ ცრუმორწმუნეობათ. ისტორიკოსებმა შეგვიანახეს რამდენიმე მისი სიტყვა, სადაც მისი ხასიათის სკეპტიკური და დამცინავი მხარე იხატება. დიონისმა გახადა ოქროს მოსასხამი სირაკუსის ოლიმპიელ ძევს და სამაგიეროდ შალის მოახურა. „ოქროს მოსასხამი ცივია ზამთარში და მეტად მძიმე ზაფხულშიო“. ესკულაპსაც მოაძრო ოქროს წვერი. „ესკულაპის მამას არა აქვს წვერი და შვილს რაღათ უნდა ჰქონდეს?“-ო. ამ იუმორისტულ სიტყვებს გარდა მისგან დაგვრჩენია უფრო დინჯი და ღირსეულიც. იფეთქა აჯანყებამ; სასახლეს ალყა ჰქონდა შემორტყმული; ახლობლები სთხოვდნენ ტახტზე უარი ეთქვა-

„მეფემ არ უნდა დაანებოს თავი სასახლეს, თუ არ ფეხებით“-ო, ე. ი. მკვდარი. ერთი თვისება კიდევ: როგორც რიშელიესა და ფრიდრიხ მეორეს, დიონისსაც უყვარდა ლექსების წერა და ძალიანაც მოსწონდა თავისი ნაწერები. მკითხველები კი სხვა აზრის იყვნენ, რაც ძალიან გულს სტკენდა მას; ხანდახან სურვილი მოუვლიდა ესარგებლნა თავის მდგომარეობით და ძალით გამოეწვია თავის ლექსების მოწონება. ფილოქსენემ, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა ერთი მისი პოემის გასწორება და, როგორც ვოლტერი ფრიდრიხ მეორეს ნაწერებზე ამბობდა, „ქუქყიან საცვალის გარეცხა“, მთელ თხზულებას ხაზი გადუსვა. „ეხლავ საპატიმროში უკართ თავი“-ო, ბრძანა დიონისმა. მეორე დღეს ტირანმა მოაყვანიდა დაპატიმრებული, რომ მეორე პოემა წაეკითხვინებია. „ძვესო მაღალო! ისევ საპატიმროში წამიყვანეთ“-ო, დაიყვირა ფილოქსენემ. შემდეგში ათინელებმა, როცა დიონისი დასჯირდათ, გაუცინებლად პოეზიის ჯილდო მიუსაჯეს და დიონისიც სიხარულით ფეხზე ვერ დგებოდა.

18. დიონისის ბრძოლა კართაგენელებთან. დიონისი მეფობდა 404-იდან 368-ამდე. მთელი ეს დრო სირაკუსს თითქმის განუწყვეტელი ომი ჰქონდა კართაგენელებთან. დიონისმა ორჯერ საშინლად დაამარცხა კართაგინელები და ერთჯის მთამდე მირეკა. აქედან კი ვერ შესძლო თუ არ ინდომა მათი განდევნა. დიონისს ბრალს დებენ, ვითომც განზრახ გაეჭიანურებოს ეს ომი, რათა იგი ყოველთვის საჭირო ყოფილიყოს სირაკუსისათვის. დიონისი ჩაერია აგრეთვე დიდა საბერძნეთისა და მეტროპოლის (ჰელადის) უთანხმოებაში; სპარტა საც კი გაუგზავნა, როგორც ვიცი, დაქირავებული ჯარი. სიკვდილია არ დააცალა დიონისს სისრულეში მოეყვანა თავისი ვრცელი განზრახვები.

19. დიონის უმცროსა. უბრძოლველად და უომრად მიიღო დიონის უმცროსმა მამის ტახტი; მაგრამ ისე წაიყვანა თავისი საქმე, როგორც ვინმე მეტიჩარას შეიღმა, რომელიც სკდილობს გაფლანგოს მამისაგან შეძენილი ქონება. ერთხანს ვი-

თომ კეთილმოქმედებას სცდილობდა; ფილოსოფოსი პლატონი თან ჰყავდა; მაგრამ მალე თავიდან მოიშორა სიკეთეცა და ფილოსოფოსიც და საბერძნეთის და იტალიის ღვინოების შესწავლაში ისე ჩაეფლა, რომ მთელი თვეები მთვრალი იყო. ყველა ზიზღით უყურებდა ასეთ მართველს. ამით ისარგებლა დიონისის ცოლის ძმამ და სიძეს ტახტი წაართვა. ოთხი წელიწადი შინაური ბრძოლა და განხეთქილება იყო სირაკუზში; დიონი მოჰკლეს და დიონისი ისევ დაბრუნდა. მეორედ და უკანასკნელად წაართვა მას ტახტი ტიმოლეონმა. დიონისმა დიდხანს იცოცხლა კიდევ.

20. ტიმოლეონი. ტიმოლეონმა გაითქვა დიდი სახელი იმით, რომ კართაგინელები განდევნა სირაკუზიდან; და დროც იყო, რომ უბედურ ქალაქს მშვიდობიანობა ღირსებოდა: ქალაქის ზოგიერთი განაპირა ადგილები, ისე აოხრებული და გაუდაბნოებული იყო, რომ ირემზე და შველზე ნადირობდნენ, რაც ჩვეულებრივი მოვლენა არ არის დიდის ქალაქისათვის. ტიმოლეონმა მიზღია კართაგინელებს კუნძულის დასავლეთ პუნკტამდე და დევნის დროს ათი-ათასი კაცი მოუკლა მათ, მაგრამ სიცილიიდან მაინც ვერ განდევნა (342). მშვიდობიანობასთან კანონებიც აღადგინა ტიმოლეონმა და დემოკრატიული წეს-წყობილება დაამყარა. მაგრამ სირაკუზელები არ იყვნენ ღირსი თავისუფლებისა, რადგან ტიმოლეონის სიკვდილის შემდეგ არ გაუვლია 17 წელიწადს, რომ აგათოკლე ტირანად გახდა (317).

თ ა ვ ი მ-XXV-ი

მაკედონიის აზღვევა—ფილიპეს მკეფობა. (360—336)*

სარჩევი. 1. მაკედონია ფილიპედე.—2. მაკედონიის სამეფოს შექმნა.—3. ფილიპე II მაკედონელი (360-336).—4. ფილიპეს გამარჯვების მიზეზები.—5. ფილიპეს პირველი საქმეები. ამფიპოლისის დაპყრობა; დაარსება ქ. ფილიპესი.—6. მაკედონიის მეფის განზრახვა; თესალიის დაპყრობა.—7. ათინის პოლიტიკური და სამხედრო დაცემა.—8. დემოსთენე.—9. დემოსთენეს პირველი სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ.—10. ოლინთის საქმე.—11. მაკედონიის მომხრე პარტია ათინაში. ორატორი ესხინოაი.—12. ფილიპე ათევებს ფოკიდის წმინდა ომიანობას.—13. ლოდინისა და მომხადების პოლიტიკა ფილიპეს მხრივ; ათინის პარტია დარჩენა.—14. ომიანობის მომხრე პარტია ათინაში; დემოსთენეს პატრიოტისმი და მოღვაწეობა.—15. ხე-სონესის საქმე; ფილიპეს დამარცხება (340).—16. საბოლოო ბრძოლა ფილიპესთან; ელატეას აღება.—17. ბეოტიის ლაშქრობა; ხერონეის ბრძოლა (338).—18. ფილიპე გამარჯვების შემდეგ. სპარტას დამცირება.—19. მაკედონიის მეფის მომხადება სპარსეთის წინააღმდეგ გალაშქრებისათვის; მისი სიკვდილი (336).

1. მაკედონია ფილიპედე. სამმა თემმა—ათინამ, სპარტამ, თებამ—იშოვეს და დაჰკარგეს საბერძნეთის ჰეგემონია. მანტინეის ბრძოლის შემდეგ საბერძნეთის ჰეგემონის (პირველის, გამძღოლის) ადგილი ცალიერი იყო. იგი დაიკავა მაკედონიის მეფემ ფილიპე მეორემ. ამ დღიდან იწყობა საბერძნეთის პოლიტიკისა და ცივილიზაციის დიდ-მნიშვნელოვანი ხანა.

*) ბიბლიოგრაფია: ძველი ავტორები—დემოსთენეს სიტყვები; პლუტარხოსი—დემოსთენეს ბიოგრაფია; დიოდორ სიცილიელის თხზულების მე-XV-ე წიგნი; ესლანდელი ავტორები—კურციუსის მე-V ე ტომი, გროტის მე-XVII-ე ტომი, დევეის დიუ დეზერ—„მაკედონიის ძველი გეოგრაფია“; პერო—პოლიტიკური და სასამართლო მკერმეტყველება ათინაში, კირარა—მკერმეტყველება ათინაში.

რა ქვეყანა იყო მაკედონია? ეკუთვნოდა იგი საბერძნეთს თავის ტრადიციებითა და ენით, თუ „ბარბაროსების“ ქვეყანა იყო? ბერძნისთვის რომ გეკითხათ, მაკედონელი ბარბაროსი იყო; მაკედონელი კი წინააღმდეგს ამტკიცებდა ზე მეტი საბუთიც ჰქონდა. მაკედონელების ენა ეოლიელების კილოკავს ჩამოჰგავდა; მათი ზნე-ჩვეულება პირვანდელ ბერძნების ზნე-ჩვეულება იყო. და თვითონ ბერძნებიც ხომ ჩრდილოეთის მთებიდან იყვნენ მოსული? ასე რომ მაკედონელები ბერძნების ძველი ძმები იყვნენ; მაგრამ დიდის ხნის განმავლობაში ოჯახ გარეთ ცხოვრებდნენ და ველურ მუშობლებიდან, განსაკუთრებით ილირიელებიდან, ბევრი ცუდი ზნე ისწავლეს. ბერძნის შეხედულებით მაკედონელი ველური და მოუხეშავი იყო და ცივილიზაციის ვერ დამფასებელი. „მაკედონელს ისიც კი არ შეუძლია, რომ მონა რიგიანად გაწვრთნას“-ო, ამბობდნენ ათინელები ზიზღით.

2. მაკედონიის სამეფოს შექმნა. ამ ლონიერ და მაგარ მთიულებში ბევრი ენერჯია და მომავალისათვის საჭირო თვისებები იყო. მაკედონელი დიდხანს იყო დამწყვედელი თავის ღრმა ხეობებში, მაგრამ მოთმინებისა და სიმტკიცის საშუალებით იგი იქიდან გამოვიდა. მაკედონელის ასეთი დაწინაურება უმთავრესად შედეგი იყო ტემენიდების სამეფო გვარის გონიერ პოლიტიკისა. ამ დინასტიის პირველი მეფე პერდიკას I იყო (700 წ. ქრისტეს დაბადებამდე). როგორც პერდიკას, ისე მის მემკვიდრეებსაც კარგათ ესმოდათ ზღვის მნიშვნელობა მაკედონიისათვის და ამიტომაც სცდილობდნენ ზღვის პირზე ფეხის მომაგრებას. მაკედონიის მეფეების პირველი სატახტო ქალაქი ეგეა ან ედესა (ვოდენა) იყო, ლუდიასის ველის ზემოთ, საიდანაც კარგად სჩანს თესალონიკის უბის ცისფერი ტალღები. შემდეგ, ქსერქსეს დროს, როცა მაკედონიის მეფე ალექსანდრე ორპირ პოლიტიკას ადგა, სატახტო ქალაქი გადაიტანეს პიდნაში, ჰალიაკმონის სამხრეთით, ნაპირის ახლო. აქ მაკედონია შეხვდა ათინელებს, რომელთაც ახალშენების მთელი წყება ჰქონდათ ჩამწყვრივებული თესალიიდან ხ ლკიდიკამდე და თრაკიამდე. სპარტასა და ათინას მეტოქეობის გამო

პელოპონეზის ომიანობის დროს პერდიკა მეორე უზრუნველყოფილი იყო. მისმა მემკვიდრემ არხელაოსმა „ბერძნობა“ დაიწყო: დიონში საკურთხევლები აუგო პელინების უძველეს ღმერთს ძევს და მუზებს, რომელთა პირველი სამშობლო მაკედონია იყო. მის სასახლეში მიწვეული იყვნენ ძევქსისი, აგათონი და ევრიპიდე; ეს კი იყო, რომ ფრიდრიხ II-სა და ვოლტერის არ იყოს, მეფის ქვეშევრდომთ არ ესმოდათ და არც აფასებდნენ ასეთ სტუმრების ყოლას. არხელაოსის შემდეგ მაკედონია ერთ ხანს ანარხიამ მოიცვა. მაკედონიის მოუხეშავი თავადანაურობა ხარბად ღვრიდა სისხლს სამეფო ტახტის გამო ატეხილ შინაურ ომიანობაში. ტემენიდ ამინტამ ერთ ხანს აღადგინა მაკედონიის ძლიერება, მაგრამ მის სიკვდილის შემდეგ ისევ არეულობა გაჟეფდა; ორი მისი შვილი მოჰკლეს; მესამემ კი ჩაჰყარა ნამდვილი საძირკველი მაკედონიის დიდებისა. ეს იყო ფილიპე II.

3. ფილიპე II მაკედონელი. აღზრდილ ფილიპე ბერძენი იყო. ახალგაზღობისას სამი წელიწადი დაჰყო ფილიპემ თებაში (368—365), სადაც ამ დროს ბევრი ფილოსოფოსი, მეცნიერი და სამხედრო ხელოვნების მკოდნე პირები იყრიდნენ თავს. იგი იცნობდა ეპამინონდას და შეიძლება პლატონსაც. ფილიპე განვითარებულ და ცნობის მოყვარე გონების პატრონი იყო, მაგრამ ბევრი ხეხვა არ იყო საჭირო, რომ დაგენახათ ნამდვილი მაკედონელი, გულის - თქმათა ამყოლი, ფიზიკურ ვარჯიშობის უკიდურესი მოყვარე და ქეიფისა და ღვინის სმის გატაცებული მოტრფიალე. ბარბაროსობა ეტყობოდა კიდევ ფილიპეს ცბიერობაში და მატყუარობაში, რაც პირვანდელ ადამიანის დამახასიათებელი თვისებაა.

4. ფილიპე: გამარჯვების მიზეზი სხვა და სხვა იყო: დაუსრულებელი განხეთქილება ბერძნულ თემებ შორის, მათი სამხედრო ძალის შესუსტება, მაკედონელების საღი ენერჯია და ძალღონე და ყველაზე უფრო კი თვითონ ფილიპეს საქმიანობა, გაუტყენელი ხასიათი და ნამდვილი ცოდნა იმისი, თუ რა შეეძლო ან რის მოვალე

იყო. უმთავრესი იარაღი ფილიპესი მაკედონური ფალანგა იყო, რომელიც მან შესცვალა და ახალ წესზე მოაწყო. ფალანგა ბერძნულ სამხედრო ხელოვნების უუსრულესი გამომხატველია; მან დაიპყრო ქვეყნიერობის ერთი ნაწილი და მხოლოდ რომაელების ლეგიონის წინ მოიხარა ქედი. ფალანგა საშინელი საომარი მანქანა იყო და ამიტომ ადვილი გასაგებია, თუ რათ ამოიხვნეშა პავლე ემილიუსმა პიდნაში, როცა დაინახა ეს უზარმაზარი წყობა გრძელ-შუბიან ჯარისკაცებშია. მაგრამ თუ ფალანგა კარგი იყო საშინელ იერიშის მიტანისა და მიღებისათვის, სამაგიეროდ მას აკლდა სიმსუბუქე და მოძრაობა, განსაკუთრებით უსწორო ნიადაგზე. ეს იყო უმთავრესი მიზეზი ფალანგის დამარცხებისა შემდეგ დროებში.

წ. ფალიპეს ზარგელა საქმეები. ამფიპოლისის დაზღვრა; დაანსება ქ. ფალიპესა. ფილიპეს ჰყავდა გაწვრთნილი და მოწყობილი ჯარი და საქმესაც მალე შეუდგა. ჯერ, ხმელეთის მხრივ, ილირილიები ჩადენა მათ საზღვარში. ზღვისაკენ კი მას სამი მტერი ჰყავდა: ათინა და საზღვაო ლიგა თერმაციის უბეში, ოლინთი ხალკიდიაში და ამფიპოლისი მდ. სტრიმონზე. ეს სამი ქალაქი იყო, რომ ფილიპეს ზღვისაკენ არ უშვებდნენ.

ათინელების ახალშენ ამფიპოლისის დავიწყებული ჰყავდა თავისი დედა-ქალაქი; მაგრამ გაჭირვების დროს, როცა დაინახა, რომ ფილიპე მაკედონელი ემუქრება, ახალშენლებმა დახმარება სთხოვეს ათინას. ათინამ ყურიც არ გაიბერტყა: მაკედონის მეფე ჰკუას ასწავლის ამფიპოლისის და მერე ისევ ჩვენ დაგვიბრუნებსო, ჰფიქრობდნენ ათინელები. რა საფიქრებელი იყო ფილიპეს ასეთი გულუბრყვილობა! მან აიღო ამფიპოლისი და თავისთვის დაიტოვა (357). ეს პირველი გამარჯვება იყო. ამფიპოლისი გზას უხსნიდა მას პანგეის მთის ოქროს მადნებისაკენ; ეს ოქროს მადნებიც ხელში იგდო და ააგო აქ პატარა სიმაგრე, რომელსაც ფილიპე დაარქვა. ფილიპე მადნების ექსპლოატაციის ცენტრო იყო. ამ გვარად ფილიპეს ჰყავდა ჯარიც და ფულიც ჰქონდა (1000 ტალანტი) ჯარის გასასტუმრებლად და ფლოატის შესაქმნელად. ათინა მოტყვილდა და

ბევრიც დაჰკარგა. გარდა ამფიპოლისისა და ოქროს მადნებისა, მან დაჰკარგა კიდევ თერმაციის უბის ნაპირზე მეტონა, რომელიც სრულებით დაანგრის. მთელი ნაპირი, გარდა ხალკიდიკისა, ფილიპე მაკედონელის ხელში იყო.

6. მაკედონიას ქუფას განზრახვანა. თესალიას დაზღწევა. რაც აქამდე გააკეთა ფილიპემ, ეს მხოლოდ მომზადება იყო უფრო ვრცელ განზრახვების აღსასრულებლად. მისი სურვილი იყო გამხდარიყო მთელ ჰელადის ხელმძღვანელი და შეუდგა კიდევ მიზნის მიღწევას. მაგრამ მას არ უნდოდა გამოცხადებულიყო როგორც დამპყრობელი, მზგავსად დარიოსისა და ქსერქსესისა: დამოუკიდებლობის დასაცველად შეერთებული საბერძნეთი საშიში იქნებოდა მაკედონისათვის. უფრო სასარგებლო და ხელსაყრელი იყო ბერძნულ თემების განხეთქილებით სარგებლობა და მათ საქმეებში გარევა. ფილიპეც ამ გზას დაადგა.

ნამდვილ საბერძნეთამდე მისვლისათვის მაკედონიის მეფე საჭიროებდა თესალიას. პირველად საქმე ვერ წავიდა კარგად. შემდეგ კი ყველაფერი ფილიპეს სურვილისამებრ დატრიალდა. დაამარცხა ფოკიდელები, რომელთაც მისი შეჩერება სცადეს, და დაიპყრა თესალიის უმთავრესი ადგილები—ზაგაზია, ნახევარი კუნძული მაგნეზია, მაგრამ თერმოპილის კარს ჯერ არ გასცლიდა. სხვა საზრუნავი საგანი გამოუჩნდა. ხალკიდიკის ქალაქები შეიძრნენ, რადგან დაინახეს, თუ რას მოასწავებდა მათთვის მაკედონიის გაძლიერება. ქ. ოლინთმა, რომელიც სხვაზე ძლიერი იყო და რომელსაც მეტი შიში მოელოდა, მოციქულები გაგზავნა ათინაში მაკედონიის წინააღმდეგ კავშირის შესაკვრელად.

7. ათინას პოლიტიკურა და სამხედრო დაცემა. ფილიპე მაკედონელის მოძრაობის შეჩერება ხალკიდიკის მხრივ ყველაზე უფრო სასურველი ათინისათვის იყო. მაგრამ ათინა, რომელიც იყო და დარჩა მთელ ძველ ისტორიის განმავლობაში ბერძნულ ცივილიზაციის სატახტო ქალაქად, პოლიტიკურად სრულებით გამოიცივალა. ათინელ ბურჟუაზიას მშვიდობიანობის მე-

ტი არაფერი უნდოდა და შიშით უყურებდა ყოველგვარ ომი-
 ანობას. ათინაში იყო ბეოტიელების პარტია და სპარტას მომ-
 ხრეები, მაგრამ არ იყო ისეთი პარტია, რომელიც ათინის დი-
 დებაზე და დამოუკიდებლობაზე ზრუნავდა. საზღვაო ლიგა,
 რომელიც დროებით გაძლიერდა ხაბრიასის, ტიმოთესა და
 იფიკრატეს წყალობით, ეხლა სპარსეთის მეფისა და მცირე
 აზიის სატრპების გავლენის ქვეშ იყო. ამ გვარად ათინა არც
 ზღვაზე იყო ძლიერი და არც ნიჭიერი სარდლები ჰყავდა და
 ეს იმ დროს, როცა ჩრდილოეთით საშიშმა ძალამ წამოაპყრო
 თავი. იყო ერთი კაცი, რომელიც ოცნებობდა ათინისათვის
 ფილიპეს წინააღმდეგობას, სამშობლოს აღდგენასა და საბერ-
 ძნეთის მეთაურად გახდომას. ეს კაცი დემოსთენე იყო.

8. დემოსთენე. დემოსთენე დაიბადა დაახლოებით 383
 წელს; მამა მისი იყო მდიდარი მექარხნე. დედა სკითხული
 ქალი. დემოსთენე დაობლდა შვიდი წლისა და იზრდებოდა
 მზრუნველების ზედამხედველობის ქვეშ. მაგრამ ეს მზრუნველები
 უფრო დემოსთენეს ქონების მითვისებაზე ჰფიქრობდნენ.
 როცა ობოლი წამოიზარდა და თავის მზრუნველების არა კეთილ-
 სინიდისიერობა დაინახა, შეურაცხყოფილად იგრძნო თავი და
 გადასწყვიტა ნილაბი ჩამოეხადა მატყუარა და ფლიდ კეთილის-
 მყოფელთათვის. ამ მიზნისათვის იგი შეუდგა მჭერმეტყველების
 შესწავლას. მისი მასწავლებელი იყო ს ხელოვანი იურისტი ისე-
 ოსი. შესანიშნავ მასწავლებლის გაკვეთილებს ფუჟად არ ჩაუვ-
 ლია. დემოსთენე ოცი წლისა იყო, როცა სამართალში გამოიწვია
 თავისი მზრუნველები და შექმული ქონება პირიდან წამოან-
 თხევინა. ეს დემოსთენეს პირველი საქმე იყო. მაგრამ ჯერ
 კიდევ ბევრი აკლდა, რომ ნამდვილი ორატორი ყოფილიყო.
 უხერხული და გაუბედველი მანერები, ხალხის ხმაურობის შიში,
 შეუფერებელი ხმა და ცოტათი ენა ბლუც, აი ამდენი ნაკლი
 უნდა მოეშორებინა თავიდან ახალგაზდა ორატორს. დემოსთე-
 ნემ განსაცვიფრებელი ენერგია და ნების ძალა გამოიჩინა
 ორატორის ტრიბუნაზე ასვლის უფლების შესაძენად. მაგრამ

არც ეს ენერჯია და ნების ძალა იქნებოდა საკმარისი დემოსტენესათვის, რომ იგი მხურვალე და გულწრფელი მამულის-შვილი არ ყოფილიყო—ხედავდა ათინის დამცირებას და სამ-შობლოს თავდადებული სამსახური ჰქონდა გადაწყვეტილი. დემოსტენე დიდებული ორატორი გამოვიდა. იმ დროს, როცა ბრწყინავდნენ ისეთი შესანიშნავი ორატორები, როგორც იყვნენ ლიკურგოსი, ჰიპერიდე და განსაკუთრებით ესხინოსი, დემოსტენე ყველასაგან, მეტოქეთაგანაც კი, პირველ ორატორად იქმნა ცნობილი.

9. დემოსტენეს ზარგელი სატყვე ფილიპეს წინააღმდეგ. თავის მოღვაწეობის დაწყებისათანავე დემოსტენე მიმხვდარი იყო, რომ მაკედონიის მეფე ათინის საშიში მტერია; იგი ხედავდა, რომ ფილიპე ნელ-ნელა მოდიოდა, უფრო მოძვრებოდა საბერძნეთისაკენ შეუჩერებლად. ამიტომაც, როცა ათინაში აღიძრა კითხვა სპარსეთის წინააღმდეგ ახალ ომიანობის დაწყების შესახებ, დემოსტენემ ამ ომის დაწყების წინააღმდეგ ილაპარაკა, რადგან ხედავდა, რომ ფილიპე სანთლით ეძებდა ისეთ შემთხვევას, რომ საბერძნეთის მეთაურად გამხდარიყო. ეს იყო პირველ მისი „ფილიპიკა“, თუმცა ის სიტყვა, რომელსაც ეს სახელი უწოდეს, უფრო გვიან (351) წარმოსთქვა დემოსტენემ.

დემოსტენემ იცოდა, თუ რა საშიშ საქმეს ჰქიდებდა ხელს. იგი პირდაპირ ეხებოდა ისეთ კითხვას, რომელსაც მთელი ექვსი წელიწადი უფრთხოდნენ; მისი წინააღმდეგი იყვნენ ათინის მართველები, მათ შორის ევბულოსი, რომელიც მზად იყო ყველაფერი გაეწირა მშვიდობიანობისათვის, მხდალები და შეშინებულები, „ხვალე-ხვალ“-ეს მოტრფიალენი, ფილიპეს მეგობრები, მოყიდული ორატორები, როგორც მაგალითად ესხინოსი, მოლალატენი, შურიანები და დამწუხრებული პატრიოტები, მაგალითად ფოკიონი, რომელნიც ბრძენ და გონიერ პატრიოტისმზე ლაპარაკობდნენ, თითქოს არ იყოს ისეთი შემთხვევები, როცა ბრძენობა და გონიერობა ნამდვილი დანაშაულობაა. დემოსტენემ მაინც აამაღლა ხმა, რომე-

ლიც ათინელების ყურს ისე მოხვდა, როგორც საომარი ნაღარა. „ათინელებო, როდის გააკეთებთ, რაც უნდა გააკეთოთ?“ სთქვა დემოსთენემ თავის პირველ ფილიპიკაში; „როდის დაანებებთ თავს მოედანზე სეირნობას და ერთმანეთის ჰკითხვას—ახალი ამბავი რა იცითო? განა იმაზე ახალი საქმე შეიძლება, რომ მაკედონელს ათინაზე გაემარჯვოს და მთელ საბერძნეთში გაბატონებულიყოს? „ფილიპე მოკვდა?“—„არა, ავად არის“. მკვდარია თუ ავად არის თქვენ რა? თუ ფილიპე გაჰქრება, თქვენი დაუღვერობა მეორეს შექმნის; თუ ფილიპე ეხლა ძლიერია უფრო თქვენის უსაქმურობით“. ორატორის სიტყვას მაშინვე არ მოუტანია თვისი ნაყოფი. ათინელებს ისე არ უნდოდათ ბრძოლა, რომ ერთ დამარცხების შემდეგ ევბეაზე შემდეგი სამარცხვინო დადგენილება მოახდინეს; ვინც მოითხოვს, რომ დღესასწაულების ფული სამხედრო საჭიროებას მოხმარდეს, სიკვდილით იქნება დასჯილიო (350).

10. **ოლინთას საქმე.** მაგრამ ბოლოს ხომ მაინც უნდა დაენახათ, რაც ხდებოდა. ოლინთა (ხალკიდიკაში), რომელსაც პირდაპირ ემუქრებოდა ფილიპე, დახმარება სთხოვა ათინას; ოლინთთან ერთად მთელი ნახევარი კუნძული მაკედონიის მეფის შეიქნებოდა. დემოსთენემ სამი სიტყვა წარმოსთქვა ზედიზედ, რომ ათინელებისათვის შეეგონებინა ოლინთის დახმარება. მიაღწია კიდევ მიზანს; მაგრამ საქმეს სიზანტითა და უგულოდ შეუდგნენ; მოქალაქეთ არ სურდათ ჯარში სამსახური, დაქირავებული ჯარი კი საიმედო არ იყო. ოლინთი მალე აიღო ფილიპემ მოლაღატის საშუალებით. სახლები სულ გადასწვეს, მცხოვრებნი კი დაჰყიდეს მონებად (347).

11. **მაკედონიის მომხრე პარტიას ათინაში.** ორატორმა ესხინოსა. ოლინთის აღებამ ააღელვო ათინელები, მაგრამ სეროიოზული ბრძოლა მაინც ვერ დააწყებინა. პირიქით, მშვიდობიანობის მომხრე პარტიამ მეტი თანაგრძნობა მოიპოვა და ამ პარტიის ორატორმა ესხინოსმა იმდენი მოახერხა, რომ ათინელებმა მოლაპარაკება გამართეს ფილიპესთან. ესხინოსი სკოლის მასწავლებლის შვილი იყო; ერთხანს იგი გადამწერლად იყო, შემდეგ

აქტიურობდა, მაგრამ მოქნილ ენისა და გონების საშუალებით იგი მალე ხალხის საყვარელი ორატორი გახდა. ჯერ ესხინოსი ფილიპეს ზეურთიკებელი მტერი იყო და ომის გამოცხადებას თხოულობდა. მაგრამ ერთბაშად გამოიცვალა აზრი და მიმართულება, უეჭველად ფილიპეს ოპრობების ზედგავლენის ქვეშ. დემოსთენესთან ერთად ესხინოსიც იყო გაგზავნილი მაკედონიის მეფესთან და როცა იქიდან დაბრუნდა, სულ ფილიპე მაკედონელის წყნარ ხასიათისა და გულკეთილობის ქებაში იყო. ესხინოსის მკერმეტყველებას მშვიდობიანობის პარტიის მოთავემ ევზულოსმა ის არგუმენტი დაუმატა, რომ ორში ერთი უნდა იქნეს არჩეული—ან ზავი და მშვიდობიანი ცხოვრება ანა და სამხედრო ბეგარა და ომიანობის ათასგვარი სიძნელენიო. უმრავლესობამ ზავი ირჩია; ამის შემდეგ ფილიპეს, რასაკვირველია, შეეძლო თერმოპილის კარის გავლაზე ფიქრი.

12. ფალაჰე თავებს ფოკიდის წმინდა ომიანობას. მალე მიზეზიც იშოვა თავის განზრახვის ასრულებისათვის. რამდენიმე წლის წინად ფოკიდელებმა ჰემეს ღმერთი და დელფის ტაძარი გაძარცვეს. ამფიქტიონიამ ომით დასჯა გადუწყვიტა ფოკიდელებს და ამ გადაწყვეტილების ასრულება თებელებს მიანდო. მაგრამ რადგან ვერა გააწყვეს რა, თებელებმა ფილიპე-მაკედონელს სთხოვეს დახმარება. მაკედონიის მეფე სიხარულით დასთანხმდა და სულ მოკლე ხანში გაათავა საქმე. მაგრამ მაკედონიის მეფემ სამაგიეროდ შრომის ჯილდო მოითხოვა: საამფიქტიონიო რჩევაში ცვლილება მოახდინეს—ორი ხმა, რომელიც ფოკიდელებს ჰქონდათ, მაკედონიის მეფეს მისცეს; ამ გვარად ფილიპე გახდა საბერძნეთის მთავარი და თერმოპილის კარიც ხელში ჰქონდა. ათინელები სიბრაზით პირიდან ცეცხლსა ჰყრიდნენ. „მაგრამ რა უნდა ჰქნათ“-ო, უთხრა მათ დემოსთენემ. „ამფიპოლისი და სხვა ქალაქები მსხვერპლად შესწირეთ მშვიდობიანობას და ეხლა რაღაც უბრალო უპირატესობისათვის, დელფის აჩრდილისათვის, დაიწყებთ ომიანობას?“ ათინელებმა იგრძნეს დემოსთენეს სიტყვების სიმართლე და გაჩუმდნენ.

13. ლადინასა და მომზადების პოლიტიკა ფაღმანეს მხრივ; ათინის მატრა დაწინა. შემდეგი წლები ფილიპე სკდილობდა თავის მდგომარეობის განმტკიცებას და აჩვენებდა ბერძნებს იმ აზრს, რომ მაკედონია საბერძნეთის ერთი ნაწილი იყო. თესალია, რომელიც შეიძლება, საშიში გამხდარიყო მაკედონიისათვის, უფრო მჭიდროდ შეუკავშირა მეფემ თავის სამკვიდროს. პელოპონეზში ელიდის არისტოკრატთა ფილიპეს მფარველობა მიიღო; მესენია, მეგალოპოლისი და არგოლიც მაკედონიის მეფის მზრუნველობის ქვეშ შემოვიდნენ; ეგეის ზღვის კუნძულებსა და ეგეასაც ნებისთ თუ უნებლიეთ ესევე ბედნიერება ხვდა წილად. თან და თან, ფილიპეს ინტრიგებისა და ხერხიანობის მიზეზით, ათინა სრულუბრთ მატრა დარჩა და მშვიდობიანობის მომხრე პარტიაც ესლა ადვილად ამტკიცებდა ომის გამოცხადების შეუძლებლობას: ვის შეუძლია ასე გაძლიერებულ მტრის შეჩერებაო? ზოგი მოყიდული იყო, როგორც მაგალითად ესხინოსი, დემადე, ჰეგემონი და ფილოკრატე და ეს მთელმა ათინამ იცოდა; ზოგი გულწრფელად იყენენ მშვიდობიანობის მომხრე და ამიტომ უფრო საშიშიც, მაგალითად ეგეულოსი, რომელიც ვაჭრობის წარმომადგენელი იყო, რიტორი ისოკრატე, მეტად მოხუცებული და დაქანცული, ფოკიონი, ვიწრო გონების პატრონი, რომელიც მუდამ ამას ამბობდა: „შეგვწევს იმდენი ძალა, რომ ვიბრძოლოთ? არა; მაშ დავთმოთ ყველაფერი და წყნარად ვიყვნეთ“.

14. ომიანობის მომხრე პარტიას ათინაში; დემოსთენეს პატრიარქისმი და მოდგაწება. მაგრამ ყველა არ ყოფილა დათმობისა და მშვიდობიანობის მომხრე; კიდევ იყვნენ ისეთები, რომელთაც გული უცემდათ საბერძნეთის დაკარგულ თავისუფლებისა და ათინის წარსულ ბრწყინვალეობის მოგონებაზე. ახალი თაობა მეტად შეურაცხყოფილად გრძობდა თავს ფილიპე მაკედონელის ასეთ გაძლიერების გამო და დემოსთენეს ამ ახალ თაობაში პოულობდა თანაგრძობასა და საიმედო დახმარებას. დიდებული ორატორი სულით არ დაცემულა; პირიქით, გარკვევებულის გნერგით სკდილობდა ხე-

ლიდან გამოეთხრიშა მისი ნადავლი მაკედონიის მეფისათვის. მას გვერდში უდგენენ მხურვალე მამულის შვილები, ალტაცე-ბით ისმენდნენ მის სიტყვას და ყველაფერში მხარს აძლევდნენ. ესენი იყვნენ—ჰეგეზიპე, ორატორები ლიკურგოსი და ჰიპერიდე, ტიმარქოსი, რომელმაც სახალხო კრებას მიაღებინა კანონი, რომ ვინც მაკედონიის მეფეს იარაღს მიაწვდის, სიკვდილით დაისჯება. დემოსთენე ლაპარაკთან მოქმედებდა კიდევ: დაანიშნინა თავის თავი იმ მოციქულების მეთაურად, რომელთაც უნდა დაენახვიებიათ მესენიისა და არგოსის მცხოვრებთათვის, თუ რამდენად საშიშია ფილიპესთან კავშირი: „ყველაზე სასურველი რა არის თქვენთვის? უთხრა მათ დემოსთენემ. თავისუფლებაო, მეტყვით თქვენ. ძალიან კარგი, მაგრამ ნუ თუ ვერ ხედავთ, რომ თვით თანამედრობა ფილიპესი ყოვლად შეუფერებელი და შეურიგებელია თავისუფლებასთან: ვინც მეფე ან ტირანია, იგი თავისუფლებისა და რესპუბლიკურ წესწყობილების მტერია. ამიტომ ფრთხილად იყავით და გეშინოდესთ, რომ ომის შიშით ბატონი არ დაისვით თავზე.“ ფილიპე გულდამშვიდებით ვერ უყურებდა ასეთ მტრობას და ელჩები გაგზავნა ათინაში საჩივრელად. დემოსთენემ მკაცრად უპასუხა მოციქულებს: „ფილიპე არ არის ისეთი მეფე, რომელსაც სამართალი სურს: იგი მარტო თავის გაბატონებაზე ჰფიქრობს. საბერძნეთის ყოველი სიმაგრე, ყოველი კარი მიზანში აქვს მას ამოღებული და ნელ-ნელა მის ხელში გადადის; ეხლა პელოპონეზშიაც გადაიტანა თავის ინტრიგების ასპარეზი. ფილიპე მტერია ყველა ბერძნებისა, განსაკუთრებით ჩვენი“.

15. ხერსონესის საქმე; ფილიპეს დამარცხება (340). მიუხედავად დემოსთენეს ასეთ მოქმედებისა, შშვიდობიანობა ვარგნათ არ დარღვეულა; საქმით კი ბრძოლა იყო. ფილიპემ კუნძული ჰალონეზოსი აიღო და ხერსონესშიაც ინტრიგების ბადე მოჰფინა. ათინელებმა მოთმინება დაჰკარგეს და, დემოსთენეს რჩევით, გადასწყვიტეს ჰელესპონტში ჯარის გაგზავნა. „საქმე ჩვენ სიკვდილ-სიცოცხლეს ეხება, ათინელებო; ეს დასამალი არ არის, კარგად უნდა გვესმოდეს, რომ ფილიპეს

სძულს ჩვენი ქალაქი, მიწა, რომელზედაც იგი აგებულია, ყველა მისი მცხოვრებნი, ისინიც კი, ვისაც დღეს მისი მეგობრობით თავი მოაქვს, და, განსაკუთრებით, ჩვენი წესწყობილება“. ათინელებმა თვითონ დემოსთენე გაგზავნეს ბიზანტიონში, რომ ეს ქალაქი ათინის კავშირში შემოსულიყო. ფილიპე იერიშით მივიდა პერინთოსზე და ბიზანტიონზე, მაგრამ უკუ აქციეს. მაკედონის გაბრაზებული მეფე იძულებული შეიქნა სახლში დაბრუნებულიყო (340).

16. საბოლოო ბრძოლა ფილიპესთან; ელატეას აღება. ფილიპე ისეთი კაცი იყო, რომ ადვილად უარს არ იტყობდა თავის განზრახვაზე. ერთგან იგი დამარცხდა, მაგრამ ესლა მეორე ადგილას გამონახა და შექმნა ისეთი შემთხვევა, რომ მოწინააღმდეგეს სამაგიერო გადაუხადა. პარნასის დასავლეთ ფერდობზე მდებარე პატარა ქალაქმა ამფისამ ბრალი დასდო ათინას, ვითომც მან დელფის საკურთხეველის განწმენდამდე ადგილი გამოუცვალა ტაძრისთვის შეწირულ ფარებს; ასეთი მოქმედება ღვთის გამოხად ითვლებოდა. საქმე სამფიქტიონიო რჩევას უნდა განეხილა; ათინის დამცველად სასამართლოს წინ ესხინოსი დანიშნეს. ესხინოსმა არა თუ გაამართლა ათინა, პირიქით ამფისელებს დაუმტკიცა დანაშაული (წმ. კირას მიწას ამუშავებთ, როცა იგი ღმერთს შეწირული აქვსო). მჭერმეტყველ ორატორის ზედ-გავლენის ქვეშ: დელფის მცხოვრებნი კირაში წავიდნენ და ამფისელების შენობები გადასწვეს. მაგრამ მალე ამფისელებმა მოუსწრეს და იფრინეს ესხინოსიც, ამფიქტიონებიც და სხვებიც. დაწყობა ხელ-ახლავ ეგრედ წოდებული წმინდა ომიანობა. ფილიპეც ასეთ შემთხვევას ექებდა: სამფიქტიონიო რჩევამ მას მინდო ომის გაძღოლა. მაკედონის მეფემ დაუყოვნებლივ გადმოიარა თერმოპილის კარი; მაგრამ ამფისასაკენ წასვლის მაგიერ ბეოტიაში მივიდა და აიღო ელატეა, რომელსაც მისთვის დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. საშინელი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ამბავმა ათინელებზე; სახალხო კრებაზე ვერავინ ბედავდა ხმის ამოღებას და რჩევის მიცემას, რადგან ყველას პასუხის გების ემინოდა: საქმე ათინას თავისუფლებასა და,

შეიძლება, არსებობასაც ეხებოდა. ბოლოს მხოლოდ დემოს-
 თენემ გამოიჩინა იმდენი მოქალაქობრივი ვაჟკაცობა, რომ
 წამოდგა, ავიდა ტრიბუნაზე და გაბედვით, მტკიცედ უთხრა
 ათინელებს, თუ რას მოითხოვდა მათგან მათი უზრუნველყოფა
 და სახელი. ხალხმა ყურადღებით მოისმინა მისი რჩევა და მიიღო
 კიდევ: კავშირი თებასთან, ყველა ათინელ მოქალაქეთ ჯარში
 გაწვევა და საგანგებო ათწევრიან კომიტეტის დაარსება თემის
 საქმეების გასაძღოლად ასეთ მძიმე გარემოებათა დროს. კომი-
 ტეტის თავმჯდომარედ დემოსთენე აირჩიეს და იშვიათად
 მომხდარა, რომ მოღვაწეს დემოსთენესავით დაემსახურებინოს
 ასეთი ადგილი.

17. ბეოტიას ღაშქრება; სერანეის ბრძოლა. დემოსთე-
 ნე თითონ წავიდა ბეოტიაში და მოიხზრო ეს თემი ფილი-
 პეს წინააღმდეგ. ათინისა და თებას ჯარები შეერთდნენ და
 ფილიპე მაკედონელიც გაჩერდა, წინ აღარ წამოწეულა. მთე-
 ლი ათი თვე მაკედონიის მეფეს იერიში არ მიუტანია მტერზე.
 ბოლოს, ვჰმ წლის გაზაფხულზე, ფილიპე წამოვიდა მოკავში-
 რე ჯარებისაკენ, რომელნიც ხერონეის ახლო იდგნენ. ათინე-
 ლებს მარცხენა მხარე ეჭირათ და მათი სარდლები იყვნენ
 სტრატოკლეს, ხარეს და ლიზიკლეს; დემოსთენეც ჯარში
 იყო; ბეოტიელებს ეკავათ მარჯვენა მხარე; მათ სარდლობდა
 თეაგენეს; ჯარის შუა ნაწილს შეადგენდნენ ფოკიდელები,
 აქეელები და კორინთელები. ორივე მხარე მამაცურად იბრძო-
 და: თებელების წმინდა ბატალიონი სულ ერთიანად გაწყდა
 ომის ველზე. მაგრამ ფილიპეს სამხედრო ნიჭმა, მისი შვილის,
 ალექსანდრეს, მამაცობამ და მაკედონურ ფილანგის ძალამ და-
 სძლიეს მოკავშირეები. საღამოს ყველაფერი გათავებული იყო
 და გაქცევაზე ფიქრი იყო საჭირო. ხერონეის ბრძოლის ველ-
 ზე ამოხდა სული საბერძნეთის თავისუფლებას. ამ წლიდან იწყება
 სულ ახალი ხანა საბერძნეთის ისტორიისა; მაგრამ ბერძნულ თე-
 მების დამოუკიდებლობა საბოლოოდ იყო დაკარგული (ვჰმ).

18. ფილიპე გამარჯვების შემდეგ. სპარტას დამცირება.
 ფილიპეს ცუდათ არ მოუხმარია თვისი გამარჯვება; მხოლოდ

თება დასაჯა და ათინას კი ისე მოეპყრა, როგორც ვითომდა დამოუკიდებელ თემს. ამ გარეგანმა დაკმაყოფილებამ ათინა განათავისუფლა ბრძოლის გაგრძელების ზრუნვიდან, რაზედაც იგი უიშითა და ძრწოლით ჰფიქრობდა. თვით დემოსთენეც იძულებული შეიქნა შერიგებიყო მდგომარეობას, რომელიც მისი შექმნილი არ იყო და რომლის წამლობაც არსებულ პირობებში შეუძლებელი იყო. ამ საქმის გათავების შემდეგ ფილიპემ მოიარა საბერძნეთი და პელოპონეზში ძირს დასცა სპარტას ძლიერება: წაართვა ყველა ის ადგილები, რომელიც მას დაეპყრა და ხელში ჰქონდა; დარჩა მარტო ევროტასის ქალა და დამოუკიდებლობა.

19. მაკედონიის მეფის მომზადება სპარსეთის წინააღმდეგ გლაშქრებისათვის. მისი საკვადი (336). თება თითქმის სრულებით დანგრეული იყო, ათინა დამცირებული ნაძალადეგ კავშირით ძლიერ მაკედონიასთან და სპარტა ტერიტორია წართმეული; ვინღა გაუწევდა წინააღმდეგობას ფილიპე მაკედონელს? სწორედ ამ დროს მოახდინა მან კორინთში ჰელინების საერთო კრება. ფილიპე იქცეოდა არა როგორც გამარჯვებული; პირი იქით, მან გამოაცხადა, რომ აქედან თვითონ ისა და მისი ხალხი საბერძნეთის ნაწილს შეადგენენ და რომ საბერძნეთის ინტერესის სამსახურს მოანდომებს თავის ჰეგემონობას; ამასთანავე შეატყობინა ბერძენთა კრებულს, რომ იგი იწყებს ომს სპარსეთის წინააღმდეგ შურის საძიებლად. ეს მეტად ხერხიანი პოლიტიკა იყო: ერთის მხრივ ბერძნების თავმოყვარეობის დაკმაყოფილება და მეორე მხრივ საბერძნეთის ტრადიციის განახლება. ფილიპე ემზადებოდა ამ დიდ ლაშქრობისათვის, რომ იგი მოჰკლა ერთმა მისგან შეურაცხყოფილმა მაკედონელმა (336).

თ ა ვ ი XXVI

ალექსანდრეს ცხოვრება და ღაშქრობანი *)

სარჩევი. 1. ალექსანდრეს ბავშვობის დრო.—2. ალექსანდრეს სიყმაწვილე და უსიამოვნება ფილიპესთან.—3. ალექსანდრეს მეფობის დასაწყისი.—4. საბერძნეთის აჯანყება; თებას აღება და დანგრევა.—5. ალექსანდრეს დაწყებულების სიძნელე; სპარსეთის სამეფოს მდგომარეობა და ძალა.—6. ალექსანდრეს გადასვლა აზიაში.—7. გრანიკის ბრძოლა.—8. ლიდის, იონიის და კარიის დაპყრობა.—9. მცირე აზიის შუა და სამხრეთ ნაწილების დამორჩილება.—10. გალაშქრება კილიკიასა და სირიაში; ისოს ბრძოლა.—11. გალაშქრება ფინიკიაში; ქ. ტირის აღება.—12. ალექსანდრე ეგვიპტეში.—13. ასირიაში გალაშქრება; არბელას ბრძოლა.—14. ალექსანდრე ბაბილონში. მეფის ახალი პოლიტიკა.—15. სიმღერისა და ფუფუნების განვითარება მაკედონიის ჯარში. ალექსანდრე პერსეპოლისში.—16. ალექსანდრე დარიოსს მისდევს. დარიოსის სიკვდილი.—17. ალექსანდრეს ამყობა და ახალი პრეტენზიები. მაკედონელ სარდლების უკმაყოფილება.—18. შუა აზიის დაპყრობა. კლიტოსის მოკვლა მარაკანდაში.—19. ახალი შეთქმულებანი ალექსანდრეს წინააღმდეგ; კალისთენეს გასამართლება.—20. ინდოეთისაკენ გალაშქრება.—21. მაკედონელები უარს ამბობენ წინ წასვლაზე.—22. ალექსანდრეს დაბრუნება.—23. საბერძნეთის თემების მტრული განწყობილება.—24. ალექსანდრეს სიკვდილი ბაბილონში.—25. ალექსანდრეს პიროვნება და მისი საქმე.

1. ალექსანდრეს ბავშვობის დრო. ფილიპე ნიკიერი და ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებული მთავარი იყო; მისი შვილი და მემკვიდრე ალექსანდრე დიდი და დიდებული კაცი იყო. ყველაფერი არა ჩვეულებრივი და განსხვავებული იყო

*) ბიბლიოგრაფია: ძველი ავტორები—1) ალექსანდრეს ანაბაზისი არიენისა, 2) ალექსანდრეს ცხოვრება პლუტარხოსისა, 3) დიოდორე სიცილიელის მე-XVII-ე წიგნი, —4) იუსტინის მე-IX ე და მე-XII-ე, 5) კვინტ კურციუსის „ალექსანდრე დიდის ისტორია“.

ებლანდელი ავტორები: 1) გროტის მე-18-ე ტ. 2) დროიზენის ჰელინისმის ისტორია.

მასში. დაბადების დროს მოხდა რამდენიმე არა ჩვეულებრივი მოვლენა, რომელიც ბერძნულმა ცრუმორწმუნოებამ მაშინვე აღნიშნა. დაბადების დღეს ერთმა გიჟმა, სახელით ჰეროსტრატემ, გადასწვა აზიის უშესანიშნავესი სიწმინდე—ტაძარი დიანა ეფესელისა, ფილიპეს სამი გამარჯვების ამბავი მოუვიდა. ალექსანდრე გაიზარდა პელაში, მეფის სასახლეში, რომელიც ნახევრად ბარბაროსული იყო და სადაც მუდამ იარაღის ხმა ისმოდა. იმ თავითვე ეტყობოდა მეფის შვილს, თუ რა ვახდებოდა შემდეგში: ფიზიკურად იგი თან და თან უფრო შვენდებოდა, რაც, ბერძნის წარმოდგენით, აუცილებელი პირობა იყო პიროვნების წარჩინებულობისა და უაღრესობისა; ხასიათი მხურვალე და მოუდრეკელი ჰქონდა; სულ უბრალო ძალდატანება აუტანელი უღელი იყო ალექსანდრეს სიცოცხლით სავსე, მოძრაობით გაუმადლარ და ჰაერითა და თავისუფლებით მთვრალ ბუნებისათვის. სულ პატარა ნაპერწკალიც რომ მოხვედროდა მის ადგილად ასაფეთქებელ ტვინს, იქ მთელი რევოლიუცია ხდებოდა. ერთხელ ერთ სამხედრო სასიძღვროს მოსმენამ ისე იმოქმედა პატარა ალექსანდრეზე, რომ გიჟივით წამოვარდა, იარაღს ხელი მოავლო და ქნევა-ბრიალი დაუწყო. როცა მის წინაშე ქებით იხსენიებდნენ ფილიპეს საგმირო საქმეებს, ალექსანდრე გაფითრდებოდა და იტყოდა: „ნუ თუ ყველაფერს შეასრულებს მამაჩემი და დიდებულსა და სასახელოს არაფერს დამიტოვებს, რომ თქვენთან ერთად შევასრულო?“ ასეთი ძალა მორეულობა და ძლიერი გულისთქმანი, საოცარი ნიჭიერება და თან ველური თავდაუკავებლობა დიდათ მოსწონდა ფილიპეს, მაგრამ თანაც აშინებდა. მეფე ხედავდა, რომ თავის გავლენით ვერას გააწყობდა და ამიტომ უფრო ძლიერი პიროვნება მოიწვია ცამეტის წლის ალექსანდრეს აღსაზრდელად; ეს იყო შესანიშნავი ღრმა მოაზრე და ფილოსოფოსი არისტოტელე. ალექსანდრემ დაამტკიცა, რომ ღირსი იყო ასეთ მასწავლებლისა: ხარბად დაეწაფა სახელოვან მასწავლებლის გაკვეთილებს, სწავლასაც მისებურის გატაცებითა და მოუდრეკელ ნების ძალით შეუდგა. შემდეგ ცხოვრებაშიც შერჩა

ალექსანდრეს მწერლობისა და მეცნიერების ღრმა სიყვარული; შუაგულ აზიაში ლაშქრობის დროს ხმალით ერთად ჰომიროსიც განუშორებლად თან დაჰქონდა. მაგრამ არისტოტელისაგან სხვა რამ უფრო ძვირფასი ისწავლა ალექსანდრემ: გულის თქმათა მორევნა ან, უკედ რომ ვსთქვათ, მათთვის მიმართულების მიცემა, რაც მას წინეთ ყოველთვის აკლდა. დიდებულ ფილოსოფოსის მაგალითმა და დარიგებამ ასწავლეს ალექსანდრეს ზიზღი დაბალ სიამოვნებისადმი. „რომ ვცხოვრობ, მამა ჩემის მადლობელი უნდა ვიყო, მაგრამ კარგად რომ ვცხოვრობ, ეს არისტოტელეს საქმეა“, — უთქვამს ალექსანდრეს.

2. ალექსანდრეს სიემანჯილე და უსიამოვნება ფილიპესთან. ალექსანდრე წამოიზარდა და მშვენიერ შეხედულების ახალგაზდა დადგა: შეყრილი ტანი, წმინდა სახე, ამაყი და ხან და ხან საშინელი თვალები, სქელი დახუტუტებული ქერა თმა. გულისთქმათა მთელი ცეცხლი ღვიოდა ამ ახალგაზდა სხეულში.

ფილიპესა და ალექსანდრეს დედის — ოლიმპიას შუა დიდი უთანხმოება იყო. ალექსანდრე დედის მხარეზე იყო და მამას ამტყუნებდა. ამის გამო ერთ ნადიმის დროს საშინელი ამბავი დატრიალდა: დამთვრალმა ფილიპემ იძრო ხმალი და შვილზე მიიწია; მაგრამ სანამ ალექსანდრემდე მიაღწევდა, მძიმედ წაიქცა. შვილი დაცინვითა და დამცირებით დაჰყურებდა მამას. „შეხედეთ მეგობრებო“, წამოიძახა ალექსანდრემ, „აი ის კაცი, რომელიც ევროპიდან აზიაში ჰტიქრობს გადასვლას და ის კი ვერ მოუხერხებია, რომ ერთი სტოლიდან მეორემდე მივიდეს!“ ამ ამბის შემდეგ ალექსანდრემ დედასთან ერთად მაკედონია მიატოვა. შემდეგ ისევ დაბრუნდა, მაგრამ, შეიძლება, მამას მისთვის მემკვიდრეობა წაერთმია, რომ დასცლოდა. ფილიპე აზიაში წასასვლელად ემზადებოდა; ჩვეულებრივ, დელფის მისანს შეეკითხა განზრახულ ლაშქრობის შესახებ; მისინისაგან შემდეგი პასუხი მიიღო: „ყვაილების გვირგვინით შემკული ხარი სიკვდილის მოლოდინშია, ქურუმიც საკუთხე-

ველშია; რაღა დროის დაგვიანებაა?“ მაგრამ საქმე ისე დატ-
 რილდა, რომ დასაკლავი ხარი სპარსეთის მეფე კი არ გამოდ-
 გა, არამედ თვით ფილიპე. ერთმა მაკედონელმა აზნაურმა
 პავზანიასმა მოჰკლა იგი პირად-შეურაცხყოფისათვის და, ამბო-
 ბენ, ალექსანდრეც ერია ამ საქმეშიო.

ალექსანდრე მაკედონელი.

აღექსანდრეს მეფობის დასაწყისი. ოცი წლის ახალგაზღვა, თითქმის ბავშვი, ავიდა მაკედონიის ტახტზე. ბერძნებმა ციფიქრეს, რომ დადგა მათი განთავისუფლების საუკეთესო შემთხვევა. დემოსთენეს ძახილზე შეინძრა ათინა, მას მოჰყვნენ თება, არგოსი, კორინთი და სპარტა. აღექსანდრეს რყევა არ დაუწყია: თვალი შესანიშნავად უშრიდა, მოქმედების უნარიც დიდი ჰქონდა და ნების ძალაც. სანამ ბერძნები რასმე დაიწყებდნენ, იგი თერმოპილში გაჩნდა; აქედან თებასთან მიიქრა და ქალაქსაც დამორჩილების მეტი აღარაფერი დარჩენოდა; ათინამაც მოიხარა ქედი და კორინთში აღექსანდრე მაკედონელი ყველა ბერძნების სტრატეგად (მთავარ-სარდლად) გამოაცხადეს და თან განუსაზღვრელი უფლება მანიჭეს. აღექსანდრეს ჰქონდა აქ გამართული თავისი ხსახლც, სადაც ბუზებივით ირეოდნენ

დიოგენე.

მგოსნები, ხელოვანები, დამკვრელები და ფილოსოფოსები, ქება-დიდებას ასხამდნენ ახალგაზღვა მეფეს და წყალობას მოელოდნენ მისგან. არ შეიწუხა თავი მეფის ნახვისათვის მარტო დიოგენემ, რომელიც არხეინად სცხოვრობდა თავისთვის

ბოქაში მზეზე ფეხებ გაშვებრილი; მეფე თვითონ წავიდა ფილოსოფოსის სანახავად, მაგრამ კინიკოსისაგან მხოლოდ შემდეგი, მეფის თავმოყვარეობისათვის მწარე, პასუხი მიიღო: „მზეს ნუ მიფარებ, ალექსანდრე!“

დაბრუნდა საბერძნეთიდან თუ არა, ჰემოსის (ბალკანი) მთებს იქით გადავიდა იქაურ ველურ ხალხების დასამშვიდებლად: არ უნდოდა, რომ სპარსეთში წასვლამდე შეუშინებელი დაეტოვებინა ეს ხალხები. მეფემ დაიმორჩილა ტრიბალები (ეხლანდელი ბალგარია) და გადავიდა მდ. დუნაის მეორე ნაპირზე, მიუხედავად გეტების (რუმინია) წინააღმდეგობისა. ამ გაბედულის ლაშქრობით დაიწყო ალექსანდრეს სახელოვნობა, როგორც სარდლისა: ველურმა ხალხებმა მოციქული გამოუგზავნეს მაკედონიის მეფეს; კელტებიდანაც კი იყვნენ მოსული დესპანები. „რისი უფრო გეშინიათო“, ჰკითხა მათ ალექსანდრემ. — „არაფრის, თუ ცა არ დაგვეცა თავზეო“, უპასუხეს კელტებმა. ალექსანდრეს გაეცინა თურმე ასეთ მკვებარა პასუხზე.

4. საბერძნეთის აჯანყება; თებას აღება და დანგრევა. ალექსანდრეს წასვლის შემდეგ ბერძნებმა ისევ დაიწყეს განთავისუფლებაზე ფიქრი. დარიოსმა ბევრი ფული დაარიგა ათინაში და სხვაგანაც. დემოსთენე ერთხელ კიდევ შეუდგა თავგამოდებით სამშობლოს განთავისუფლების საქმეს. მან წარუდგინა ხალხს ერთი კაცი, რომელიც ჰფიცავდა, რომ ვითომ მან ნახა, როგორც მოჰკლეს ერთ ბრძოლაში ალექსანდრე. ხალხსაც ხომ ის სჯერა, რაც სურს, რომ იყოს. თებამ იარაღი აისხა და კადმეას, სადაც მაკედონელების გარნიზონი იყო, ალყა შემოარტყეს. ყველას იმედი ჰქონდა განთავისუფლებისა. მაგრამ უეცრად გაჩნდა ალექსანდრე და ყველაფერი დაიღუპა: თება აიღეს და ძირიანად დაანგრეს, დასტოვეს მხოლოდ მგოსან პინდაროსის სახლი; მიწა მოკავშირეებს გაუყო ალექსანდრემ და 30,000 თებელი მონებად გაჰყიდეს (335). ნუ თუ ათინასაც იგივე ბედი მოელოდა? შეშინებულ ხალხს უნდოდა დემოსთენეს გაცემა, მაგრამ ორატორმა იგი გონს მოიყვანა:

„ნუ მიჰბაძავთ არაკის იმ ფარას, რომელმაც თავის დარაჯი ძაღლები მისცა მეგლს“. ალექსანდრემ აპატია მასაც და ათინასაც და მაკედონიაში დაბრუნდა და დიად საქმის—სპარსეთზე გალაშქრების—მზადებას შეუდგა მთელის თავის ძაღლონით. სამეფოს მართველად ანტიპატერი დისტოვა და თვითონ კი მშ4 წლის გაზაფხულზე მან ათას ჯარის კაცით აზიისაკენ გასწია. ალექსანდრე თითქო სამუდამოდ მიდიოდა ისე იქცეოდა: თავისი ქონება, შემოსავალი, ვერცხლეულობა მეგობრებს დაურიგა. „შენთვის რაღას იტოვებო“, ჰკითხა პერდიკამ.—„იმედს“-ო, უპასუხა მეფემ. „ძალიან კარგი, მაგრამ გაგვიყავი ეს იმედი ჩვენც, ვინც შენთან ერთად საბრძოლველად მოვდივართ“-ო.

5. ალექსანდრეს დაწყებულებას სიმძვლე; სპარსეთის მდგომარეობა და ძალა. რა სიმძვლე უნდა შეხვედროდა ალექსანდრეს დაწყებულ საქმეში? სპარსელების წინააღმდეგობა იმდენად არ იყო ანგარიშში ჩასაგდები, რამდენად სპარსეთის ტერიტორიის სივრცე, ხასიათი სივრცისა და ამ ხასიათის უცოდნელობა. სპარსეთის სამეფო თუ არსებობდა ამ დროს, ეს იმიტომ რომ წინადაც არსებობდა: ჰისტასპოსის შვილის დარიოსის სიკვდილის შემდეგ სპარსეთი სრულებით შეიცვალა; დარიოსის მემკვიდრეები ნამდვილი აღმოსავლეთის სულთნები გახდნენ: პარამხანის მოტრფიალენი და სასტიკები შიშით ან უსაქმურობით; სატრაპებს ყურის მგდებელი არავინ ჰყავდა და თან-და-თან უფრო დამოუკიდებელ მეფეებად იქცნენ; თვით სპარსელებმა დაჰკარგეს მხნე და ძლიერ მეომრის თვისებები და წინანდებურად ბრმად აღარ ერთგულებდნენ თავიანთ მეფეებს. იყო ფაქტები, რომელნიც ცხადათ ამტკიცებდნენ ამ უზარმაზარ შენობის სისუსტეს; მაგალითად „ათი ათასის უკან დახევა“ და აგეზილაოსის ლაშქრობანი მცირე აზიაში. რომ ბერძნების შინაური განხეთქილება არა, რომლითაც ხერხიანად სარგებლობდა სპარსეთის დიპლომატია, სპარსეთის სამეფო ალექსანდრემდე არ მოაღწევდა. თვით სამეფოს შუაგულში მზად იყვნენ აჯანყებისათვის; სხვა-და-სხვა ნაწილი გამოყოფას ჰფიქრობდა: ეგვიპტე მუდამ აჯანყებული იყო; არც ფინიკია და

არც მცირე აზია საიმედო არ იყო. სამხედრო საქმის მხრივ ალექსანდრეს დაწყებული საქმე ძრიელადვილი სჩნდა, მაგრამ სამაგიეროდ რამდენ სიძნელეს წარმოადგენდა სპარსეთის უზარ-მაზარი სივრცე, გეოგრაფიულ ცნობების ნაკლები გავრცელება, გაუვალი ადგილები და მცხოვრებლების სხვა და სხვაობა. სპარსეთის დამცველი მხოლოდ მისი უზარ-მაზარი სივრცე-ლა იყო. სწორედ აქ იყო ალექსანდრეს დაწყებულების ნამდვილი სიღიადე.

6. ალექსანდრეს გადასვლა აზიაში. სპარსეთის მეფედ იყო ამ დროს დარიოს III კოლომანი. იგი წყნარი და მშვიდობიანობის მოყვარე ადამიანი იყო, ე. ი. სწორედ იმის წინააღმდეგი, რასაც გარემოება მოითხოვდა. მის მომზადებას ალექსანდრეს დასახვედრად ზედვე ეტყობოდა დაუდევრობა და ხასიათის სისუსტე; უდიდესი შეცდომა მისი ის იყო, რომ ჯარი სატრაპებ შუა გაჰყო, იმის მაგიერ რომ იგი ჩაებარებინა ერთადერთ ნიჭიერ სარდლისათვის, რომელიც მას ჰყავდა; ეს სარდალი იყო ბერძენი მემნონ როდოსელი. ალექსანდრე გზაში იყო; ოც დღეზე ჰელესპონტის ნაპირას მივიდა, სადაც უკვე მისული იყო მისი სამხედრო ფლოტი. ზღვაზე არაერთი წინააღმდეგობა არ შეხვედრიათ მაკედონელებს. ალექსანდრეს თვითონ ეჭირა სამეფო ნავის საქე და იმ კონცხს მიადგა, სადაც აქილესის, პატროკლოსის და აიაქსის საფლავები იყო. ნაპირზე პირველად ალექსანდრე გადავიდა და მიწას შუბი დაარტყა ნიშნად დაპყრობისა. ძველ ტროას ნანგრევები ახლო იყო. მეგობრებითა და ჯარისკაცებით გარ-შემორტყმული ალექსანდრე მივიდა ჰომიროსის გმირების საფლავებთან და მსხვერპლი შესწირა აქილესის სულს; ეგრევე მოიქცა მისი მეგობარი ჰეფესტიონი პატროკლოსის სულის პატივსაცემლად.

7. გრანაიკის ბრძოლა. მაკედონელების ჯარი გაემართა მტრის საძებნელად აღმოსავლეთით ლამპსაკისაკენ. სპარსელების ჯარი გრანაიკის უკან იყო თავმოყრილი; სატრაპების გადაწყვეტილებით აქ უნდა მომხდარიყო მტერთან შეტაკება წინააღმდეგ მემნონის აზრისა, რომელიც უკან დახევას არჩევდა.

მდინარე ჩქარი და ღრმა იყო, ნაპირები კლდიანი და მიუვალი, თან ღამეც ახლოვდებოდა. პარმენიონის აზრით გათენებამდე ადგილზე უნდა მდგარიყვნენ. „ჭელესპონტი გადმოვცურეთ და პატარა რუმ როგორ შეგვაშინოს“ო, სთქვა ალექსანდრემ და ცხენი გრანიკის ტალღებში გადააგდო. მიაღწია თუ არა მეორე ნაპირს, სპარსელები მიცვინდნენ; ერთმა მხარში დაჭრა, მეორემ მუზარადი გაუბო ცულით; მესამე ხმლით უპირებდა გათავებას, მაგრამ ამ დროს გაჩნდა კლიტოს შავი, ხმლიანი ზელი მოსკრა სპარსელს და ძეფე სიკვდილს გადაარჩინა. გამოვიდნენ სხვა მაკედონოლებიც და სულ მოკლე დროში სპარსელები გააბნის; აქ სამხედრო ხელოვნება და ტაქტიკა არაფერ შუაში ყოფილა: მაკედონოლებმა პირადის ვაჟაკობით გაიმარჯვეს. დავლა აუარებელი დასტოვეს სპარსელებმა. ალექსანდრემ ჩამოასხმევინა ლიზიპოსს ოცდახუთი ბრინჯაოს ძეგლი ოცდახუთ მხედრის სახსოვრად, რომელნიც პირველად მოუკლეს მტერს და გაგზავნა ათინაში, ათინაპალადას პატივსაცემლად, 300 სრული იარაღი შემდეგის წარწერით: „აზიის ბარბაროსებზე გამარჯვება ფილიპეს შვილის ალექსანდრესი და ბერძნებისა, სპარტანელებს გარდა (სპარტანელებმა არ ისურვეს ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღება)“.

8. ლადიას, იონიას და კარიას დაშეწობა. გრანიკის ბრძოლამ ბოლო მოუღო სპარსელების ძალასა და გავლენას მცირე აზიაში; ალექსანდრე თამამად წავიდა კრეზის ძველსატახტო ქალაქ სარდისაკენ; ქალაქი შესანიშნავ სიმაგრედ ითვლებოდა: ალექსანდრე იმდენად ბედნიერი იყო, რომ სარდში კიდევ მიუსწრო კარის გამღებს. სარდიდან მაკედონიის მეფე იონიისაკენ წავიდა; ფლოტიც ეფესისა და მილეტისაკენ ჩამოიწია. ეფესის კარები ხალხმა გაუღო ალექსანდრეს. აქ იყო, რომ სახელოვანმა მხატვარმა აპელესმა დახატა ალექსანდრეს სურათი. მილეტი იერიშით აიღეს; სპარსეთის ფლოტი იქვე იყო, მაგრამ ვერავითარი დახმარება ვერ აღმოუჩინა ქალაქს. სპარსეთის ფლოტი მაინც საშიში იყო ალექსანდრესთვის: იგი ბევრად ძლიერი იყო მაკედონიის ფლოტზე და რომ თავზე და-

სხმოდა და დაემარცხებინა, მეტად ცუდ შთაბეჭდილებას მოახდენდა მთელ მცირე აზიაში და საბერძნეთში. ამიტომ მეფემ ფლოტი გაუშვა, რამაც დიდი შეღავათი მისცა მის კასას. დარჩა კარია და მისი სატახტო ქალაქი ჰალიკარნასი. აქ მემონი იყო სპარსელ ჯარების ნარჩენით და სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა მაკედონელ ჯარს. ბოლოს იძულებული შეიქნა წასულიყო, მაგრამ წასვლამდე ჰალიკარნასი გადასწვა.

9. მცირე აზიას შუა-და სამხრეთ ნაწილების დამორჩილება. ზამთარი იწყებოდა, მაგრამ ამას არ შეუჩერებია სამხედრო მოქმედება. ლიკია და პამფილია უომრად დაიპყრეს; მაგრამ ნიღერებმა და უვარგისმა გზამ დიდ განსაცდელში ჩააგდეს მაკედონელი ჯარი. მხნე და მხიარული ალექსანდრე ჯარის პირველ რიგში იდგა და ამხნევებდა ჯარის კაცებს თავის მაგალითით და ხერხიანობით. ბერძნები, რომელნიც ბუნებით ტრაბახები არიან, ამბობდნენ შემდეგ, რომ ალექსანდრემ ფეხით გაიყვანა ჯარი ზღვაში და რომ ზღვამ თაყვანი სცა მას. ალექსანდრემ მაინც თავი დაანება ასე ზრდილობიან ოკეანეს და ფრიგიისაკენ გასწია ტავრის მთის ვიწრო ხეობებით, სადაც მას არავინ დახვედრია გასაჩერებლად. გორდიონში ალექსანდრემ მიადწია მდ. სანგარიოსის ქალას. ეს ადგილი იყო დანიშნული ევროპიდან მომავალ მაკედონელ ჯარების თავმოსაყრელად. ჯარებიც მოვიდნენ შიშვ წლის გაზაფხულზე. გორდიონში ალექსანდრემ ხმლით გასკრა გორდიოსის ცნობილი ნასკვი და ამ გვარად ხერხიანად აასრულა მისნის წინასწარმეტყველება—ვინც ნასკვს გახსნის, აზიის მბრძანებელი შეიქნებაო.

10. გლანშქება კილიკიასა და სირიაში. ისლს ბრძოლა. შევსებული ჯარი ალექსანდრემ სამხრეთისაკენ წაიყვანა. იწყებოდა ახალი ლაშქრობა. კაბადოკია გაუჭირვებლად გაიარეს; ტავრის მთების გასავალი ეხლაც თავისუფალი იყო და ალექსანდრეც მალე ხმელთა შუა ზღვის მხარეზე გაჩნდა. აქ იგი კინალამ სიცოცხლეს გამოეხალმა: კიდნოსის ყინულიან წყალში იბანა და მძიმე ავადმყოფი შეიქნა. სიკვდილისაგან იხსნა